

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**PETROL FİYATLARININ IRAK BÜTÇESİNE
ETKİLERİ**

Ahmed Hashım Ahmed ALMATHNO

Zonguldak 2023

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**PETROL FİYATLARININ IRAK BÜTÇESİNE
ETKİLERİ**

**Hazırlayan
Ahmed Hashım Ahmed ALMATHNO**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ**

Zonguldak 2023

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda ve basımda enstitü tez yazım ve basım yönergesine uygun davranıldığını taahhüt ederim.

26.10.2023

Ahmed ALMATHNO

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalında 197282102003 numaralı Ahmed Hashim Ahmed ALMATHNO'nun hazırladığı “**Petrol Fiyatlarının Irak Bütçesine Etkileri**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 25/08/2023 Cuma günü saat 14:00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OY ÇOKLUĞUYLA / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet AVCI
Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ
(Tez Danışmanı)
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Bersu BAHTİYAR
Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 20...

Doç. Dr. Yücel NAMAL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum : ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Petrol Fiyatlarının Irak Bütçesine Etkileri
Tez Yazarı : Ahmed Hashım Ahmed ALMATHNO
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ
Türü, Yılı : Yüksek Lisans, 2023
Sayfa Adedi : 81

Ekonomik, politik, çevresel ve teknolojik olmak üzere pek çok faktöre bağlı olarak fiyatlarının üretici ve tüketici ülkeler tarafından kontrol edilmesinin zor olması nedeniyle petrolün uluslararası stratejik bir emtia olduğuna şüphe yoktur. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, özellikle gerileme hali, petrol üreten ülkelerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik ekonomik ve sosyal politikalarını finanse etmelerinin ve bu politikaları uygulamalarının önünde engel teşkil etmektedir. Irak kamu gelirlerinin çok büyük bir kısmı petrolden elde edilmektedir. Bu nedenle petrol fiyatlarındaki düşüş, Irak kamu bütçesini oldukça olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, 1990-2022 dönemi için küresel petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerin Irak bütçesine etkisinin olup olmadığını analiz etmektir. Analiz sonuçları petrol fiyatlarıyla Irak bütçesi arasında güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Kamu gelirlerinin büyük ölçüde petrol gelirlerine dayanması, Irak için önemli riskler barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Petrol fiyatları, Kamu Bütçesi, FMOLS, DOLS.

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Department of Economics

Thesis Title : Impact of Oil Prices on Iraq Budget

Thesis Author : Ahmed Hashim Ahmed ALMATHNO

Thesis Adviser : Assist, Prof. Dr. Volkan BEKTAŞ

Type, Year : MSc Thesis, 2023

Number of Pages : 81

There is no doubt that oil is an international strategic commodity, as its prices are difficult to control by producing and consuming countries, depending on many factors: economic, political, environmental and technological. Fluctuations in oil prices, especially the state of decline, constitute an obstacle for oil-producing countries to finance and implement economic and social policies for sustainable development. A large portion of Iraq's public revenues are obtained from oil. For this reason, the decline in oil prices affects the Iraqi public budget quite negatively. The purpose of this study is to analyze whether the changes in global oil prices for the period 1990-2022 have an impact on the Iraqi budget. The analysis results show that there is a strong and statistically significant positive relationship between oil prices and the Iraqi budget. The fact that public revenues are largely based on oil revenues poses significant risks for Iraq.

Keywords: Oil prices, Public Budget, FMOLS, DOLS.

ÖNSÖZ

Bu üniversitedeki eğitim hayatım boyunca bana en iyi şekilde hizmet veren değerli hocalarıma en içten teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Çalışmalarım sırasında ve tezimi yazarken bana en iyi tavsiye ve bilgileri sağlayan danışmanımı Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ özel teşekkürler. Eğitim hayatım boyunca bana güç ve desteklerini esirgemeyen sevgili aileme en içten teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Sevgili öğrenci arkadaşlarıma ve yanımda olan herkese sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1
1. ULUSLARASI PİYASADA HAM PETROL FİYATLARI	4
1.1. Ham Petrol Fiyatının Tanımı	4
1.2. Ham Petrol Fiyatları Türleri.....	4
1.3. Ham Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler.....	7
1.3.1. Ekonomik Faktörler	8
1.3.1.1. Küresel Ekonomik Büyüme Oranı	9
1.3.1.2. Petrolün Fiyat Esnekliğinin Doğası.....	10
1.3.1.3. Enerji Alternatiflerinin Sağlanması	10
1.3.1.4. Petrol Rezervlerinin Hacmi	11
1.3.1.5. Vadeli İşlem Piyasalarında Spekülasyon.....	12
1.3.1.6. ABD Dolarının Değeri ve Dünyadaki Petrol Döviz Kuru ile Tam Korelasyonu.....	13
1.3.2. Uluslararası Kuruluşlar	13
1.3.2.1. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC).....	13
1.3.2.2. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)	13
1.3.3. Siyasi Faktörler	14
1.3.4. Teknolojik Gelişme ve Yenilenebilir Enerji	14
1.3.5. İklimsel Faktörler (Doğal Olaylar).....	14
1.3.6. Çevre Kirliliğini Azaltmaya Yönelik Politikalar	15
2. IRAK KAMU BÜTÇESİ.....	16
2.1. Irak'taki Bütçe Yapısı.....	20
2.2. Kamu Gelirleri	22
2.2.1. Petrol Gelirleri.....	23
2.2.2. Vergi Gelirleri	30

2.2.3. Diğer Gelirler	33
2.2.3.1. Tarım Gelirleri.....	33
2.2.3.2. Sanayi Gelirleri.....	33
2.2.3.3. Devlet Kurumlarının Özelleştirilmesi	34
2.2.3.4. Krediler	34
2.2.3.5. Sübvansiyonlar	34
2.3. Kamu Harcamaları	35
2.3.1. Kamu Harcamalarının Yapısı	35
2.3.1.1. Kamu Harcamalarının İncelemenin Önemi.....	37
2.3.1.2. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri.....	40
2.3.3. Kamu Harcamaları Türleri ve Irak'ta Kamu Harcamaları	43
2.3.3.1. Cari Harcamalar.....	44
2.3.3.2. Yatırım Harcamaları	46
2.3.3.3. Transfer harcamaları.....	53
2.4. Irak'ta Kamu Bütçesi Açığı ve Nedenleri	54
2.4.1. Irak'ta Kamu Bütçesinin Açığı	54
2.4.2. Irak'ta Kamu Bütçesi Açığının Nedenleri	59
3. IRAK'TA PETROL FİYATLARI KAMU BÜTÇESİ İLİŞKİSİNİN	
AMPİRİK ANALİZİ	64
3.1. Literatür Özeti	64
3.2. Model ve Veri Seti	65
3.2.1. Yöntem	66
3.2.2. Birim Kök Testi.....	66
3.2.2.1. Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi.....	66
3.2.2.2. Phillips - Perron Birim Kök Testi.....	66
3.2.3. Johansen Eşbütünleşme Testi.....	67
3.3. Granger Nedensellik Testi	67
3.4. Eşbütünleşik Regresyon Tahmincileri	68
3.4.1. Tamamen Değiştirilmiş Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi.....	68
3.4.2. Dinamik Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi	68
3.5. Analiz Sonuçları.....	68
SONUÇ	72
KAYNAKÇA.....	76
ÖZ GEÇMİŞ	81

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1: Irak Bütçesi Gelir Kaynakları (2022-%)	21
---	----

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1: Ham Petrol Fiyatları ve Irak Bütçe Gelirleri	26
Tablo 2.2: Petrol fiyatları, kamu harcamaları, cari ve yatırım harcamaları (2005-2021) dönemi (milyon dinar)	50
Tablo 3.1: Birim Kök Testi Sonuçları	69
Tablo 3.2: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	69
Tablo 3.3: Granger Nedensellik Testi Sonuçları	70
Tablo 3.4: FMOLS ve DOLS Sonuçları	71

KISALTMALAR LİSTESİ

CSOIT	: Irak İstatistik ve Bilgi Teknolojileri Kurumu
DOLS	: Dinamik En Küçük Kareler
FMOLS	: Tam Uyarlanmış En Küçük Kareler
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
OAPEC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler

GİRİŞ

Petrol, temel bir enerji kaynağı olması nedeniyle siyasi ve ekonomik ilişkilerde stratejik bir faktör haline gelmiştir. Petrol çok farklı çeşitte ve büyüklükte hidrokarbon zincirlerine ayrılabilirdiğinden, petrol türevleri çok farklı alanlarda kullanılabilir. Petrolün geniş kullanım alanları arasında sanayi, tarım, ulaşım, elektrik enerjisi üretimi ve petrokimya endüstrileri gibi birçok alan bulunmaktadır.

Petrolün kullanım alanlarının genişliği ve henüz alternatifinin olmaması talep esnekliğinin düşük olması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla petrol, küresel ekonominin ana motoru haline gelmiştir. Petrol kaynaklarının kıt ve belirli ülkelerde toplanmış olması nedeniyle petrol fiyatlarının, hem üreticinin hem de tüketicinin aldığı kararlar sonucunda oluşan piyasa yasalarından sapmasına neden olmaktadır. Küresel ölçekte petrol üretimi, nakliyesi ve pazarlaması ile ilgili olarak, hem sabit gelir kaynağı olarak ona bağımlı olan ülkelerde, hem de endüstriyel faaliyetleri petrole bağılı olan ülkelerde muazzam bir etkiye sahiptir. Petrol fiyatlarındaki ani artışlar küresel bir durgunluğa neden olabilirken, petrol fiyatlarındaki düşüşler ekonomik büyümeyi teşvik edebilmektedir.

Uluslararası piyasada petrol fiyatları, yüksek dalgalanmalar ve istikrarsızlık ile karakterize edilmektedir. 2003 yılında sonra, ham petrol fiyatları görülmemiş derecede yüksek seviyelere çıkarak 2008 yılında varil başına 147 dolara ulaşır, ardından çok dramatik bir şekilde düşerek 2009'da varil başına 32 dolara, West Texas Intermediate petrolün varil fiyatı ise 2016 yılının başında varil başına 27 dolara ulaşmıştır. Petrol, sıradan bir emtia olmayıp uluslararası stratejik bir emtia olduğundan, fiyatlardaki dalgalanmalar sonucunda tüketici ülkeler konvansiyonel petrole alternatifler aramaya başlamışlardır. Bu doğrultuda kaya gözenekleri arasında hapsolmuş petrol ve doğal gazı ulaşabilmek için hidrolik kırma işleminin yanı sıra yatay delme teknolojisi kullanılmaya başlanmıştır.

Petrol ihraç eden gelişmekte olan ülkeler için petrolden elde edilen gelirler oldukça önemli bir kaynaktır. Bu ülkelerde hem kamu gelirleri içerisinde petrol önemli bir paya sahipken hem de ihracat gelirlerinin önemli bir kısmı petrolden elde edilmekte, dolayısıyla da petrol sektörünün GSYİH içerisindeki payı yadsınamaz.

düzeyde oluşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde petrolden elde edilen gelirler, bir taraftan tasarruf açığı sorunun çözümüne katkıda bulunabilme, diğer taraftan da önemli bir döviz kaynağı olma potansiyeli taşıyarak, kalkınmanın finansmanında önemli rollere sahip olabilir. Ancak bu noktada uzun dönemde mutlaka petrolden elde edilen gelirlere olan bağımlılığı azaltma yönünde politikalar uygulanarak, petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların ortaya çıkaracağı olumsuzlukları en düşük seviyeye indirmek hedeflenmelidir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Irak'ın ekonomisi, ekonomik büyüme ve kalkınma çabalarını daha çok petrole dayandıran bir rantıye ekonomisi olarak nitelendirilmektedir. Bunun başlıca nedeni, özellikle 20. yüzyılın yetmişli ve seksenli yıllarında petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle elde edilen yüksek karlılıktır. Ancak 1986'dan 2010'a kadar petrol fiyatlarında yaşanan inişli çıkışlı dalgalanmalar sonucunda dünya petrol piyasasının art arda maruz kaldığı krizler, bir istikrarsızlık ortamına yol açmıştır.

Petrol, geçen yüzyılın yirmili yıllarının başından itibaren Irak ekonomisi için stratejik öneme sahiptir. Petrol gelirleri, bir taraftan kalkınma programlarının uygulanması için kamu bütçesinin ana finansman kaynağını oluşturmakta, diğer taraftan da en önemli döviz kaynağı olmaktadır. Irak'ta petrol sektörünün toplam GSYİH içindeki payı yaklaşık %60, petrol ihracatının toplam ihracattaki payı yaklaşık %95 ve toplam kamu gelirleri içerisinde petrolden elde edilen gelirlerin payı yaklaşık %90 civarındadır. Bu oranlar petrolün Irak ekonomisi için ne kadar kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve iklim krizi çerçevesinde çevre dostu yeni enerji kaynaklarına yönelim dikkate alındığında, Irak ekonomisinin petrole olan bu bağımlılığı oldukça yüksek riskler taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı petrol fiyatlarındaki dalgalanmanın Irak bütçesine etkilerini 1990-2022 dönemi için analiz etmektir. Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde ham petrolün uluslararası piyasadaki fiyatlarından ve bu fiyatları etkileyen faktörlerden bahsedilecektir.

İkinci bölümde, Irak'ta kamu bütçesi ve kamu bütçesinin yapısı incelenecektir. Bu doğrultuda ilk olarak Irak'ın kamu gelirleri ve bu gelirlerin

türlerinde bahsedilecek ve daha sonra kamu harcamalarına değinilecektir. Son olarak Irak kamu bütçesinin açığı ve nedenlerine değinilecektir.

Üçüncü bölümde öncelikle petrol fiyatları ile kamu bütçesi arasındaki ilişki ampirik olarak test edilecektir. Bu doğrultuda öncelikle ilgili literatüre değinilecek, daha sonra model ve veri setinden bahsedilecek ve analizde kullanılan yöntemler ve analiz sonuçları açıklanacaktır. Son bölüm ise sonuç ve önerilere ayrılmıştır.

1. ULUSLARASI PİYASADA HAM PETROL FİYATLARI

Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, öncelikle OPEC ülkeleri başta olmak üzere, petrol ihraç eden ülkelerin ekonomilerini önemli düzeyde etkilemektedir. Bu bölümde ham petrol fiyatları ve bu fiyatları etkileyen faktörler açıklanacaktır.

1.1. Ham Petrol Fiyatının Tanımı

Petrol fiyatı, bir şeyin parayla ifade edilen değeri olan fiyat kavramından türemiş olup (Al-Douri, 1983), bu fiyat, ürünün değerinden farklı olabilmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak, petrol fiyatının, petrol emtiasının para ile ifade edilen değeri olduğu söylenebilir. Petrolün fiyatı, çoğu zaman değerine eşit değildir. Çünkü petrolün fiyatı, petrolün üretim ve tüketiminden nasıl yararlanılacağına ilişkin ekonomik ve politik faktörlerin etkisine bağlı olmuştur.

Petrol fiyatı ayrıca, varil başına 42 galonluk (yaklaşık 158,9 litre) ham petrolün ABD doları cinsinden parasal değeri olarak da tanımlanabilir (örneğin, varil başına 100 dolar (Hiti, 2000, s. 73). Bu fiyat, uluslararası petrol piyasasının dinamik ve istikrarsız yapısı nedeniyle sürekli dalgalanmalara maruz kalmaktadır. Dalgalanma olgusu, 1970’li yıllarının başından itibaren küresel düzeyde endişe kaynağı olmuştur.

1.2. Ham Petrol Fiyatları Türleri

Petrol üretiminin ve ihracatının başlangıcından bu yana, dünya petrol piyasalarında, birçok fiyat türü ortaya çıkmıştır:

1. İlan Edilen Fiyat: Petrol şirketlerinin, petrol piyasasında resmi olarak ilan ettiği petrol fiyatıdır. Aslında, gerçeğe tekabül etmeyen teorik bir fiyattır ve buna göre kâr vergisi hesaplanır. Yani tekelci petrol şirketlerinin kendi çıkarlarına ve ait oldukları ülkelerin çıkarlarına göre belirledikleri fiyattır.

Bu fiyat, ABD doları cinsinden hesaplanmaktadır. 1970'lere kadar, Arap Körfezi devletlerinin başını çektiği yeni petrol devletlerinin, beyan edilen fiyatın belirlenmesinde önemli bir rolü olmamıştır.

2. Gerçekleşen Fiyat: Satıcı ve alıcı taraflarca mutabık kalınan fiyattır. Gerçekte elde edilen fiyat, beyan edilen fiyattan satıcı ve alıcı tarafından sağlanan

çeşitli indirimler ve kolaylıkların çıkarılmasıyla elde edilen değeri temsil eder. Bu fiyatlar geçen yüzyılın ellili yıllarının sonundan itibaren ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu fiyat, borsa ve petrol piyasasının koşullarından ve taraflar arasındaki yükümlülük ve kolaylıklardan etkilenmektedir. Bu yükümlülük ve kolaylıklardan en önemlileri şunlardır:

A- Coğrafi Konum İndirimleri: Ham petrolü doğrudan uluslararası pazara ihraç etmesine izin veren bir coğrafi konuma sahip olmayan petrol devletine veya ürünlerine verilen indirimleri ifade etmektedir.

B- Kükürt İçeriği İndirimleri: Kükürt oranı yüksek ve safsızlık oranı yüksek yağlara verilen indirimleri ifade etmektedir.

C- Yoğunluk Derecesi İndirimleri: 1971 yılında Tahran ve Trablus Anlaşması gibi büyük petrol alıcılarına yüksek oranda, küçük petrol alıcılarına ise daha düşük oranda verilmektedir.

D- Süveyş Kanalı İndirimleri: Süveyş Kanalı'ndan geçmeden doğrudan pazara ihraç edilen petrol için verilmektedir.

Aynı zamanda, bu fiyatlar petrol için spot piyasada gerçek fiyatlar olarak kabul edilmektedir. Bu fiyatların düzeyinin belirlenmesinde en önemli faktörler; tüketim kalıpları, rekabetin doğası, coğrafi konum, petrolün kükürt içeriği ve kalite yoğunluğudur. Ayrıca bu fiyatlar her zaman yayınlanan fiyatlardan daha düşüktür ve şu şekilde hesaplanabilir:

$$\text{Gerçekleşen Fiyat} = \text{İlan Edilen Fiyat} - \text{İndirimler}$$

3.Referans Fiyatı: Bu fiyatlar genellikle yayınlanan fiyatlar ile gerçekleşen fiyatlar arasında bulunan fiyatlardır. Bu tip fiyatlar 1960'lı yıllarda beyan edilen ve gerçekleşen fiyat ile birlikte ortaya çıkmıştır.

Bu fiyat, bazı petrol üreticisi ülkeler ile bağımsız yabancı petrol şirketleri arasında mübadele edilen petrolün değerini hesaplamak için kabul edilmiştir. Bu fiyat birçok petrol üreticisi ülkede uygulanmıştır, çünkü bu fiyat bazı petrol üreticisi ülkeler ile yabancı petrol şirketleri arasında petrol gelirlerinin iki taraf arasında dağıtılması için petrolün değerinin hesaplanmasında benimsenmiştir. Referans

fiyatla ilgilenen ilk ülkeler 1965'te yaptıklarıyla anlaşma ile Fransa ve Cezayir, 1968'de ise yabancı petrol şirketleriyle anlaşma yapan Venezüella olmuştur.

4. *Vergi fiyatı (Vergi Maliyet Fiyatı)*: Ağırlıklı olarak petrol zenginliğinin işletilmesine yönelik anlaşmalar yapan petrol ülkelerine ait gelir ve kâr vergisinin değerine eklenen ham petrol üretim maliyetinin eşdeğer fiyatıdır. Bu fiyat, petrol şirketlerinin bir varil ham petrol elde etmek için ödediği gerçek maliyeti temsil ettiğinden, bu fiyatın altında satış yapmak zarar olarak kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, çıkarılan petrol varilinin maliyeti ile bu maliyete eklenen nakdi ödemeler ve vergiler anlamına gelir ve petrol şirketi veya şubeleri arasında anlaşmanın yapıldığı iç fiyatlardan biridir. Yani, fiyatı belirlemek amacıyla uluslararası bir karteile dahil olan şirketler arasındaki iç düzenlemeden kaynaklanmaktadır (Rasan, 1999, s. 193).

5. *Dönüşüm Fiyatı*: Tekelci şirketler tarafından oluşturulan ve aynı şirketin şubeleri arasında işlem gören ham petrol fiyatları türlerinden biridir (Elvan, 1982). Ham petrolün aynı şirket içinde bir faaliyetten diğerine veya bir departmandan diğerine transfer fiyatı olarak tanımlanabilmektedir. Bu amaçla transfer fiyatı, gerçekleşen ve ilan edilen fiyatlardan daha düşük olabilmektedir. Bu nedenle, üretici ülkeler bu fiyatı tanımamış ve petrolden elde ettikleri nakit gelirlerinin gayri maddi hak bedelleri ve vergiler gibi bileşenlerini hesaplamak için bunu bir temel olarak kullanmayı reddetmişlerdir.

6. *Spot Fiyatı veya Şimdiki Fiyatlar*: Ham petrolün serbest, spot veya açık piyasalarda bir para birimi cinsinden ifade edilen bir varil ham petrol fiyatı olarak tanımlanmaktadır. Spot piyasa, Rotterdam piyasaları, Cenova piyasası, Singapur piyasası, Güney Avrupa piyasası ve Kuzey Avrupa piyasası dahil olmak üzere dünyadaki piyasaların ve fiyatların hareketinin bir göstergesi haline geldikten sonra spot fiyat ortaya çıkmaya ve aktif hale gelmeye başlamıştır (El-Khouly, 1992, s. 63).

Spot piyasada, kendi ülkelerine referans oluşturan bir grup petrol türü, spot piyasada veya petrol piyasasında bayiler tarafından seçilmektedir. Ayrıca önceden sözleşmesi olmayan ve alım satım sürecinin sonunda sona eren spot işlem fiyatları

olarak da bilinmektedir. Bu fiyatlar, alım satım işleminin yapıldığı gün piyasada hakim olan arz ve talep koşullarından etkilenmektedir.

Geçmişte spot piyasanın kapsamı dünya ticaret hacminin %10-15'ini aşmamıştır. Bununla birlikte, geçen yüzyılın 1980'li yılların başlarından itibaren meydana gelen ve küresel petrol piyasalarında büyük bir arz fazlalığının varlığı ve OPEC içinden ve dışından üreticiler arasındaki rekabetin yoğunlaşmasına yol açan dengesizlikler kısa sürede spot piyasalarının gelişmesine neden olmuştur. Böylece spot fiyatlar küresel petrol piyasasında petrol ticaretinin temeli haline gelmiş ve bu piyasaların istikrarsızlığının önemli bir nedeni olmuştur. Açıklanan veya resmi fiyatlar sadece ekonomik faktörlere tabi değildir. Ancak aynı zamanda diğer siyasi ve düzenleyici faktörlerden de etkilenir ve bu da onları haber ve söylentilerin yayılmasıyla hızlı dalgalanmalara karşı savunmasız hale getirmektedir.

7. *Nominal Fiyat:* Bir varil ham petrolün parasal değeri ABD para birimlerinde ifade edilmektedir (Hiti, 1994, s. 120).

8. *Gerçek Fiyat:* Enflasyon oranları veya enflasyon deflatörü ile iskonto edilen nominal fiyatın gerçek değeri veya bir varil nominal fiyatı ile yurt dışından alınabilecek mal ve hizmet miktarıdır (El-Sammak, 1987, s. 225).

9. *Kağıt Varil Fiyatı:* Spot işlemlerde varil fiyatına verilen isimdir ve petrol borsalarında ham petrol fiyatı kavramına çok yakındır (Abdel-Ridha, 2011).

10. *Uzun Vadeli İşlem Fiyatları:* Ham petrolün başka bir zaman diliminde teslim edilmesi şartıyla, anlık sözleşmenin yapıldığı petrol fiyatlarını ifade etmektedir.

11. *OPEC Referans Fiyatı:* OPEC tarafından, rafine edilmiş ürünlerinin fiyatları ışığında belirlenen bir petrol varilinin fiyatıdır (Hiti, 1994, s. 120).

1.3. Ham Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler

Ham petrol fiyatları, ticari emtialar için en önemli uluslararası fiyatlardan biridir ve tüm dünya ülkelerini doğrudan etkilemektedir. Petrol fiyatlarının en önemli emtialardan biri haline geldiği 1970'li yıllardan beri bu fiyatlarda bir istikrar söz konusu olmamış, birbirini takip eden kargaşa ve istikrarsızlıkla karakterize

edilmiştir. Uluslararası piyasada ham petrol fiyatlarını etkileyen faktörleri ekonomik faktörler, uluslararası ekonomik kuruluşlar, siyasi faktörler, teknolojik gelişme ve yenilenebilir enerji, iklimsel faktörler ve çevre kirliliğini azaltmaya yönelik politikalar şeklinde sıralayabiliriz:

1.3.1. Ekonomik Faktörler

Petrol de dahil olmak üzere herhangi bir emtia fiyatı, arz ve talep güçlerinin etkileşimi ile belirlendiğinde yani o emtia için arz ve talep arasında bir denge olduğunda fiyat istikrarlıdır. Ancak tam rekabet piyasasının koşullarının geçerli olmadığı petrol piyasasında böyle bir istikrardan bahsedilemez.

Küresel ham petrol talebi, yinelenen petrol ürünlerine olan talepten kaynaklanan bir taleptir. Bu ürünlerin talebi, alternatif enerji kaynaklarının olmaması nedeniyle genellikle kısa vadede esnek değildir. Genel olarak, küresel petrol talebi, ekonomik büyüme, fiyat esnekliği ve diğer enerji kaynaklarının arz seviyeleri gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir.

Petrol piyasalarında, tüketim amaçlı talep ve spekülasyon amaçlı talep olmak üzere iki tür talep öne çıkmaktadır. Küresel petrol talebinin sürekli artması ve tüketim talebinin petrol talebindeki artışa katkıda bulunan küresel ekonomik büyüme oranlarındaki artıştan etkilenmesi nedeniyle tüketim amaçlı petrol talebi çeşitli değişikliklere uğramaktadır. Ayrıca Çin ve Hindistan'ın piyasaya girmesi ve petrol tüketimlerinin artması küresel petrol talebini etkilemektedir.

Spekülasyon amaçlı petrol talebi, geçen yüzyılın seksenli yıllarında komisyoncuların ve spekülâtörlerin kâr etme niyetiyle küresel piyasalara girmesiyle ortaya çıkmıştır. Ham petrole olan küresel talep, alternatif enerji kaynaklarının eksikliği nedeniyle, daha önce de belirtildiği gibi, genellikle kısa vadede esnek olmayan talep olarak nitelendirilir. Herhangi bir emtianın talebi, emtia fiyatı, satın alma gücü, gelir düzeyi, emtiaya erişim ve alternatif emtia fiyatları gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Bu nedenle, petrol üreticisi ülkelerin petrol talebinin doğası ile ilgili izledikleri politikalar farklılık göstermekte ve tüketen ülkeler, petrole olan bağımlılığı azaltmaya yönelik politikalar izleyerek ve tüketim vergisinin getirilmesi gibi çeşitli önlemlerle petrol tüketimini kontrol altına almaya yönelik alternatifler aramaktadır.

Küresel petrol tüketiminde 2. Dünya Savaşı gerçekleşen artış, petrol ürünlerinin kullanım kapsamı ile yakından ilişkilidir. Araştırmalar, petrol de dahil olmak üzere enerji talebinin giderecek artacağını ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, yalnızca petrolün nasıl kullanılacağı ve çevresel kaygılardan etkilenecek olan artışın büyüklüğünde farklılık göstermektedir.

Küresel petrol fiyatı; küresel ekonomik büyüme oranından, petrolün fiyat esnekliğinden, enerji alternatiflerinin sağlanmasından, petrol rezervlerinin hacminden, vadeli işlem piyasalarında spekülasyondan, ABD dolarının değerinden etkilenmektedir.

1.3.1.1. Küresel Ekonomik Büyüme Oranı

Reel milli gelirdeki değişimler, ham petrol talebindeki değişimleri etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Petrol fiyatı üzerindeki ana etki taleptir, ancak bu etki, ham petrol tüketimiyle ilgili ekonomik ve teknik ilerlemenin derecesine göre petrol ürünleri talebinden kaynaklanan bir talep olarak bir ülkeden diğerine değişmektedir.

Küresel ekonomideki canlılık dönemlerinde, ister gelişmiş ister gelişmekte olan ülkeler olsun, tüm dünya ülkeleri ekonomilerinde büyüme oranları yükselmekte ve enerji kaynaklarına talep artmaktadır. Dolayısıyla küresel ekonomik büyüme oranı, dünyadaki petrol tüketiminin temel belirleyicilerinden biridir. Enerji ve ham petrol talebi, talebin hacmini ve yönünü etkileyen en önemli faktörlerden olan ekonomik faaliyet düzeyi ve büyüme oranları ile yakından ilişkilidir. Bu korelasyon, talepteki değişim oranının yerel ürünün değişim oranına bölünmesiyle hesaplanan ham petrol talebinin iç esnekliğinde (milli hasıladaki değişimin bir sonucu olarak ham petrol talebindeki değişim) ifade edilir. Petrol talebi üzerine yapılan çalışmaların çoğu, petrol tüketim hacmindeki değişiklikler ile GSYİH hacmindeki değişiklikler arasında doğrudan bir ilişkinin varlığını doğrulamaktadır.

Petrol talebi, sermaye (K) ve emek (L) dahil olmak üzere üretim sürecindeki faktörlerden biri olduğu için bu ilişki basit bir şekilde ölçülememektedir. Sermaye emek oranı ne kadar yüksek olursa, makine ve ekipmanı çalıştırmak için gerekli olan petrol ürünlerine olan talep gibi ham petrol talebinin esnekliği de o kadar

yüksek olmaktadır. Ekonomik büyüme oranının petrol talebindeki artış üzerindeki etkisine ulaşmak için, genellikle enerji faktörü endeksi veya enerji tüketim faktörü kullanılır (yani enerji tüketimindeki yüzde değişimin toplamının ulusal enerjideki değişime oranı). Ancak bu faktör, ekonomik büyümenin erken dönemlerinde artar ve gelir ve milli hasıladaki artıştan etkilenen ve daha sonraki doygunluk aşamalarında yani ekonomik ve sosyal gelişme aşamasında yüksek seviyeye ulaşır ve daha sonra azalmaya başlar (Jalil, 2001).

1.3.1.2. Petrolün Fiyat Esnekliğinin Doğası

Talebin fiyat esnekliği, talep edilen miktardaki yüzde değişikliğin, fiyattaki yüzde değişikliğe oranı olarak tanımlanmaktadır. Petrol emtiasının doğası gereği kısa vadede esnekliği düşüktür. Yani petrol fiyatlarındaki artış, ihtiyaç duyulan miktarda önemli bir azalmaya neden olmadığı gibi, petrol fiyatlarındaki düşüş de ihtiyaç duyulan miktarda önemli bir artışa neden olmamaktadır. Petrol fiyatlarının gelişimi ve küresel petrol tüketiminin tarihsel gerçekleri, petrol fiyatlarındaki değişime tüketici tepkilerinin sınırlı olduğunu gösterdiğinden, bu durum petrol talebindeki görece durgunluk olarak nitelendirilmektedir. Uzun vadede piyasadaki değişikliklere uyum sağlamak on yıl veya daha fazla sürebilen bir süre gerektirdiği için uzun vadeli ilişkiler esnek olarak tanımlanmaktadır (Abrihi, 2016).

Tekelci, ekonomik açıdan ham petrole yeterli ve verimli alternatiflerin olmaması nedeniyle, üretimi için daha yüksek bir fiyat isteyerek, bu düşük talep esnekliğinden faydalanmayı amaçlamaktadır. Petrolün vazgeçilmez bir stratejik ürün olması ve her alanda geniş bir kullanım alanı olması nedeniyle petrol ithalatçısı ülkeler bu fiyat artışına karşılık olarak petrol stoğunun kullanılması, enerji tasarrufu ve alternatif enerji kaynaklarının tüketimindeki payını artırılması gibi farklı politikalar uygulamaya çalışmaktadır. Bu önlemler genellikle ham petrol fiyatının düşmesine neden olur, ancak bu kısa olmayan bir süre gerektirmektedir.

1.3.1.3. Enerji Alternatiflerinin Sağlanması

Ham petrolün alternatifi kavramı, özellikle fiyatların yükseldiği zamanlarda ham petrolün yerini almak için kullanılabilecek mevcut enerji kaynakları olduğu anlamına gelir, diğer bir ifadeyle petrol fiyatının bu seviyeye ulaştığında orijinal kaynağın başka bir kaynakla değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Ham petrolün ve

kullanımdaki ürünlerinin yerini alacak alternatiflerin elde edilmesi, uluslararası piyasalarda ham petrolün fiyatını etkileyen bir faktör olmakla birlikte, ham petrol ve ürünlerinin ikamesi için bu alternatifler üretim maliyeti ve teknolojik model olmak üzere iki kısıtlamaya tabidir:

Üretim Maliyeti: Alternatif kaynak geliştirme teknolojisinin maliyeti, ham petrol veya petrol ürünleri kullanımının maliyetini karşılamaya yetecek bir düzeye ulaştığında alternatif kaynakların kullanımı rasyonel olacaktır.

Üretim Teknolojisi: Üretim teknolojisi, ham petrol ve petrol ürünlerinin alternatifleriyle ikamesi üzerinde bir kısıt oluşturmaktadır. Dolayısıyla söz konusu ikame, üretim teknolojisinin değişimine bağlı olacaktır.

1.3.1.4. Petrol Rezervlerinin Hacmi

Petrol rezervlerinin hacmi, ham petrol fiyatlarını etkileyen faktörlerden biridir. Bölgesel düzeyde, çıkarılan miktar, kanıtlanmış petrol rezervlerinin boyutunun bir fonksiyonudur ve bu nedenle, her ülkedeki ham petrol çıkarma politikası, belirli bir süre boyunca çıkarılabilecek petrol rezervlerinin boyutundan etkilenmektedir. Uluslararası düzeyde, kanıtlanmış uluslararası petrol rezervlerinin hacmindeki değişiklikler, uluslararası pazardaki toplam ham petrol arzındaki değişiklikleri etkiler ve bu da uluslararası pazardaki ham petrol fiyatını etkilemektedir.

Petrol rezervlerinden kastedilen, yeraltında saklanan ve bilimsel olarak keşfedilen petrol rezervi miktarıdır. Petrol rezervlerin türleri aşağıdaki gibidir:

Kanıtlanmış Rezerv: Amerikan Petrol Enstitüsü'nün (API) tanımına göre, kanıtlanmış petrol rezervleri, mevcut teknolojik ve ekonomik koşulların devam ettiği varsayılarak, mevcut mühendislik ve jeolojik verileri gelecekte sahadan çıkarılma olasılığını açıkça gösteren ham petrol miktarlarıdır (Ziyada, 2011).

Geliştirilmiş petrol Geri Kazanım Tekniklerinin Uygulanması Sonucunda Eklenen Rezervler: Rezervardaki doğal enerjiyi destekleyerek veya değiştirerek, doğal rezervlerden birincil petrol üretimine ek miktarların çıkarılmasıdır. Bu yöntemler, su ile ekleme yöntemini ve rezervuardan doğal üretim süreçlerini destekleyen diğer araçları içermektedir.

Muhtemel Rezerv: Geliştirilen ve sabit rezervlerini sağlayan rezervuarların bitişiğindeki petrol rezervuarlarından petrol üreten tabakaların yatay veya dikey uzantısından elde edilebilecek petrol miktarları veya petrol üreten katmanların yatay veya dikey uzantısından elde edilebilecek petrol miktarlarıdır. İkincil ekstraksiyon konularının uygulanması veya henüz üretken olarak geliştirilmemiş ve yağ içerdiğine dair göstergelerin bulunduğu katmanlardan elde edilebilecek miktarlar nedeniyle ekstrakte edilebilmektedir.

Keşfedilmemiş Rezerv: Henüz kuyu sondajı yapılmamış yerlerdeki rezerv miktarlarını belirlemek için elde edilebilecek ham petrol ve gaz miktarlarını ifade eder ve bu miktarlar genellikle spesifik olarak bilinmemektedir.

Küresel petrol rezervleri ile ilgili tartışmalı konulardan biri, petrol rezervlerini sınıflandırmak için çeşitli sistemler olduğundan ve bu sınıflandırmaları, küresel petrol rezervlerini tahmin etmenin doğruluğunu sağlayacak şekilde standartları ve koordinasyonu birleştirme ihtiyacı ile bu sistemlerin kategorileri arasında net bir ayrım olmadığı için petrol rezervlerinin hesaplanmasındaki tutarsızlıktır.

1.3.1.5. Vadeli İşlem Piyasalarında Spekülasyon

Emtia piyasalarındaki son finansal yenilikler, yatırımcıların stoklar şeklinde fiziksel olarak petrol bulundurmaya ihtiyaç duymadan yüksek petrol fiyatlarından faydalanmalarına katkıda bulunmuştur. Bu, petrol vadeli işlem piyasalarında ticari amaçlarla kullanmak yerine daha yüksek bir fiyata yeniden satmak amacıyla satın alınan spekülasyon faaliyetinin yoğunluğunda belirgindir.

Kağıt varil olarak bilinen petrol sözleşmelerinin taciri, gerçek petrol sevkiyatlarının arzından daha fazla hale gelmiş, bu da kağıt varil petrol için sahte bir talep oluşmasına neden olmuş ve bu durumun sürekli devam etmesi sonucunda piyasalardaki panik artmıştır.

Tüketici ve rafinerilerdeki gerçek petrol kullanıcıları bu artışa karşı önlem olarak petrol stoklarını arttırmaya yönelmiştir. Sonuçta petrol talep ve stoklarının eş zamanlı olarak artması fiyatları yukarı yönlü baskı altına almıştır.

1.3.1.6. ABD Dolarının Değeri ve Dünyadaki Petrol Döviz Kuru ile Tam Korelasyonu

Uluslararası piyasada ham petrol ABD doları üzerinden alınıp satılır, dolayısıyla ABD doları kurundaki herhangi bir değişiklik ham petrolün değerini etkilemektedir. ABD dolarının uluslararası piyasalarda değer kaybetmesi durumunda ham petrolün değerinin artması beklenmektedir. Eğer petrol fiyatları ABD doları cinsinden artmazsa ya da düşerse, bu durumda petrol ihraç eden ülkeler ciddi bir gelir kaybına uğrayacaklardır (Al-Janabi & Hussein, 2010).

1.3.2. Uluslararası Kuruluşlar

Ham petrol fiyatları üzerinde etkisi olan en önemli uluslararası kuruluşlar OPEC ve Uluslararası Enerji Ajansıdır (IEA).

1.3.2.1. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)

OPEC, petrol fiyatlarını kontrol eden ve Carter'a benzer bir organizasyon şeklinde bazı çok uluslu şirketlerin ve üretici ülkelerin öncülüğünde kurulmuştur. Venezuela'nın inisiyatifine dayanarak 1960 Aralık ayında Bağdat'ta İran, Kuveyt, Irak, Venezuela ve Suudi Arabistan Krallığı temsilcilerini bir araya getiren bir toplantı yapılmış ve OPEC kurulmuştur. Bu örgütün temel amacı petrol fiyatlarını kontrol etmek, petrol üreten ve ihraç eden ülkelerin çıkarlarını korumak, onlara istikrarlı bir gelir sağlamak ve petrol tüketen ülkelere ekonomik bir şekilde ihracatını güvence altına almaktır.

1.3.2.2. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)

IEA, 1956'daki Süveyş krizine ve 1973 ve 1974'te petrol fiyatlarındaki artışa yanıt olarak, tüketici ülkelerin çabalarını birleştirmek ve koordine etmek amacıyla kurulmuştur. 1973'te ABD Başkanı Nixon, başlıca petrol ithal eden sanayi ülkelerinin hükümetlerini, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı çerçevesinde alternatif enerji kaynakları geliştirme çabalarını yürütmek ve koordine etmek üzere Washington'da bir toplantıya katılmaya davet etmiştir.

Ajans, ortak bir petrol bağımsızlığı seviyesi belirlemek, talebi baskılamak için önlemler almak, tüketimi rasyonelleştirmek, acil durumlarda kullanılmak üzere yeterli bir rezerv oluşturmak, güneş enerjisi gibi alternatif ve yenilenebilir enerji

programlarını teşvik etmek ve geliştirmek gibi petrol piyasasını etkilemeye yönelik hedefler belirlenmiştir. Temel amaç, üretici ülkelere ve ithal enerjiye bağımlılığı azaltmaktır.

1.3.3. Siyasi Faktörler

Petrol üretim, rafinaj ve ihracat alanlarında yaşanan gerilim, kargaşa ve savaş durumlarında fiyatların yükselmesiyle birlikte, ham petrol fiyatlarındaki dalgalanmaları önemli ölçüde etkileyen unsurlar arasında siyasi faktörler de yer almaktadır. Bu, petrol arzının tüketicilere akışının güvenliğini tehdit etmektedir. Buna göre siyasi unsur, belirli siyasi koşullarla doğrudan ilişkili olan geçici bir unsurdur. (El-Douri, 2003). Örneğin, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları, 2003'te Irak savaşı ve İran'ın nükleer dosyası petrol fiyatlarının seviyesini etkileyen en önemli siyasi faktörler arasındadır. Ayrıca Venezuela'daki siyasi çalkantı ve Venezuela petrol ihracatının çoğunu durdurmuş olması ve Nijerya'daki aşiret huzursuzluğu da petrol fiyatlarını etkileyen önemli siyasi unsurlardır (Mecid, 2017). Nijerya ve Venezuela'nın OPEC'in en önemli üyeleri arasında yer alması, örgütün günde yaklaşık 300.000 varil petrol kaybetmesine yol açarak uluslararası petrol piyasasındaki petrol arzının azalmasına neden olmuştur.

1.3.4. Teknolojik Gelişme ve Yenilenebilir Enerji

Petrol tüketen ülkeler, ham petrol ihtiyacını azaltmak, çevre dostu alternatifler aramak ve metanolün otomobiller için yakıt olarak kullanılması da dahil olmak üzere petrol ve gaz rezervlerini tüketme riskleriyle yüzleşmek için Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nı kurmayı kabul etmiş, bu doğrultuda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına yönelik teknolojilerin geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Teknolojik gelişmeyle birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaşması petrole yönelik talebi azaltarak petrol fiyatlarının düşmesine neden olabilecektir (Kitan, 2018).

1.3.5. İklimsel Faktörler (Doğal Olaylar)

İklim değişikliğinin sonucunda ortaya çıkan doğal afetler petrol fiyatlarını etkileyebilmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki petrol rafinerilerini vuran Katrina Kasırgası ve Umberto Kasırgası, 2007'de Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da soğuk hava, Umman Sultanlığı'ndaki üretim

operasyonlarının askıya alınmasına ve Umman limanının kapanmasına neden olan Tropikal siklon (Juno), ABD eyaletlerini Eylül 2004'te vuran Ivan Kasırgası'nın ardından Amerikan petrol üretiminin durdurulması ve bu kasırganın yol açtığı zarar nedeniyle Meksika'da bazı sahalarda üretimin durdurulması gibi doğal afetler petrol arzının azalmasına neden olarak petrol fiyatlarını yükseltmiştir.

1.3.6. Çevre Kirliliğini Azaltmaya Yönelik Politikalar

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren, çevresel bozulma sorunu dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlar listesinde en ön sıraya yerleşmiştir. Bu doğrultuda karbondioksit emisyonlarının azaltılması için petrol kullanımından alınan karbon vergisi uygulaması petrol fiyatlarını etkilemiştir. Örneğin, fosil yakıt türlerinden biri olarak petrol, karbondioksit yayıcıdır ve bu nedenle Avrupa Komisyonu, AB ülkelerindeki karbondioksit emisyonlarını kademeli olarak azaltmak için petrol ve türevlerini karbon vergisi kapsamına almıştır. Petrol ve petrol türevlerine getirilen vergilerle, nihai tüketiciye satış fiyatlarını artırmayı ve böylece ham petrole olan talebin büyümesinin sınırlandırması ve tüketimin rasyonelleşmesi hedeflenmektedir.

2. IRAK KAMU BÜTÇESİ

Bütçe, kaynakların nasıl işleneceğine ilişkin ayrıntılı bir plan veya mevcut kaynakların nasıl kullanılacağını gösteren bir plan olarak tanımlanabilmektedir. Devletin beklediği ve yasama organı tarafından onaylanan harcama ve gelirleri birleştiren ve genellikle bir yıl gibi belirli bir dönemde maliye politikasının amaçlarını gerçekleştireceği kanallara yönlendiren bir mali plandır (Süleyman, 2008, s. 23).

Bütçenin konusu, kaynakların tahsisi ve çeşitli kamu ihtiyaçları arasında dağıtılmasıdır. Kapsamına göre, üretim ve dağıtım alanlarında devlet sektörünün faaliyetidir. Bazı iktisatçılar, devletin genel bütçesinin, devletin siyasi ve ekonomik felsefesini ifade eden siyasi bir eylem olduğunu ve devletlerde meydana gelen gelişmeler ve devletlerin ideolojileri ışığında, bütçelerinin değişmek zorunda kaldığını iddia etmektedirler.

Bütçe, tasarrufları seferber etme, bireyin çalışma yeteneğini ve çalışma isteğini artırma gibi gereklilikleri ile ekonomik istikrarı ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için kullanılan mali bir araç olmasına ve devletin genel bütçesinin birçok tanımının varlığına rağmen, bu tanımların çoğu devletin direktifleri ışığında belirlenen ve genellikle bir yıl olmak üzere belirli bir süre için devletin gider ve gelirlerinin tahminini içeren bir belge olma çerçevesi etrafında dönmektedir (Muhammed A. H., 2007).

Ülkede geçerli olan yasal ve siyasi mevzuata göre farklılık gösteren birden çok genel bütçe tanımı vardır. Bu tanımlardan en önemlileri şunlardır:

Bir sonraki mali yıl boyunca devletin harcamalarının onaylanmış tahminleri seti ve bu harcamaları aynı dönem için finanse etme araçları olup, tahmini mali kaynakların hükümet harcamalarının hacmine eşit olması gerekmektedir (Fawzy, 1972). Bunu, Fransız yargı sistemi her takvim yılı için devletin toplam gelirlerini ve yüklerini tahmin eden ve yetkilendiren yıllık bir mali kanun olarak tanımlamaktadır (Al-Khatib, 2003, s. 270).

1940 tarihli ve 28 sayılı Irak Kamu Muhasebesi Esasları Kanununun 2. maddesinin 1. fıkrası ile değiştirilen şekliyle, bütçe kanununda belirtilen bir mali

yıl için devletin gelir ve giderlerini tahmin eden muntazam tablolar olarak tanımlanmaktadır. Devletin çeşitli birimleri tarafından belirli bir süre (genellikle bir yıl) boyunca uygulanacak bir dizi hedef ve programla temsil edilen yıllık ekonomik, mali, siyasi bir plan olarak da tanımlanmıştır. Finansman kaynaklarına ilişkin tahminlerin bir göstergesi ile birlikte mali maliyetlerine ilişkin tahminler de ifade edilmektedir (Salloum, 2001, s. 43). Bir de devletin yönetim felsefesinde ortaya konulan hedefler ışığında tahmin edilen, belirli ve ilerideki bir zaman dilimi, çoğu zaman bir yıl için gider ve gelirlerinin tahminini içeren bir belge diye tanımlayanlar da vardır (Al-Sayegh, 1971). Kamu bütçesinin, devletin bir dizi siyasi ve ekonomik hedeflere ulaşmak ve hızlandırmak için kullandığı mali bir araç olduğunu ve ilerici vergi politikalar uygulayarak milli geliri yeniden dağıtmanın bir aracı olması nedeniyle kamu bütçesinin büyük sosyal hedeflere sahip olduğunu belirtmek mümkündür. Ayrıca, devletin mali durumunun açıklanmasını ifade eden ve bütçede açık veya fazla olup olmadığını gösteren bütçe için mali hedefler de vardır.

Petrolün keşfedildiği 1921 yılından günümüze kadar, petrol üreten ülkeler için küresel petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, bütçeleri büyük ölçüde petrol gelirlerine bağlı olan Irak da dahil olmak üzere bu ülkelerin bütçelerini etkilemektedir.

2003 sonrası döneme bakıldığında, Irak'ta yaşanan siyasi değişim, belli bir aşamada devletin ekonomik felsefesini merkezi planlama ile devlet kapitalizmi arasında yönlendirerek, devletin geri çekilmesi arasında Irak ekonomisine yeni bir gerçekliğin dayatılmasına yol açmıştır. Irak'ta siyasi sistemin bazı ekonomik faaliyetlerden başka aşamalara geçmesine yol açan dönüşüm, ekonomik sistemin değişmesine ve piyasa ekonomisine yönelmesine yol açmaktadır.

Güvenlik durumunun istikrarsızlığı bu reformların sahada uygulanmasına engel olana kadar kapsamlı bir ekonomik reform programı geliştirmek için Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'ndan uluslararası finans kuruluşlarından uzmanlarla çok sayıda toplantı yapılmıştır.

Irak'taki siyasi sistem, merkezi bir devletten federal bir devlete dönüştürülmüştür. Bu bölgelere, bölge sınırları içinde hüküm sürmelerini sağlayan

ve bölgenin federal devletten tamamen ayrılmasına yol açmayan bir miktar bağımsızlık verilmiş ve bu, federal sistemin yetkilerini tanımlayan Irak anayasasında onaylanmıştır. Federal sistemdeki önemli ilkelerden biri de bu bölgenin karma devlet anlayışı içinde kişiliğinin oluşmasının bir parçası olarak bölgelere bir miktar mali bağımsızlık tanınmasıdır. Federal otorite ise genel bütçeyi hazırlamakla görevlidir (Irak Anayasası, Federal Mali Yönetim Kanunu, 2019). Yeni Irak anayasası, federal olarak toplanan gelirlerden, bölgelerin ve valiliklerin sorumluluklarını yerine getirmeleri için kaynakları, ihtiyaçları ve nüfusları dikkate alınarak adil bir pay tahsis edilmesini sağlamıştır.

Kamu bütçesi, Irak'taki Kamu bütçesinin programlarının ekonomik rolünün ağırlığına işaret eden, uluslararası petrol fiyatlarındaki değişimler ve kamu harcamalarının sürekli artması nedeniyle birçok zorlukla karşı karşıyadır.

2005-2021 Döneminde açıklanan genel bütçe programlarında, yerli üretimi ve kişi başına geliri artırma, bu dönemde bütçelere yapılan yatırım harcamalarını artırarak işsizliği azaltmaya çalışma, enflasyonu kontrol altına alma, dış borçları azaltmaya çalışma temel hedefler olmuştur. Kamu sektöründeki kurum, kuruluş ve iktisadi şirketlerin faaliyete geçmesi, petrol şirketlerinin performansını yükseltmek için ticari standartlar getirerek veya bunları kullanarak petrol sektöründe reform yapılması, ekonomik faaliyetlerin etkinleştirilmesi için gerekli mali ithalatın sağlanması, bölgesel eşitsizliği azaltan ekonomik dengenin sağlanması ve devlet kurumlarında idari sistemin bir şekilde geliştirilmesi ekonomik kalkınma hedefleriyle uyumludur.

Bu durumun, rantiyeci Irak ekonomisinin doğası gereği genel bütçe hazırlanırken aşağıdaki hususların dikkate alınması konusunda karar vericileri yanıltması doğaldır (Bassam, 2012):

1 - Varsayımsal Fiyatlara Güvenmek: Ham petrol ihracatından elde edilen gelirler Irak ekonomisinin ithalatının büyük bir yüzdesini oluşturmakta ve Irak'ın iç ve dış ithalatının %90'ından fazlasına ulaşabilmektedir. Bu nedenle karar vericiler küresel ham petrol beklentilerine güvenmek zorunda kalmaktadır.

Bu durum, petrol fiyatlarının beklentilerin altında kaldığı yıllarda kamu bütçesi için bir zorluk teşkil etmektedir.

2-Açık veya Fazla Olma Olasılığı.

3-Petrol ithalatından elde edilen gelirleri tahmin etmek için onaylanan petrol fiyatı ile uluslararası petrol fiyatları arasında farklılıklar olması.

4- Kamu bütçesindeki dengesizliğin yıldan yıla devam etmesi.

5- Irak ham petrolünün fiyatı tür, mesafe ve saflık farklılıklarından dolayı varil başına dünya fiyatından 15\$ daha düşük olması.

6-Yatırım için ayrılan pay genellikle harcamaların %15'ini geçmemesi ve bütçe gelirlerinin büyük bir kısmı işletme tarafına yönlendirilmesi.

Dünya petrol fiyatlarındaki bozulma ve bunun Irak'ta genel bütçenin hazırlanması üzerindeki etkileri, en çok 2008 yılında dünyayı kasıp kavuran mali krizden sonra olmuştur (Bassam, 2012). Kriz, 2008 ve 2009 yılları boyunca küresel büyüme oranlarına ve dolayısıyla genel olarak küresel talebe ve özel olarak ham petrol talebine gölge düşürmüştür. Bu durum, petrol üreten ülkelerde ve Irak'ta petrol gelirleri üzerinde önemli bir etki yaratmıştır.

2008 yılında, petrol piyasası açısından tüm paradoksların ve hızlı dramatik dalgalanmaların yaşandığı bir yıl olmuş ve temmuz ayında petrol fiyatları yükselerek varil başına neredeyse 150 dolara ulaşmıştır. Tüm bunların, petrol piyasası açısından 2008 yılının tüm paradoksların ve hızlı dramatik dalgalanmaların yılı olduğu Irak'ın yanı sıra petrol üreten ülkelerin petrol gelirlerinin önemli ölçüde düşmesinde önemli etkisi olmuştur. 2008 yılının ilk yarısında yüksek seviyelere çıkan petrol fiyatları, temmuz ayında neredeyse 150\$/varil eşiğine gelmiş ve çok geçmeden varil başına 40\$'ın altına düşmeye başlamıştır. 2008 yılının ikinci yarısının sonunda, özellikle aralık ayında, varil fiyatından yaklaşık (115) dolar değer kaybının nedeni, küresel ekonomiyi vuran ve küresel ekonomiyi olumsuz etkileyen mali krizdir. Bu, bir varil ham petrolün birkaç ay içinde değerinin yaklaşık % 60'ını kaybettiği anlamına gelmektedir (OAPEC, 2009).

Böylece, 2008 yılı Ağustos ayından itibaren mali krizin kötüleşmesi ve mali piyasalarda ve bankacılık kurumlarında peş peşe çöküşlerin başlamasıyla birlikte, petrol fiyatları özellikle Ağustos ayından sonra eşi görülmemiş bir hızla ve çok yüksek oranlarda düşmeye başlamıştır (OAPEC, 2009).

Küresel mali krizin genel olarak Irak ekonomisi ve özel olarak da bankacılık ve kredi sistemi üzerinde, aşağıdaki nedenlerle ciddi etkileri olmuştur (Bassam, 2012):

A- Petrol, Irak'taki ana kamu parası kaynağıdır.

B - Irak'ın rezerv veya yatırım bakiyesi yoktur.

C- Irak'taki bankacılık sistemi küresel bankacılık sistemi ile iç içe değildir.

Böylece, ana etki, federal bütçenin geliştirilmesinde Maliye Bakanlığının önüne büyük zorluklar çıkaran ölçüde, kamu gelirlerinin düşmesi alanında olmuştur.

Yukarıdakilerden, kamu bütçesinin kesin hesabından farklılık gösterdiğini anlaşılmaktadır. Kamu bütçesi, ileriki bir döneme ilişkin tahminler içerir ve bu tahminler gerçekleşebilir veya gerçekleşmeyebilir. Bütçenin kesin hesabı, hâlihazırda gerçekleştirilmiş olan harcama ve gelirlerin bir beyanı olmakla birlikte, genel bütçe, genel ekonomik faaliyetin beklenen niceliksel tahminlerinden bahseden ulusal hesaplardan da farklıdır.

2.1. Irak'taki Bütçe Yapısı

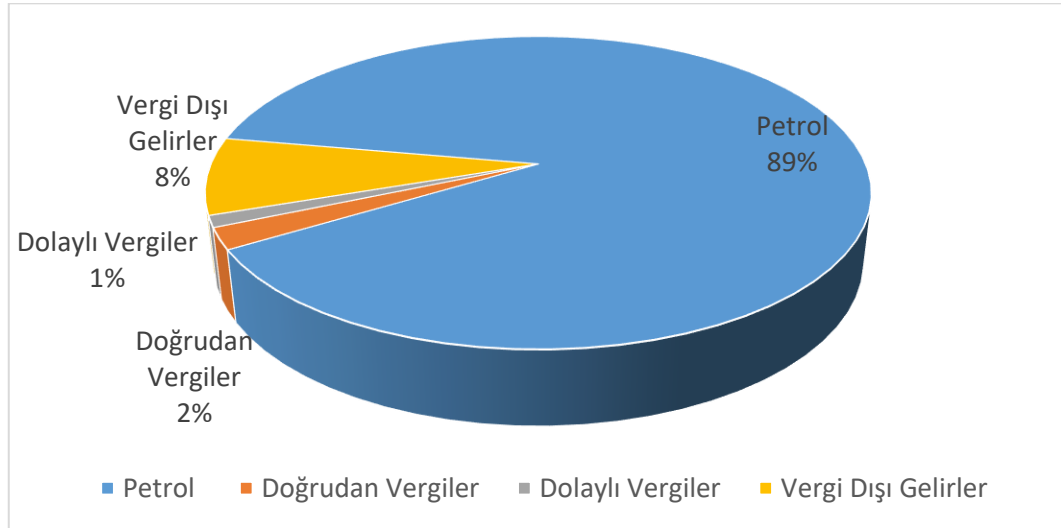
Daha önce yapılan araştırmalarda ve genel bütçenin anlamını açıklayan en belirgin tanımlara bakıldığında, genel bütçe yapısının iki unsurdan oluştuğu açıktır: Birincisi, devletin toplumun amaçlarını gerçekleştirmek için faaliyetlerinde kullandığı harcamalarıdır. İkinci yönü ise, devletin faaliyetlerini finanse eden kamu gelirleri ve bunların çeşitli kaynaklarıdır.

Kamu bütçesinin en önemli özelliklerinden biri, kamu gelir ve giderlerinin ileri bir döneme ait tahmini olup bu tahmin yasama kurulu tarafından onaylanmaktadır. Kamu bütçesi, ekonomik, sosyal ve siyasi kalkınma planlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olur, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunur ve devlet idarelerine üretim gereksinimleri ve hizmetleri sağlamaktadır (Al-Anbari, 2016, s. 22).

Irak'ta kamu bütçesi, küresel petrol fiyatlarındaki değişimlerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Bunun nedeni, petrol ihracatı Irak'taki kamu bütçenin ana

kaynağı olmasıdır. 2022 Yılında Irak kamu gelirlerinin %89'u petrolden, %2'si doğrudan vergilerden, %1'i dolaylı vergilerden, %8'i ise vergi dışı gelirlerden elde edilmiştir. Dolayısıyla ham petrol fiyatlarındaki herhangi bir küçük değişiklik, Irak bütçesinin genel gelirleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Küresel petrol fiyatlarının düşmesi durumunda, bu durum gelirlerin düşmesine neden olacaktır. Gelirlerdeki azalma, yetkili makamları hem tüketim hem de yatırım harcamalarını kısımaya sevk edecek ve bu da kişi başına düşen gelir seviyesinin düşmesine, işsizlik oranının artmasına ve yatırımın azalmasına neden olacaktır. Bütün bunların siyasi, ekonomik ve sosyal sonuçları olacaktır (Salih, 2018, s. 37).

Şekil 2.1: Irak Bütçesi Gelir Kaynakları (2022-%)

Kaynak: IMF (2023), IMF Country Report No. 23/75, 01.06.2023 tarihinde <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/02/03/Iraq-2022-Article-IV-Consultation-Press-Release-and-Staff-Report-529146> adresinden alındı.

Kamu bütçesi, belirli bir toplumun ekonomik, sosyal ve politik farklılıkları ışığında kamu ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan devlet için bir mali plan gibidir. Bütçe bentleri devletin faaliyetlerini yansıtır ve amaçlarını göstermektedir. Bütçe, nicelik ve nitelikteki gelirlerin bu faaliyetle bağlantılı olduğu gerekçesiyle genel ekonomik faaliyetten etkilenmektedir.

Bu nedenle, vergi gelirleri veya devlet mülkiyeti getirileri ekonomik yapı ile bağlantılıdır ve büyüme derecesinden etkilenmektedir. Aynı durum, bu yapı ve büyüme ile bağlantılı olduğu için harcamalar için de geçerlidir. Kamu bütçesinin çağdaş içeriği, bakanlıkların, bölgelerin ve valiliklerin ihtiyaç ve kabiliyetleri ışığında iyi düşünülmüş bir plan olduğunu ve bütçe bölümlerinin kalemlerinin

devletin ulaşmaya çalıştığı hedefler ışığında düzenlendiğini teyit etmektedir. Kamu bütçesi, bir yandan devletin üstleneceği ekonomik faaliyeti, diğer yandan da bu faaliyetlerin finansman yollarını belirlemektedir. Bu nedenle bütçe, devletin maliye politikasının önemli bir aracıdır.

Bütçenin önemi, özellikle transferler olmak üzere kamu harcamalarını yönlendirmek yoluyla farklı sosyal gruplar arasında gelirin yeniden dağıtılması olmak üzere hedeflere ulaşmak için bir araç olması ve aynı zamanda işsizliği gidermek, kaynakları seferber etmek ve bireyin ve toplumun yaşam standardını yükseltmesidir (Wali & Kazem, 2020).

Petrol fiyatlarındaki düşüş ve artışın Irak'ın kamu bütçesinin üzerindeki etkisini daha geniş bir şekilde tespit edebilmek için, bütçenin gelirler ve kamu harcamaları olarak temsil edilen iki tarafını ayrıntılı olarak incelenmelidir.

2.2. Kamu Gelirleri

Kamu geliri, hükümetin kamu harcamalarını karşılamak için tüm iç ve dış kaynaklardan, genellikle nakit olarak aldığı fon olarak tanımlanmaktadır. Devletin toplumun gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli harcamalarını karşılamak için gerekli fonları sağladığı kaynaklar olarak da bilinmektedir (Derviş, 2004). Devletin rolünün gelişmesi ve ekonomik ve sosyal dengeden sorumlu kılınması sonucunda kamu gelirleri, devletin güvenlik, savunma ve yargı gibi geleneksel işlevlerini yerine getirmesi için gerekli olan kamu harcamalarını karşılama aracı olmaktan çıkmıştır. Daha ziyade, kamu gelirlerinin hacminin gelişmesine ve türlerinin çokluğuna yol açan bir mali politika aracı haline gelmiş ve her türünün göreceli önemi siyasi ve ekonomi sistemin değişen doğasına göre değişmiştir (Taqa & Al-Azzavi, 2010).

Kamu gelirleri, devletin çeşitli ekonomik birimleri aracılığıyla aldığı veya hazinesine giren meblağları temsil etmektedir (Süleyman, 2008). Devletin veya kurumlarından birinin elde ettiği kamu gelirleri, devletin işlerinin ve kamu tesislerinin devamı için kamu harcamalarının karşılanması ve finansmanının ana kaynağı olması nedeniyle stratejik öneme sahiptir.

Kamu gelirleri, çeşitli gelir kaynaklarından sağlandığından, ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir sahibi olunabilen önemli ekonomik göstergelerden biridir. Gelişmiş ülkelerde kamu gelirleri, tek bir gelir kaynağına bağlı olmayıp, çok çeşitli kaynaklara dayanmaktadır.

Devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolünün gelişmesiyle kamu gelirleri amaç ve türlerinde gelişme göstermiştir. Devlet fon sağlamak için vatandaşlara vergi ve harçlar koyar, bu da devletin mülkünden elde ettiği gelire eklenmektedir. Böylece harcama tarafını artırmak için devlete bir miktar para verilmektedir.

Irak'ta 1990-2022 döneminde (araştırmanın süresi) kamu bütçesinin finansman kaynaklarına bakıldığında ise genel bütçenin finansman kaynaklarında en büyük payın petrol sektörüne ait olduğu görülmektedir. Petrol sektörü, Irak ekonomisinin diğer sektörlerin gelişmesine yardımcı olan kaynak ve döviz sağlamada dayandığı en önemli dayanaklardan biri olarak kabul edilmektedir (Al-Qaisi, 2005).

2.2.1. Petrol Gelirleri

Irak ekonomisinin tek taraflı yapısı ve 2003 savaşı nedeniyle ekonominin diğer sektörlerinin maruz kaldığı tahribat ve ihmal nedeniyle petrol gelirleri, petrol dışı gelirler pahasına birincil ve istikrarlı bir kamu geliri kaynağıdır. Düşük katkısına ve ardından bu sektörlerin çoğu kurumunun yağmalanmasına ve buna bağlı olarak kamu gelirlerindeki gelişmelerin izlenmesi, Irak ekonomisindeki petrol gelirlerinin hacmini etkileyen uluslararası ham petrol fiyatlarındaki gelişmelere bağlıdır (Kitan, 2018).

Geçen yüzyılın yirmili yıllarında petrolün ticari olarak keşfedilmesinden bu yana petrol, gayri safi yurtiçi hasıla, milli gelir, toplam kamu ihracatı, genel bütçe ve kalkınma inşasına katkıları açısından Irak ekonomisinde stratejik bir öneme sahip olmuştur.

Irak ekonomisi büyük ölçüde petrole bağlıdır, çünkü petrol gelirleri, kaynaklarının büyük bir kısmıyla Irak hükümetinin bütçesini besler ve ulusal ekonominin nakit rezervinin oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

Irak'ta petrol fiyatlarındaki değişimlerin kamu bütçesinin gelirleri üzerindeki etkisini şu açılardan açıklayabiliriz (Bassam, 2012):

A- Petrolün Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Katkı Oranı: Petrolün Irak'taki toplam gayri safi yurtiçi hasılaya katkısı yaklaşık %65 civarındadır ve bu oran yüksek bir oran olarak kabul edilmektedir. Bilindiği gibi petrol sektörünün gayri safi yurtiçi hasıla içindeki görelî önemi, ekonomik çeşitlenme derecesinin ölçülerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nispi önemdeki artış, ekonomik çeşitlenmenin derecesindeki azalmayı yansıtır ve aynı zamanda diğer sektörlerin gayri safi yurtiçi hasılaya katkısının azalması anlamına gelmektedir.

B-Petrol ihracatının toplam ihracat içindeki payı: Irak'ın toplam ihracatı içinde petrol ihracatının yüksek bir paya sahip olması (yaklaşık %95), ihracatın yapısında düşük düzeyde bir çeşitlendirme olduğunu göstermekte ve bu durum, Irak'ı döviz temininde petrol ihracatına bağımlı hale getirmektedir. Bu gösterge ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktadır, bunlardan en önemlisi Irak ekonomisinin sadece petrol için elde edilen nakit gelirle ilişkisidir.

C-Petrol gelirlerinin toplam gelirlere oranı: Petrol gelirlerinin Irak'ın kamu gelirlerine katkısı çok yüksek olup, sanayi sektörü ve tarım sektörü gibi diğer ekonomik sektörlerin yaşadığı sorunların ağırlaşması nedeniyle 2008 yılında %94,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu, kamu gelirlerinin elde edilmesine katkısının yüzdesinde bir azalmaya yol açtı ve Irak'ın aynı yıl yaklaşık 1850 milyon varil olan petrol ihracatındaki artışın, o zamandan bu yana petrol fiyatlarındaki artışa ek olarak göreceli önemdeki artış üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.

D- Genel bütçede petrolün rolü: Irak'ta genel bütçe, Irak'ta ticari olarak petrol bulunmasından günümüze kadar tamamen petrol gelirlerine bağılı olup, petrol gelirlerinin genel bütçenin nihai gelirlerine katkısı yaklaşık %95'e ulaşmıştır.

E- Kalkınmanın finansmanında petrolün rolü: Irak'taki kalkınma programlarının tüm aşamalarında ve 1931'den bu yana finanse edilmesi süreci, neredeyse tamamen, kentsel ticaret müfredatının çıkarılmasıyla temsil edilen petrol gelirlerine dayanmaktaydı. 1931-1949 yılları arasında sekiz yatırım planı yaklaşık çıkarıldığı için, hükümetin ekonomik kalkınma planları geliştirmeye başladığı 1952 yılından sonra petrolün önemi önemli ölçüde artmaya başlamıştır. Petrol

gelirlerinin yeniden yapılanma yaklaşımlarına ve imar planlarına katkısı yaklaşık %98,8'e ulaşmıştır.

Böylece, Irak'ın kamu bütçesinin hazırlanması sürecinde, dövizden finansman sağlamada ana kaynak olan petrolün ana oyuncu olduğu ortaya çıkmış, çünkü daha önce de belirtildiği gibi, bu dönemde kamu bütçesinin gelirlerinin yaklaşık %90'ını petrol oluşturmuştur.

Bu, Irak'taki genel bütçe tahsislerinin, tüm petrol ihraç eden gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, aşağıdaki değişkenlere bağlı olduğu anlamına gelir:

A- Ham petrol fiyatları ve sürekli dalgalanmaları.

B- Üretilen petrol miktarı ve ihraç edilen petrol hacmi.

C- Petrol gelirlerin eşdeğeri (Fiyat * İhraç edilen varil sayısı)

D - Kamu gelirleri = Petrol Gelirleri = (Ham petrol fiyatı * İhraç edilen petrol hacmi)

Tablo 2.1, Irak devletinin gelirlerinin, kamu bütçesinde büyük bir fazlaya yol açan küresel ham petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle 2004'ün sonlarından itibaren artmaya başladığını göstermektedir. Bu artış 2008 yılı sonlarında küresel kriz patlak verene kadar devam etmiş, bir önceki tabloda da görüldüğü üzere 2009 yılı başında petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle kamu gelirleri azalmaya başlamıştır. 2009 yılın sonunda petrol fiyatları yükselmeye başlamış ve bu artış 2012 yılın sonuna kadar devam etmiştir. Bu durum kamu ithalatında gözle görülür bir artışa neden olmuştur. Bu artış, yeniden yapılanma, araştırma ve geliştirme dahil olmak üzere birçok alanda devlet harcamalarının artmasına ve kişi başına düşen gelirin artmasına yol açtığı için bütçenin her alanına yansımıştır. Irak devletinin birçok uluslararası şirkete lisans anlaşmaları yapması nedeniyle petrol gelirleri artmaya devam etmiş, bu da ihracatın artmasına ve dolayısıyla petrol gelirlerinin artmasına neden olmuştur.

Irak'ta ekonomik kalkınmanın finansmanı her aşamasında petrol gelirlerine bağlıdır. Bu, Irak'taki tüm ekonomik kalkınma program ve planlarını dünyadaki

koşullar ve siyasi ve ekonomik faktörler tarafından kontrol edilen dış faktörlere bağımlı hale getirecektir.

Tablo 2.1: Ham Petrol Fiyatları ve Irak Bütçe Gelirleri

Yıllar	Petrol Dışı Gelirlerinin Toplam Devlet Gelirlerine Oranı	Toplam Petrol Dışı Gelirler (Milyar Irak Dinari)	Petrol Gelirlerinin Toplam Devlet Gelirlerine Oranı	Petrol Gelirleri (Milyar Irak Dinari)	Toplam Devlet Gelirleri (Milyar Irak Dinari)	Küresel olarak ham petrolün ABD doları cinsinden fiyatı
2005	2.5	1.0	97.5	39.4	40.4	50.6
2006	4.5	2.2	95.5	46.9	49.1	61.1
2007	5.5	3.0	94.5	52.0	55.0	69.1
2008	5.3	4.3	94.7	76.3	80.6	94.5
2009	9.1	5.0	90.9	50.2	55.2	61.1
2010	9.4	6.6	90.6	63.6	70.2	77.5
2011	0.9	0.9	99.1	103.1	104.0	107.5
2012	7.1	8.5	92.9	111.3	119.8	109.5
2013	7.1	8.1	92.9	105.7	113.8	105.9
2014	6.6	7.0	93.4	98.5	105.5	96.3
2015	17.7	12.7	82.3	57.6	70.0	49.5
2016	14.7	11.9	85.3	69.77	81.7	45
2017	14.0	11.1	86.0	69.9	79.0	42
2018	11.3	10.1	88.7	79.5	89.6	46
2019	11.4	11.9	88.6	93.1	105	56
2020	13.7	9.2	86.3	58.2	67.4	38
2021	19.9	20.15	80.1	81.17	101.32	45

Kaynak: Araştırmacı tarafından, Planlama Bakanlığı, Milli Sayıştay verileri ve yıllık istatistiki derlemeler temel alınarak hazırlanmıştır.

2005-2013 döneminde ise (2009 yılı hariç) Irak'ta genel olarak petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle genel bütçe büyük bir fazla verirken, özellikle Irak'ta ham petrol üretim ve ihracatında da artış yaşanmıştır. Irak'ın kamu bütçesindeki petrol fiyatlarının uluslararası fiyatların altında bir fiyata bağımlı olması Irak bütçesinde büyük bir fark yaratmıştır. Böylece Irak'ın kamu bütçesinde bir fazlalık oluşmuş, ancak uzun vadeli planlar sağlanamadığı için bu fazladan gerektiği gibi yararlanılamamıştır. Bütün bunlar, bütçede mali açıkların olduğu yıllarda Irak'ı büyük mali sıkıntıların içine düşürmüştür (Allavi, 2019).

Tablo 2.1 Irak'ta kamu bütçesinin büyük ölçüde ham petrol ihracından elde edilen mali gelirlere bağlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca petrol gelirlerinin toplam gelirler içindeki oranlarındaki değişimi, petrol fiyatlarındaki değişimlerin genel bütçeyi doğrudan etkilediğini ve bunun da ülkenin ekonomik yönlerini etkilediğini göstermektedir (El-Hafız, 2009, s. 167).

Petrol gelirlerindeki herhangi bir açık, kamu bütçesindeki bir açıkla dengelenecek ve bu da hükümeti bu açığı kapatma konusunda zor duruma sokacaktır. 2014 yılından sonra petrol dışı gelirlerdeki belirgin artışa rağmen, petrol gelirlerine kıyasla hala zayıftır. 2014 yılının ikinci yarısında fiyatlarının düşmesi ve 2016 yılı başında petrol varil fiyatının varil başına (42) dolara ulaşmasının ardından petrol kara altın olarak nitelendirilmeye devam etmemiştir (Irak Merkez Bankası, 2018).

Petrol üreten ve ihraç eden ülkelerdeki petrol birikimi, bu ülkelerin bazılarının ulusal ekonomide eğitim, sağlık ve aktif üretken sektörlerin geliştirilmesinde yararlanamadığı çok büyük mali gelirlere sahiptir. Bunun nedeni, güçlü bir ülke haline geldiğine inanması ve rantıye kaynaklara bel bağlamasının, kamu bütçelerinde uzun yıllar büyük açıklarla karşı karşıya kalacağını, siyasi ve ekonomik istikrara kavuşmasını ve kalıcı kalkınmayı sağlayamayacağını unutmamasıdır.

Irak'ın ödemeye devam ettiği savaş tazminatı olarak Kuveyt Devleti'ne ödenen tutarlar gibi uluslararası petrol fiyatlarındaki düşüş ve dış borçlar nedeniyle 2016 bütçesindeki açığın büyüklüğü 1990 - 2021 yıllar arasında yaklaşık 24 trilyon Irak dinarı olarak gerçekleşmiştir (Irak Merkez Bankası, 2020).

Bu açığı kapatmak için aşağıdakiler de dahil olmak üzere birçok önlem alınmıştır:

1-İslam Kalkınma Bankası'ndan (500) milyon dolarlık kredi.

2-Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı'ndan (JICA) kredi (742 milyon ABD Doları)

3- Ticari bankalardan alınan krediler

4-Dünya Bankası'ndan (50) milyon dolarlık kredi

5-Halka açık iç tahvil ihracı

6-Dış taraflara tahvil ihracı

Irak'ın son yıllarda İŞİD terör çeteleriyle mücadeleden kaynaklanan istisnai koşullar, küresel ham petrol fiyatlarındaki düşüş ve ekonomik büyümedeki gerileme nedeniyle bu açık 2017 bütçesinde bile devam etmiştir. Aynı şekilde Irak'ın yaşamakta olduğu parasal kriz, Irak Merkez Bankası ile döviz rezervlerinin azalması ve aşağıdaki sebeplerden birçoğu Irak'ta açıklığı nedenlerdir:

- Petrol fiyatlarının çöküşü.
- İŞİD terör çeteleriyle mücadelenin bedeli
- Azalan ekonomik büyüme
- Irak'ın yaşadığı parasal kriz
- Irak Merkez Bankası rezervinin ABD dolarından düşmesi
- Devlet harcamalarını azaltmaya yönelik bazı kararların yürürlüğe girmemesi
- Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin petrol anlaşmalarına uymaması nedeniyle merkezi hükümet ile Kürdistan Bölgesel Yönetimi arasındaki anlaşmazlık
- Devlet kurumlarında büyük miktarlarda para kaybına yol açan mali ve idari yolsuzluk vakaları.
- Teröre karşı askeri operasyonlar nedeniyle evlerinden edilenlerin masrafları

2018 yılında ham petrol fiyatlarındaki nispi artışa ve bir önceki tabloda da görüldüğü üzere toplam gelirlerde artışa yol açmasına rağmen, 2018 yılı için hazırlanan kamu bütçesi büyük bir açık vermiş ve açık 12 trilyon Irak dinarı olarak gerçekleşmiştir. Bu açığın aynı yılın ikinci yarısında petrol fiyatlarında beklenen artıştan veya ihraç edilen ham petrol miktarlarındaki artıştan, iç ve dış kredilerle kapatılması planlanmıştır.

2019 bütçesi, 27 trilyon Irak dinarı -23 milyar ABD doları- açık verdiği için açık açısından bir önceki yıla göre farklılık göstermemektedir. Bu açığın nedenlerinden biri 2018 bütçesinden hakkı olan merkezi hükümetin Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne olan borçlarının, 2018-2018 yılları arasında merkezi hükümet ve Kürdistan Bölgesel Hükümeti arasında yaşanan sorunlar nedeniyle kendilerine ödenmeyen borçlarının meclis tarafından ödenmesi kararıdır. 2019 yılın bütçesinin önceki yılların genel bütçelerinden temel farkı, meclisin bu bütçedeki açığı kapatmak için dış borçlanmayı engelleme kararı alması ve bu açığı kapatmak için iç borçlanma ile yetinmesidir. Açık, Irak'ta kamu bütçesinin özelliklerinden biri haline gelmiştir. Bunun nedeni, bu özellik uzun yıllar genel bütçeyle ilişkilendirilmiştir.

Kamu bütçesinin 2020 yılında onaylanması, birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu, yılın son üçte birine kadar onaylanmasının gecikmesine neden olmuştur. Irak gelirlerindeki düşüş, küresel ham petrol fiyatlarındaki önemli düşüş nedeniyle Irak'ta genel bütçenin onaylanmasının Eylül ayına kadar ertelenmesine neden olmuştur. Bütçe, (120) trilyon Irak dinarı değerinde ve açık oranı (% 50'den fazla) olarak onaylanmıştır.

Petrol fiyatları 2021 yılında sürekli kademeli bir artışa sahne olmuş ancak bu artış genel bütçe harcamalarını karşılamamıştır. Irak Maliye Bakanlığı, fiyatı (bir dolara karşı 1220 Irak dinarından bir dolara karşı 1450 Irak dinarı) yükseltirken, Irak para biriminin ABD doları karşısındaki döviz kurunu düşürmek için bir yasayı onaylamak için çalışmıştır. Irak halkı tarafından birçok eleştiriye maruz kalan bu karar, kişi başına düşen gelirin ve satın alma gücünün düşmesine neden olmuştur. Ancak Irak hükümeti bu kararı Irak bütçesini kurtarmak olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, Irak bütçesi, petrol fiyatlarında beklenen artıştan veya iç ve dış borçlanma yoluyla kapatılması şartıyla, yaklaşık 28 trilyon Irak dinarı veya 2021 bütçesinin yaklaşık %27'si kadar bir açık onaylamıştır.

Petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak petrol gelirlerinde meydana gelen artışın, petrol gelirlerini kamu bütçesi finanse edebilme düzeyinin artmasına yol açması, petrol fiyatları ve kamu harcamalarındaki dalgalanmalar, petrol üreticisi ülkelerde petrol fiyatları ile kamu harcamaları arasında doğrusal bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu, gayri safi yurtiçi hasılanın artmasına ve bireylerin gerçek gelirinde

ve nüfusun geniş kesimleri için yaşam standartlarında iyileşmeye neden olmaktadır. Bu gelire yönelik artan talebin bir kısmının mal ve hizmet sektörüne yönelik harcamalara yöneleceği kesindir ve bu durum yerel mallara olan talebin artmasına neden olmakta, bu da kaynak aktarımına yol açarak aktarılabilir unsurun kaymasına yol açmaktadır. Petrol gelirlerinin akışındaki artış, petrol ülkelerinin uluslararası toplum nezdindeki konumunu iyileştirmekte ve onları yüksek kredi değerli kılmakta, özellikle petrol geliri akışları azaldığında uluslararası borçlanmanın yollarını açmaktadır.

Petrol üreten ülkelerin devlet bütçeleri petrol sektörünün gelirlerine dayalı hale gelmiş ve bütçe fazlası döneminde hükümetler tüm altyapı projelerine yapılan harcamaları, emtia ve hizmet gelirlerine yapılan harcamaları artırmış, bu da bazı petrol üreten ülkeler, özellikle Arap Körfezi ülkeleri, her türlü lüks ve israf içinde yaşamaktadır.

2014'ten sonra vergi, tahsilat, gümrük vergileri, ithalat vergileri, araba tescili ve diğerlerinin rolünün daha geniş ölçekte etkinleştirilmesi, petrol dışı gelir tarafında net bir olumlu etki yaratmıştır (Al-Obeidi & Mahmoud, 2019).

Öte yandan, 2014- 2018 arasında silahlı terör gruplarının Irak'ta bazı şehirler üzerindeki kontrolü, bu silahlı grupların komşu ülkeler üzerinden Irak'a girerek bazı illere yayılarak bazı kaynakları kontrol altına alarak merkezi hükümete ulaşmalarını engellemesi nedeniyle kamu gelirleri üzerinde önemli bir olumsuz rol oynamıştır.

2.2.2. Vergi Gelirleri

Vergi tahsilatı, devletin harcamalarını finanse etmek için devletin kişi ve kurumlardan aldığı parasal bir meblağdır. Yani ordu, polis, eğitim gibi devletin harcama yaptığı tüm sektörlerin finansmanıdır (Nayef, 1967, s. 24). Yol ve baraj inşa etmek veya işsizlik sigortası gibi, devletin ekonomi politikalarına göre yaptığı harcamalardır. Demokratik sistemlerde verginin değeri, halkın temsilcileri tarafından onaylanan kanunlarla belirlenmektedir. Maliye Bakanlığı genellikle bütçe belirledikten sonra vergileri toplayıp Irak'taki çeşitli sektörlerle dağıtmaktadır. Irak'ta ve bazı ülkelerdeki birçok yasa, tahsilatın, mükellefin doğrudan herhangi bir hakkı olmaksızın, vergiyi ödeme şartını taşıyanlardan devletin talep ettiği bir miktar para olduğunu şart koşmaktadır.

Eski günlerde vergi, nakit tutarlardan ve malzemelerden oluşuyordu (örneğin, bir çiftçi ürününün bir kısmını vergi olarak veriyordu) (Caferi, 1968), ancak bugün neredeyse tamamen para üzerinden yapılmaktadır. Bir ülkeden diğerine farklılık gösteren çeşitli vergi türleri vardır. Ayrıca, aynı verginin adı ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir.

Vergi, aşağıdakiler de dahil olmak üzere çeşitli türlere ayrılmıştır (Anderson, 1945):

- Katma Değer Vergisi (KDV): Dolaylı vergi türüdür. Tüketicinin bir mal satın aldığı veya bir hizmet talep ettiğinde ödediği vergidir. Verginin değeri ülkeden ülkeye değişir ve değeri genellikle satın alınan mal veya hizmetin fiyatının %7 ila %20'si arasındadır.

- Gelir vergisi: Bireyler tarafından gelirleri üzerinden (örneğin aylık) ödenen ve şirketler tarafından karları üzerinden ödenen doğrudan vergi türüdür.

- Servet vergisi: Bir kişinin çok miktarda parası veya gayrimenkulü olduğunda ödediği vergidir. Bu vergi türü genellikle insanları paralarını yatırmaya ve bunun için ödenen vergi miktarını telafi etmek için biriktirmemeye teşvik etmektedir.

- İthalat Vergisi: Yurt dışından ülkeye giren mal ve ürünler için ödenen ve ya yerel üretimi desteklemek amacıyla bu ürünün fiyatını yükseltmek ya da sadece ithalatını önlemek veya azaltmak için fiyatını yükseltmek gibi belirli hedefleri olan bir doğrudan vergi türüdür.

Vergi, hesaplanma şekline göre sınıflandırılabilir, böylece aşağıdakileri ayırt edebiliriz:

- Sabit vergi: Yani vergi oranı gelir veya paranın değeri ile ilgili değildir; Örneğin bir kişinin yüz doları varsa %1, 100.000 doları olan bir kişi de %1 ödeyecektir. .

- Aşamalı vergi: Aşamalı vergi sisteminde, para miktarı arttıkça vergi oranı artar; örneğin: 100 dolara sahip olan % 1, 100.000'e sahip olan % 10 ödeyecektir.

- Gerileyen vergi: Gerileyen vergi sisteminde tahsilata konu tutar arttıkça vergi oranı düşer; örneğin: bir dolara sahip olan % 10, 10.000'e sahip olan % 1 ödeyecektir.

Vergi sistemi birkaç yüzyıldan beri bilinmektedir. Ancak zaman içinde gelişerek bugünkü haline gelmiştir. Bu gelişme, verginin şekli, türleri ve amaçları, tahsil eden taraf ve ödeme şekli gibi birçok yönü içermektedir.

Vergi kavramının gelişimi birden fazla tanıma yol açmıştır, ancak bu tanımların özü, farklı sistemlerdeki vergi hedeflerinin çokluğuna rağmen hemen hemen aynıdır. Örneğin, vergi bazıları tarafından kamu makamları tarafından konulan zorunlu bir vergi olarak kabul edilir ve ödenmesi ücretsizdir (Tarık, 2015). Ayrıca, bir bireyin devlete veya ulusal ve yerel kurumlarından birine nihai olarak ödediği parasal bir yükümlülük, özel bir ödül veya menfaat elde etmeden kamu yüklerini ve maliyetlerini üstlenmeye katkı olarak tanımlanmaktadır.

Vergiler, devletin kamu harcamalarını finanse etmek için kullandığı temel kaynaklardan biridir. Vergilerin doğası ve amaçları, sosyal, ekonomik ve politik sistemlerin gelişmesiyle değişmiştir. Vergi, kamu otoritesinin sosyal ve ekonomik amaçlara ulaşmak için doğrudan bir karşılık olmaksızın bireylerden zorunlu ve sürekli olarak kestiği para miktarı olarak tanımlanabilmektedir. Verginin zorunlu olması, doğrudan karşılıksız ödenmesi ve toplumun amaçlarına ulaşılmasına katkıda bulunmak için sürekli olarak kesintiye uğratılması gibi vergiyi farklı kılan özellikleri vardır.

Vergi gelirleri, iki adımda devlet alımları, vatandaşlar arasında gelirin yeniden dağıtılması ve kaynakların özel sektörden kamu sektörüne aktarılması için kullanılır: Birincisi: Kaynakları bireylerden devlete aktararak bireylerin mal satın alma yeteneklerini azaltmak. İkincisi: Devlet tarafından elde edilen gelirler, mal satın almak ve gelirin yeniden dağıtılmasına destek sağlamak için kullanılmaktadır.

Irak'ta vergi gelirleri, gelir, kazanç ve servet üzerinden alınan vergileri, veraset vergisini, emlak vergisini, tarım arazileri vergilerini, emtia vergilerini ve ihracat ve ithalat gümrük vergileri dahil dış ticaret ve işlemlerden alınan vergileri içeren harçları içermektedir (Uluslararası Para Fonu, 2017).

2.2.3. Diğer Gelirler

Genel bütçe, harcamalarını finanse etmek için birçok kaynağa bağlıdır ve bu kaynakların bir kısmı sabit, bir kısmı değişkendir. Bu gelirlerin genel bütçeye katkısı küçük de olsa, iç gelir olması, işgücü istihdamına ve işsizlik oranının düşürülmesine katkı sağlaması, tarım, sanayi gibi alanlardan kaynaklanması nedeniyle Irak ekonomisinde büyük öneme sahiptir.

Ham petrol ihracından elde edilen gelirler ise, petrol rafineri işlemleri petrol ithal eden ülkelerde ham madde olarak petrole girdiği için Irak işgücünün istihdamına katkı sağlamamıştır.

Bu gelirler kaynaklarına göre birkaç bölüme ayrılabilir:

2.2.3.1. Tarım Gelirleri

Devletin mülkiyetinde bulunan tarım arazilerinin vatandaşlara kiraya verilmesi veya mahsulün belirli bir yüzdesi karşılığında veya devlet tarafından işletilmesi suretiyle buğday, arpa, buğday, arpa, pirinç, palmye, vb. ülkenin ihtiyacına göre mahsullerin yetiştirilmesi ve buralarda işçi çalıştırılması İşsizliğin azalmasına katkıda bulunur ve ülkeye maddi gelir sağlamaktadır. 1985-2000 döneminde tuzluluk oranının düşürülmesine, su verilmesine ve ekilebilir hale getirilmesine katkıda bulunan drenler yapılarak geniş araziler ıslah edilmiştir. Ancak 2003 sonrası dönemde, su kıtlığı ve yüksek tuz içeriği nedeniyle birçok tarım arazisinin azalmasında ve ekime elverişsiz hale gelmesine tanık olunmuştur.

2.2.3.2. Sanayi Gelirleri

Irak, yalnızca çeşitli endüstrilerin gelişmesine yardımcı olmakla kalmayıp, aynı zamanda yurt dışından ithal edilen malzemelerle fiyat ve kalite açısından rekabet etmesini sağlayan insan gücünün mevcudiyeti nedeniyle de birçok hammadde türüne sahiptir. Irak çölünün fosfat, kükürt, cıva gibi birçok mineral ile çimento ve cam imalatında kullanılan hammaddelerin deposu olduğu yer olarak kabul edilmektedir. Bütün bunlar, 1990'lı yıllarda Irak'a dayatılan Körfez Savaşı'ndan sonraki ekonomik abluka döneminde ülkenin ihtiyaçlarını karşılamaya katkıda bulunan çimento, fosfat, cam ve diğer endüstriler gibi çok sayıda fabrika ve fabrikanın Irak'ın her yerine yayılmasının nedenlerinden biriydi.

2.2.3.3. Devlet Kurumlarının Özelleştirilmesi

Irak'ta genel bütçenin finansmanında önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilen ve Üretim güçlerinin değiştirilmesi, piyasa mekanizmalarına bağlanması ve devletin yükünün hafifletilmesi amacıyla, doğrudan ve dolaylı yöntemlerle ve şartlar dahilinde planlı bir çerçevede, aşama aşama önceden kararlaştırılan özelleştirme, üretim, mal ve hizmet birimlerinin mülkiyetinin devletten (kamu sektörü) kısmen veya tamamen halka (özel sektör) bir defaya mahsus veya dönemsel olarak devri anlamına gelmektedir (Al-Kinani, 2007). 2003'ten sonra Irak, düşük üretim veya yüksek üretim maliyetlerinden mustarip birçok fabrika ve projeyi özelleştirmeye yönelmiştir. 2020 yılında Irak hükümeti, başkent Bağdat'ın bazı bölgelerinde başlattığı elektrik sektörünü özelleştirme projesine bu deneyin başarısının boyutunu görmek için bir deney olarak başlamıştır. Özel sektörün temel amacı karlarını artırmak olmasına rağmen, özelleştirilen projeler verilen hizmetlerde geçmişe göre önemli bir gelişme göstermiş ve bu nedenle devlet, kamuya sunulan hizmetlerde sağlanan iyileşme ile bütçeye ek gelir elde etmiştir (Hasan, 2016).

2.2.3.4. Krediler

Son yıllarda krediler, düşük petrol fiyatları nedeniyle Irak hükümetinin bütçesini finanse etmek ve açığı kapatmak için dayandığı kaynaklardan biri haline gelmiştir. Bu krediler bağışçıya göre iç krediler ve dış krediler olarak ayrılmaktadır. İç krediler Irak'taki banka ve bankalardan, dış krediler ise diğer ülke veya kuruluşlardan ve dış taraflardan alınan kredilerdir (Al-Bakri, 2011).

Bu krediler kamu bütçe açığını finanse etmek için bir kaynak olarak kabul edilse de daha sonra faiziyle birlikte ödenecek olması, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi dış örgütler tarafından sağlanan krediler gibi ülkelerin iç politikalarına kredi verenler tarafından müdahale edilmesine olanak sağlaması nedenleriyle bu kredilerin sağladıkları fayda tartışılır hale gelmiştir.

2.2.3.5. Sübvansiyonlar

Ülkeler, kurum veya kuruluşlar tarafından başka bir ülkeye veya bir sanayi veya tarım kuruluşuna, bir açığı kapatmak, mali bir krizle karşılaşmak veya

fiyatlarını düşürmek amacıyla bazı ürünleri desteklemek amacıyla verilen mali bir hibedir.

Sübvansiyonları diğerlerinden ayıran şey, gizli çıkarlar veya hedefler taşıyıcılar bile ücretsiz olarak ödenmeleri ve geri ödenmemeleridir. Sübvansiyonlar, bağışçıya göre adlarında farklılık göstermekle birlikte, ülke sınırları içerisinde sağlanan iç sübvansiyonlar ve ülke sınırları dışından sağlanan dış sübvansiyonlar veya ulusal sübvansiyonlar olarak ayrılacakları için adları farklıdır.

2.3. Kamu Harcamaları

Irak ekonomisi, gayri safi yurtiçi hasılanın büyük bir kısmının petrol sektöründe yoğunlaşması nedeniyle üretim yapısındaki dengesizlikten mustarip petrol ekonomileri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Irak ekonomisi, petrol üretimi ve ihracatına dayalı tek taraflı bir ekonomidir (Yaser, 2013, s. 12).

Uluslararası nitelikteki petrol piyasasını etkileyen faktörlerin doğası gereği bu mal fiyatlarının şiddetli ve sürekli dalgalanmalarla karakterize edilmesi, uluslararası petrol piyasasının tanık olduğu fiyat şokları nedeniyle petrol rant kaynaklarını istikrarsız hale getirmektedir. Bu da Irak ekonomisini kamu gelirlerinin hacmindeki dalgalanmalardan ve dolayısıyla kamu harcamaları için en büyük fonlama hacminin istikrarsızlığından mustarip hale getirdiği için harcama politikası, hedefleri ve işlevleri arasında düzensiz bir ilişkiye yol açmaktadır.

2.3.1. Kamu Harcamaların Yapısı

Kamu harcamaların konusunda farklı görüşlerin olması ve işin aslı, kamu harcamalarının birden fazla tanımının olması kavram farklılığı anlamına gelmemekte, daha çok kamu harcamalarına bakış açısındaki farklılığı yansıtmaktadır. Kamu harcamalarını, kamu yararına ulaşmak amacıyla devletin veya bir kamu kurumunun harcadığı para miktarı olarak tanımlayanlar vardır (Al-Janabi T. , 2007, s. 17). Diğerleri bunu, kamu hukukuna sahip bir kişinin kamu ihtiyacını karşılamak için harcama emri verdiği parasal değerlendirmeye tabi bir miktar olarak tanımlamıştır veya kamu yararına ulaşmak amacıyla hükümetin veya bağlı kuruluşlarından birinin mali yükümlülüğünden çıkan parasal bir tutardır (Andrews, 2006, s. 99). Kamu hukukuna mensup bir kişinin, kamu mal ve hizmetlerini sağlamak ve ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak amacıyla, bu

meblağları harcaması için yasama organı tarafından onaylanan meblağların toplamı olarak da tanımlanmıştır.

Kamu harcamalarını, devlet tarafından veya herhangi bir kamu tüzel kişisi tarafından kamu yararına ulaşmak amacıyla verilen parasal ekonomik para miktarıyla ifade edenler de vardır (Al-Khatib & Shamieh, 2022). Diğerleri, kamu harcamalarını, kamu makamlarının örgütlediği toplumun genel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belirli bir süre boyunca bir miktar para şeklinde yaptıkları harcamaların toplamı olarak tanımlamışlardır (Abdülhamid, 2010). Finansal düşüncenin harcama tanımını ele aldığı başka formüller de vardır, ancak bütünüyle hükümetin mal ve hizmet üretmek, çeşitli kamu ihtiyaçlarını karşılamak ve borç taksitlerini ve faizlerini ödemek için yaptığı toplam parasal harcamaları ve transferleri göstermektedir.

Kamu harcamaları, devletin kamu idarelerini yürütmek ve kamu ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı bir araç olmakla birlikte, devletin etkinliğini, ekonomik ve sosyal hayatı yönlendirmedeki rolünü değerlendirmek için bir ölçüttür. On dokuzuncu yüzyıldaki kamu maliyesi literatürü, Adolph Wagner'in kamu harcamalarını artırma olgusu üzerine yaptığı çalışma dışında, hükümet harcamalarının oynadığı rolü ihmal ederek vergilerin ekonomideki rolüne odaklanmıştır (Suissi, 2005). Klasikler, ekonomik büyümenin toplam talebin artmasına yol açtığına ve bunun da devlet faaliyetlerinin genişlemesine yol açtığına ve bu da devlet harcamalarında artışa yol açtığına odaklanmıştır. Ancak Büyük Buhran'dan sonra kamu harcamalarının ekonomide oynadığı önemli role dikkat çekilmeye başlanmıştır. Etkin talep eksikliğinin krizin nedeni olduğu ve bu nedenle hükümet harcamalarının toplam talebi canlandırmaya ve ardından ekonomik büyümeyi artırmaya yol açtığı göz önüne alındığında, Keynesyen temellerin ekonomiye devlet müdahalesi için kurulduğu yerdir. Aynı şekilde, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik yeniden yapılanma ve kamu refahı programlarına duyulan ihtiyaç nedeniyle, birçok iktisatçı kamu harcamaları çalışmasına dikkat etmeye başlamıştır.

Dolayısıyla devletin ekonomik açıdan koruyucu devlet mertebesinden müdahil devlet mertebesine ve daha sonra üretici devlet mertebesine kadar gelişmesi ve çeşitli faaliyetlerinin hacminin genişlemesi, farklı ekonomik ilerleme

seviyeleri ve hakim ekonomik ve politik sistemlerin doğası olan tüm ülkelere yayılan genel, uzun vadeli bir olgu olarak kabul edildiği ölçüde, kamu harcamalarının boyutunda ve türünde istikrarlı bir artışa yol açmıştır.

2.3.1.1. Kamu Harcamalarını İncelemenin Önemi

Kamu harcamalarının önemi, devletin iktisat politikası aracılığıyla ulaşmak istediği nihai hedeflere ulaşmak için kullandığı bir araç olmasından kaynaklanmaktadır. Kamu harcamaları, kamu faaliyetlerinin tüm yönlerini ve nasıl finanse edildiğini yansıtmaktadır. Bu nedenle, kamu harcamaları teorisinin, devletin rolünün gelişmesine ve çoğu ekonomik faaliyete müdahalesine ayak uyduran bir gelişmeye tanık olduğunu görülmektedir.

Kamu harcamaları, devlet tarafından departmanları yönetmek ve kamu ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan bir araç olmasına rağmen, herhangi bir ülke için devletin ekonomik planlar hazırladığı ve ekonomi politikasının hedeflerini projelere ve gerçek çalışma programlarına dönüştürdüğü en önemli maliye politikası araçlarından biridir. Böylece, kamu bütçesinin gelişimini ve yapısını inceleyerek ve analiz ederek hükümetin performansını değerlendirmek mümkündür. Araştırma döneminde Irak'taki yüksek hacimli kamu harcamalarına rağmen, devlet yüksek büyüme oranlarına ve ekonomik ve sosyal dengeye ulaşma ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşamamıştır. Genel olarak kamu bütçesinin yapısında bir dengesizlik olması cari ve yatırım harcamalarının yapısında dengesizliğe yol açmış, bu da ülkenin ekonomik yapısındaki dengesizliğin derinleşmesini pekiştirmiştir.

Buradan, harcamanın kamu harcaması olarak sayılabilmesi için üç şartın sağlanması gerektiği sonucu çıkarılabilmektedir:

1. Kamu harcamalarının parasal şekli: Kamu harcamalarının parasal bir nitelik kazanması, yani kamu harcamalarının nakit akışı şeklinde olması anlamına gelmektedir. Bu durum, geçmişte kullanılan tüm gayri nakdi imkânların dışlanması sonucunu doğurmaktadır. Devletler, sağlamak zorunda oldukları toplum yararına kamu hizmetlerini elde etmek için bazen aynı ödeme yöntemlerine, bazen de manevi menfaat sağlama yoluna başvurmuşlardır.

Kamu işleri bazen nakdi ücret almamaktadır. Bu tür işlerde çalışan kişi, devletin kendisine kamu malından bir parça vermesi, unvan ve nişanlar vermesi gibi aynı ücretle yetinmektedir. Reel ekonomi ve takas yönteminin sona erdiği günümüz ekonomilerinde paranın yaygınlaşması sonucunda, tüm devlet işlemlerinde parasal ödeme araçları yerini almıştır. Paranın kullanılması, devletin mali işlemlerinde tek araç olarak paranın yaygın olarak kullanılmasının nedeni olan birçok avantajı beraberinde getirmektedir. Bu avantajlardan en önemlisi, mali yüklerin toplum üyeleri arasında adil bir şekilde dağıtılmasının sağlanmasının yanı sıra, yani devletin bireylerin kaynaklarının bir kısmını kamu yararına kamu harcamaların karşılanması durumunda toplum üyeleri arasında adaletin sağlanmasıdır. Ayrıca, aynı harcama yönteminin uygulanması birçok idari güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Uygulamayı izlemenin zorluğuna ek olarak, kamu harcamalarının değerini doğru bir şekilde tahmin etmek zordur. Ayrıca aynı harcama yöntemi, kamu hizmetlerinin değerinin tahmininde adaletin uygulanamamasına yol açmakla birlikte, para, kamu harcamalarının toplum üyeleri arasında dağılımında daha fazla adalet sağlamaktadır.

2. Kamu görevlisi kamu giderlerini öder: Kamu görevlisi, kamu hizmeti yapan ve kamu hukuku kurallarına tabi olan her tüzel kişi anlamına gelmektedir. Bunlar, örneğin, tüm bakanlıkları ve daireleri ile merkezi hükümeti, yerel yönetimleri, özerk kamu kurumlarını, yerel idari birimleri, belediyeleri ve ulusal kurumları içermektedir.

Harcama sınırlaması, kamu harcamaları ile özel harcamalar arasında ayırım yapmamızı sağlamaktadır. Gerçek kişilerin okul veya hastane inşası için bağış yapmak gibi topluma kamu hizmeti alanında harcadıkları meblağlar kamu gideri olarak sayılmamaktadır. Harcamanın kamuya açık olabilmesi için kamu hukuku kişinin mali yükümlülüğünden çıkması ve genel bütçe içinde olması gerekmektedir.

3. Kamu harcamalarının amacı, bir kamu ihtiyacını karşılamak, toplumun ortak yararına ulaşmak demektir. Devlet tarafından sağlanan bu hizmetten genel olarak topluluk bireyleri yararlanmaktadır. Bunun nedeni, kamu harcamalarını

karşılayan fonlar, şahıslardan veya petrol, vergiler gibi tüm vatandaşların malı sayılan kamu kaynaklarından toplanmıştır. Kamusal ihtiyaç kavramı, her toplumun sosyal ve kültürel gelişimine göre bir toplumdan diğerine değişen göreceli bir kavramdır. Bazen kamusal ihtiyaç kavramının doğru bir şekilde tanımlanmamasının, kamu harcamalarının kamu personeli organları tarafından kötüye kullanılmasının bir nedeni olduğunu görülmektedir.

Kamu harcamalarına yönelik ekonomik bakışı, devletin ekonomik faaliyetteki rolünün gelişimine göre farklılık göstermiştir. Geleneksel ekonomistlerin dikkati, harcanacak miktarın ve bunun devletin temel işlevleri arasında nasıl dağıtılacağına belirlenmesine odaklanmıştır.

Devletin ekonomik ve sosyal faaliyeti etkilemede kullandığı temel araçlardan biri olarak kamu harcamalarının önemi artmıştır. Modern ekonomik düşüncede dikkat, kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal etkilerinin incelenmesine odaklanmıştır. Sonuç olarak, her bir harcama türünün etkisi diğerinden farklı olduğundan, kamu harcama türlerini incelemeye olan ilgi artmaktadır. Ayrıca, kamu harcamalarının hacminin sürekli artması, kamu harcamalarının değerlendirilmesi konusu altında kamu kaynaklarının verimli kullanılması çalışmalarına özel bir önem vermiştir. Ayrıca, kamu harcamalarının artan önemi, çoğu modern hükümetin izlediği hedeflerin artan öneminden kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte, geleneksel ekonomistlerin kamu harcamalarının hacmini artırmaya yönelik muhalefetine rağmen, dünyanın birçok ülkesinde bu tür harcamalar sürekli artmaktadır. Kamu harcamalarının hacmindeki bu sürekli artış "kamu harcamaları büyüme olgusu" olarak bilinen bir olgu haline gelene kadar kamu harcamaları son yıllarda önemli ve hızlı bir şekilde artmıştır. Kamu harcama hacmindeki artış, kamu harcama rakamlarındaki mutlak artışla değil, aynı zamanda nispi artışla da sınırlı kalmıştır.

Kamu harcamalarında mutlak bir artış, kamu harcamalarının hacminin yıldan yıla artması, yani çoğu ülkenin kamu bütçelerinde görünen kamu harcamalarına ilişkin tutarların zamanla artması anlamına gelmektedir.

Kamu harcama hacmindeki nispi artışa gelince, mutlak artışın ekonomideki bazı önemli ekonomik değişkenlere oranı anlamına gelmektedir.

2.3.1.2. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri

Kamu harcamalarındaki artış, reel artış ve görünür artış olmak üzere ikiye ayrılabilir:

A-Kamu harcamalarının reel artışı: Devletin topluma sunduğu kamu mal ve hizmetlerinin hacminde bir genişleme veya mevcut kamu hizmetlerinin düzeyinde bir iyileşme olması demektir. Kamu harcamalarındaki gerçek büyüme, kamu hizmetlerinin hacmindeki ve niteliğindeki artışın parasal ifadesidir. Gerçek büyümenin birkaç nedeni vardır:

1. Ekonomik nedenler: Kamu harcamalarının artışını ekonomik faktörlere bağlayan nedenler iki ana faktörle özetlenebilir: ekonomik büyüme ve devletin ekonomik rolünün gelişimidir.

Toplumda ekonomik büyümenin sağlanması, kişi başına düşen ortalama reel gelirden bir artışa yol açmaktadır. Bireylerin gelir düzeyinin artması, tüketim mal ve hizmetlerine olan talebin artmasına neden olmaktadır. Kamu mal ve hizmetleri, toplum üyelerinin gelir düzeyleri yükseldikçe artış talep ettikleri mal ve hizmetlerden sadece bir kısmıdır. Bu nedenle kamu harcamalarının artırılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Devletin ekonomik rolünün gelişmesi, sadece Irak'ta değil, dünyanın çoğu ülkesinde kamu harcamalarının hacminin artmasında da önemli bir etkiye sahiptir. Devletin ekonomik faaliyetinin genişlemesi, piyasa sisteminin başarısızlığından ve kapitalist sistemlerde ekonomik istikrarın olmamasından kaynaklanmıştır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde hükümetlerin ekonomik kalkınma sürecine katılımı, kamu harcamalarının hacminin artmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Kalkınma sürecinin ilk aşamalarında devlet, kalkınma süreci için gerekli altyapı projelerinin oluşturulmasına doğrudan katılmaktadır. Kalkınmayı ilerletmek için gerekli doğrudan yatırımların oluşturulmasına ek olarak, tüm bunlar kamu harcamalarının hacminde önemli bir artışa yol açmıştır.

2. Siyasi nedenler: Kamu harcamalarının büyümesinin, siyasi faktörlere de bağlı olduğunu görülmektedir. Bu faktörler, iç siyasi nedenler ve dış siyasi nedenler olmak üzere ikiye ayrılabilir (Al-Hajaya, 2018).

İç siyasi nedenler temel olarak birçok toplumda siyasi düşüncenin gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu gelişme, birçok demokratik ilkenin yaygınlaşmasına yol açmış, vatandaşların kamu hizmetlerini kendi haklarından biri ve bu hizmetleri toplum yararına sunmak zorunda olan devletin görevlerinden biri olarak algılamasında bir farklılığa yol açmıştır. Bütün bunlar, devlet üzerindeki yükü ve kamu harcamalarının hacmini artırmıştır. Yukarıdakilere ek olarak, Irak'ta 2003'ten sonra iktidar için yarışan siyasi partilerin çoğalmasının kamu harcamalarının hacminde artışa yol açtığını görülmektedir. Çeşitli partiler, seçim oylarını elde etmek için toplum üyelerinin memnuniyetini kazanmaya çalışmaktadır. Bu, kendilerine sağlanan kamu hizmeti programlarının kapsamını genişleterek yapılmaktadır.

Dış nedenler ise iki grupta toplanabilir: askeri harcamalardaki artış ve uluslararası ilişkilerin büyümesi. 2003 yılında Irak'ta iktidardaki rejimin değişmesi ve Irak ordusunun genişlemesi ve silahlanmasının artmasıyla Irak'ta askeri harcamaların hacmi artmıştır. 2014'ten sonra, bazı terörist grupların bazı Irak şehirlerinin kontrolünü ele geçirmesiyle, Irak ordusu tarafından Irak şehirlerini bu silahlı terörist gruplardan kurtarmak için 2018'e kadar devam eden büyük çaplı askeri operasyonlara yol açmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki bu artışa yol açan nedenler, bağımsızlığını yeni kazanan gelişmekte olan ülkelerdekinden farklıydı.

Gelişmiş ülkelerde, güvenlik hedeflerini değiştirmenin bir sonucu olarak askeri harcamaların arttığını ve dolayısıyla kendi ülkeleri dışındaki askeri üslerinin arttığı görülmektedir. Diğer ülkelerle askeri ittifaklara olan bağlantılara ek olarak bütün bunlar ülkelerin bu harcamalara yönelik yüklerinin artmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ise devletin egemenliği ve savunması için gerekli orduların kurulması sonucu askeri harcamalarda artış olmuştur.

Uluslararası ilişkilerin gelişmesi ve bunun kamu harcamalarının hacmindeki artışa etkisi ile ilgili olarak, modern çağda çoğu ülke için diplomatik temsilin öneminin arttığı ve dolayısıyla diplomatik temsilin sayısı, boyutu ve türleri açıkça görülmektedir. Bütün bunlar, bu alandaki kamu harcamalarının hacminde önemli bir artışa yol açmıştır.

3. Sosyal nedenler: Kamu harcamalarındaki artış sosyal faktörlere bağlanabilmektedir. Bu faktörlerin en önemlisi toplum bireylerinde sosyal farkındalığın artması ve nüfus artışıdır. Toplum üyelerinin sosyal farkındalığının artması, bireylerin toplum grupları arasında sosyal adaleti sağlama taleplerinin artmasına yol açmaktadır. Bu talepler, sosyal eşitsizliklerin giderilmesi için gelir ve servetin yeniden dağıtılmasında, çeşitli alanlarda kamu hizmetlerinin sunulmasında ve böylece sosyal alanda kamu harcamalarının arttırılmasında temsil edilmektedir. Nüfus artışına gelince, çeşitli şekillerde kamu harcamalarının hacminde artışa neden olmaktadır. Nüfusun artması, kamu hizmetlerinin kişi başına düşen ortalama payını korumak için devlet tarafından toplum üyelerine sağlanan kamu hizmetlerinde bir artış gerektirmektedir (Al-Hajaya, 2018).

4. İdari nedenler: Devletin idari aygıtının yatay ve dikey genişlemesi ve modern idari yöntemlerin kullanılması ile ilgili unsurlardır. Devletlerin sosyal, ekonomik ve siyasi gelişiminin doğal bir sonucu olarak devletin rolünün gelişmesi ve topluma sağladığı kamu hizmetlerinin yaygınlaşması sonucunda Irak dahil çoğu hükümetin idari aygıtı genişlemiştir. Kamu hizmeti alanında her biri farklı bir rol oynayan bakanlıkların, ajansların, kurumların ve çoklu çıkarların sayısı artmıştır. Bu, hükümet işlevlerinin genişletilmesi, uzmanlaşma ve işbölümü ile kolaylaştırılmıştır. Bütün bunlar, hükümetin idari aygıtındaki çalışan sayısını arttırmaktadır. Uluslararası Para Fonu'nun Irak'a kredi verme karşılığında sunduğu şartlardan birinin de kamu harcamalarını kıstmak için devlet kadrolarında istihdamın durdurulması olduğu daha önceki bir konuda tartışılmıştır.

5. Mali nedenler: Bu nedenler mali kökenli olup, esas olarak kamu gelirlerindeki artışla ilgilidir. Devlet mali kaynaklarını ne kadar artırabilirse, kamu harcamalarını da artırabilecektir. Devletin mali kaynakları artırma kabiliyeti, gelir kaynaklarını çeşitlendirme kabiliyetine ve bu kaynakları toplamak için kullandığı yöntemlere bağlıdır. Devletin ekonomik, idari ve sosyal olarak ne kadar gelişmiş olduğuna bağlıdır. Gelirlerinin büyük bir bölümü petrole bağlı olan Irak'ın tek gelir kaynağı olarak görüldüğü bilinmektedir.

B-Kamu harcamalarının görünen artışı: Devletin sunduğu kamu mal ve hizmetlerinin hacminde buna karşılık gelen bir artış olmaksızın, kamu harcamalarının parasal sayılarının artmasıdır. Dolayısıyla, görünen büyüme,

yalnızca kamu harcamalarındaki görünür artışı yansıtan sayısal bir artıştır ve kamu hizmetlerinin hacminde herhangi bir artışı veya düzeyinde bir iyileşmeyi yansıtmaz. Görünür büyümenin iki ana nedeni vardır: Yükselen fiyat seviyeleri ve değişen hükümet hesaplama yöntemleridir. Yüksek fiyat seviyeleri, paranın satın alma gücünün düşmesine neden olduğundan, hükümetin sağladığı kamu hizmetlerini aynı miktarda sürdürmek için daha büyük meblağlar ödemesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, kamu harcamalarının hacmindeki artış, topluma sunulan kamu mal ve hizmetlerindeki artışı hiçbir şekilde yansıtmamaktadır.

Fiyat değişimlerinin kamu harcamaları düzeyi üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak ve bu konuda sanaldan reel büyümeyi göstermek için fiyat seviyeleri endeksleri kullanılmaktadır. Kamu hesaplarının yöntemlerindeki değişiklik ise, kamu harcamalarının hacminde büyük artışlar görülebilmekte, bağımsız kamu kurum ve kuruluşlarının bütçelerinin hazırlanmasında net hesaplar yönteminin kullanılması, kamu harcamalarının hacminin görece küçük olduğunu göstermektedir. Bu yönteme göre, toplam gelirler bu kurum veya kuruluşların toplam kamu harcamalarından düşülmektedir.

Kamu bütçelerinin finansmanında, döviz sağlanmasında ve ekonomik plan ve projelerin uygulanmasında önemli bir kaynak olarak petrole bağımlılık, yalnızca toplumsal sınıfların oluşumunu ve yönetim kalıplarını belirlemekle kalmıyor, aynı zamanda devlet kurumlarının ve devlet kurumlarının oluşumunu da belirlemektedir.

Özellikle kamu harcamaları açısından, petrol ekonomilerinin ulusal hazinelerine akan petrol gelirleri, bu harcamaya hem cari hem de yatırım yönüyle özel bir nitelik kazandırdığından, diğer ekonomilerdeki muadillerinden doğası ve yönü itibarıyla farklılık gösteren yollar bulunmaktadır.

2.3.3. Kamu Harcamaları Türleri ve Irak'ta Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere 3 ana kısma ayrılmaktadır (Maruf, 2005).

2.3.3.1. Cari Harcamalar

Irak'taki siyasi sistemdeki değişiklikten sonra, harcama yöneliminin doğasının ve maliye politikasının işlevinin, rantıye ekonomisini yönetmek için temel bir araçtan temel bir araca dönüşmesi bekleniyordu. Ancak devletin harcama yönelimi, maliye politikasının kamu harcamalarının ekonomik etkinlik koşullarından uzaklaşarak yüksek tüketici harcamaları ve hizmet yatırım harcamaları yoluyla petrol rantlarını dağıtma kanalına dönüşmesine yol açtığı için nesnel gerçeklik aksini göstermektedir. Bu, birçok araştırma ve çalışma ile belirtilmektedir.

Irak'ta kamu harcamaları, petrol ihracatı gelirleri ve bu ihracatın 2003 yılından sonra önemli ölçüde petrol piyasasına geri dönmesi ve döviz gelirlerindeki artışla yakından ilişkilidir. Bu, özellikle tüketici harcamaları kısmında kamu harcamalarının hacmine yansımıştır.

Irak bütçesi, bu harcamaların her birine (bölüm) adı verilen dokuz ana gruba dağıtıldığı harcamaların ekonomik sınıflandırmasına dayanmıştır. Bir bölüm birkaç konuya ayrılmış olup, her konu türüne göre alt hesaplara ayrılmıştır. Ana harcama bölümleri aşağıdaki gibi sunulabilmektedir (Aliwi, 2009):

Bölüm I: Çalışanların Maaşları

Kamuda çalışanlara ödenen her türlü maaş, ücret, ödenek ve ikramiyeler ile işçilerin hak kazandığı her türlü nakdi, ayni tazminat ve menfaatler kayıt altına alınmaktadır.

Bölüm II: Hizmet Gereksinimleri

Bu biriminin kendisine bağılı olmayanlardan hizmet alması karşılığında yaptığı harcamalar bu bölümün kayıt altına alınmaktadır.

Bölüm III: Emtia Gereksinimleri

Bu hesapta birim tarafından bir yıldan az bir sürede doğrudan veya kısa vadede tüketilen mal ve malzemelerin satın alınması için harcanan tutarlar kayıt altına alınmaktadır.

Bölüm IV: Varlıkların Bakımı

Bu bölümde, birimlerin sahip oldukları bina, gayrimenkul, makine ve araba gibi sabit kıymetlerinin bakımı için, varlığa ilaveye yol açmamak kaydıyla yaptıkları harcamalar kayıt altına alınmaktadır.

Bölüm V: Sermaye Harcamaları

Doğrudan kullanım sonucunda amortismanına tabi tutulmayan ve kullanımı bir yılı aşan sabit kıymetlere sahip olmak için harcanan tutarları içermektedir.

Bölüm VI: Transfer Harcamaları

Bakanlıkların bütçelerindeki harcamalarını veya açıklarını finanse etmek, zararlarını karşılamak veya sermayelerini geri ödemek amacıyla bakanlıkla idari bağlantısı olmasına rağmen mali açıdan bağımsız diğer birimlere aktarılmak üzere cari bütçeden bakanlıklara tahsis edilen harcamaları içermektedir.

Ayrıca karne, akaryakıt sübvansiyonları, tahsil edilemeyen borçların kapatılması, sır ve reklam giderleri, faiz gibi devlet destek giderlerini de içermektedir.

Bölüm VII: Yükümlülükler ve Yardım

Devletin özel veya ikili anlaşmalar kapsamında Arap, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar nezdindeki yükümlülükleri için yaptığı harcamalar ile diğer ülkelere sağladığı mali veya emtia yardımlarını içermektedir.

Bölüm VIII: Özel Programlar

Seminer, konferans gibi uygulanması bağımsız bir birim kurulmasını gerektirmeyen geçici nitelikteki programlara tahsis edilen giderlerdir.

Bölüm IX: Emeklilerin Maaşları ve İkramiyeleri

Devletin emekli asker, sivil ve şehitlere sağladığı maaş, ikramiye ve geçim yardımıdır.

2.3.3.2. Yatırım Harcamaları

Hem devlet hem de özel sektörde yatırım, ekonomik büyümenin artırılmasına ve ekonomik faaliyetlerin çıktıları düzeyinde kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunan önemli faktörlerden biridir. Bununla birlikte, devlet yatırıma ilişkin bu katkı derecesi, özellikle yurt dışına ham petrol ihraç etmekten elde edilen gelirlere bağlıdır. Dolayısıyla, devlet yatırımı, uluslararası ve bölgesel faktörlerden ve küresel pazardaki ham petrol fiyatlarının değişkenlerinden büyük ölçüde etkilenecektir.

Devlet yatırım harcamalarının önemi, ulusal ekonominin sektör ve faaliyetlerinde çok çeşitli kalkınma projelerinin kurulmasına ve kurulmasına ve mevcut tesis ve kurumların geliştirilmesine katkıda bulunan kamu harcamalarının bir parçası olmasıyla vurgulanmaktadır. Bu nedenle, devlet harcamaları, üretken projelere yapılan harcamalara ek olarak, esas olarak altyapı harcamalarına dayanmaktadır.

Dolayısıyla, bu iki harcama birbirinden tamamen ayrı olmayıp, birbirini tamamlayan büyük bir örtüşme vardır ve bu, esas olarak her bir kalemin katma değer yaratma ve ekonomik aktivitelerin üretim kapasitesini artırmadaki doğrudan ve dolaylı etkilerini belirlemenin zorluğundan kaynaklanmaktadır. Yatırım harcaması iki türe ayrılabilir:

1. Çeşitli üretim dallarında doğrudan yatırım harcaması: Sanayi ve tarım projelerinin kurulması, ulaşım ve iletişim, eğitim ve öğretim ile temsil edilmektedir (Muhammed, 2011, s. 22). Mal ve hizmetler üretiminde artış, gayri safi milli hasılda artışa neden olmaktadır. Bu artış, enflasyonist baskıları hafifleterek ticaret dengesini iyileştirerek ödemeler dengesinde fazla verilmesini sağlamakta ve ardından toplam arzı artırarak ihracatın artmasına neden olmaktadır.
2. Dolaylı yatırım harcaması: Ekonominin geneline etkileri uzun vadede devam eden yol, köprü, hizmet projeleri vb, altyapı inşaatlarına ayrılan harcamalardır. Bu tür projelerin yüksek maliyetleri nedeniyle yüksek düzeyde harcama gerektirdiğini belirtmekte fayda var. Diğer yatırım türlerine göre maliyeti ve tamamlanma süresi daha uzundur. Ekonomik

aktiviteyi canlandırmak ve üretim artışı sağlamak için gerekli temel altyapı ve altyapının kurulması için ayrılan miktarlarla temsil edilmektedir. Devletin bunu uzun bir süre kurması gerektiğinden, yük özel sektöre değil devlete düşmektedir. Buna rağmen, Irak'ta yatırım faaliyetleri genel bütçenin bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu harcamalar daha sonra Irak'ta ekonomik açıdan büyüme oranlarına ulaşmak, yatırım projelerini desteklemek, altyapıyı iyileştirmek, kalkınma ve hizmet realitesini iletirmek ve iş fırsatları yaratmak için maddi temel oluşturan sermaye birikimine veya sabit sermaye varlıklarında artışa yol açacaktır (Inacio & Silva, 2010).

Bu bağlamda, devlet yatırım platformu makroekonomik politikaların en önemli araçlarından biridir. Bu programın, ulusal kalkınma ve ekonomik reform politikalarının hedef ve planları ışığında ve bir sonraki aşama için gerekli öncelik derecesini yansıtan temel ve ilkeler doğrultusunda Irak ekonomisinin kalkınması için temel araç olduğu yerdir. Buna göre, Irak ekonomisinin tarihsel gelişimi boyunca, ekonomi ve kalkınma politikasının gerekleri ışığında, yatırım harcamalarının gelişimindeki eğilimler, Irak ekonomisinin geçirdiği zaman dilimine ve gelişme aşamalarına göre değişmektedir. Irak ekonomisi, kalkınma ve yeniden yapılanma sürecini finanse etmek için büyük ölçüde yurt dışına ham petrol ihraç etmekten elde edilen gelire bağımlıdır.

Yeni yatırımlar, ülkedeki büyüme ve gelişme hızını belirlerken, bu dağılımda bireyler düzeyinde denge ve adaletin sağlanması için yatırımların ve gelirlerin valilikler ve bölgeler arasındaki dağılımında adalet düzeyini sağlamaktadır.

Bu eğilimin ışığında, yatırım programı ödeneklerinde ve giderlerinde yıldan yıla dalgalanmalar ve bunların artış ve azalış farklarının olduğunu not edilmektedir. Yatırım politikası genellikle Irak ekonomisi düzeyinde önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Bunun nedeni, petrol gelirlerinin bu harcamayı finanse etmedeki baskınlığı ve diğer gelirlerin sınırlı ve küçük kaynakları, petrol gelirlerindeki düşüş ve düzensizliklerinin yanı sıra kamu sektörünün çeşitlendirilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Irak'taki ham petrol dışındaki finansal gelirleri, genel olarak ekonomisinin performansının verimliliğine yansıtılarak, Irak'taki ekonomik ve sosyal kalkınmaya olumsuz yönde etkilemiştir.

Yatırım bütçesinin, devletin ekonomik ve sosyal kalkınma alanındaki faaliyetlerini temsil etmektedir. Genellikle mali yıl içinde uygulanacak projeler için yatırım tahsisatlarının hacmini belirleyerek çeşitli kalkınma projelerinin uygulanmasına yönelik bir programı içermektedir.

Yatırım bütçesinin hazırlanması, yatırımlar ve bunların finansmanı ile ilgili uzun vadeli planlama kararlarının alınması ile ilgilidir. Yatırım bütçesi, yatırım projelerinin planlanmasında ve değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Bu bütçe, özellikle yöneylem araştırması, bilgisayar yöntemleri, bilgi sistemleri ve iletişim ağıları gibi bu konuda ortaya çıkabilecek sorunların çoğunun aşılmasına yardımcı olan nicel yöntemlerin kullanılmasından sonra son zamanlarda gelişmiştir.

Yatırım, milli gelirin tüketimden sonra ikinci belirleyicisi olması nedeniyle istisnai bir öneme sahiptir. Ayrıca Keynes'in belirttiği gibi, yatırım harcamalarının hacmindeki herhangi bir değişikliğin milli gelir hacminde daha büyük bir miktar oluşturduğunu belirttiği gibi, önemi, oynaklığa en çok maruz kalan ve genel ekonomik aktivitede birçok dalgalanmaya yol açan faktör olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu önemi göz önüne alındığında, yatırım kavramı, makine, teçhizat, fabrika satın alma veya üretim kapasitelerini, arazileri, inşaatları genişletme gibi ve binalar, yol, köprü, hava alanı, okul ve hastane gibi altyapı harcamalarına ek olarak ulusal sabit sermayenin oluşumuna katkıda bulunan harcamalar olarak tanımlandığı için tanımlanmalıdır.

Birçok iktisatçı, yatırım projelerinin genel bütçeye dahil edilmesi sürecinin, bu talepler fizibilite çalışmalarına dayanmaksızın, bakanlıklar ve diğer yürütme organları tarafından iletilen talep ve öneriler doğrultusunda yürütüldüğünü teyit etmektedir. Bu da yatırım projelerinin etkin bir şekilde belirlenememesine ve dolayısıyla da kamu harcamalarının olması gerekenden daha fazla artmasına neden olmaktadır.

Bu noktada diğ er bir sorun,  zelleştirme sorunudur. Bu sorun, modern finans literatürü bağlamında "Genelleştirme Sorunu" olarak adlandırılır,       çeşitli idari birimler genellikle kendi motivasyonlarına dayalı olarak mali tahsislerini artırmaya çalışmaktadır. Mali kaynaklara olan artan talebin h    metin mali kapasitesine zarar verebileceğinden ve bu nedenle toplam harcama genellikle çeşitli idari birimlerin taleplerinin toplanmasıyla belirlendiğinden, faydaları kamu b   esinin genel düzeyindeki uygun olmayan mali uygulamalar yoluyla sağlansa da, Irak'ta bu soruna bir yandan yatırım harcamalarının hazmetme kapasitesinin azalması eşlik ederken, diğ er yandan mali ve idari yolsuzluk olgusunun yaygınlaşması, b   enin genelleme sorunundan daha b    k etki altına girmesine neden olmuştur.

Yatırım harcamaları, öğenin b   mesinin ve gelişmesinin bir     s    r, yani yatırım harcamalarının miktarı ne kadar y    kse, b    me düzeyi o kadar y    k ve işsizlik düzeyi o kadar düşüktür. Yatırım harcamaları, üretim genişletilmesi ve yeni iş kollarının kurulması veya altyapının geliştirilmesi olduğundan, yerli hasılanın artmasına, gelir düzeyinin y    lmesine ve t   etici ithalatının azalmasına ve dolayısıyla d    z cinsinden tasarruf, işgücü istihdamının artmasına ve dolayısıyla işsizlik oranının d ş  mesine de yol a maktadır. Ancak cari harcamalar ile yatırım harcamaları arasındaki temel fark, cari harcamaların etkisini kısa vadede g   stermesi, yatırım harcamalarının ise genellikle uzun vadede etkisini g   stermesidir.

Tablo No. (2.2) ile Irak'ta (2005-2021) dönemi kamu harcamaları incelenmekte ve toplam kamu harcamalarından cari ve yatırım harcamalarının y   desi ve küresel ham petrol fiyatlarındaki değişimin ekonomiye etkisi incelenmektedir. Kamu harcamalarının hacmi ř  şekilde açıklanabilir:

Kamu harcamalarının yıllar boyunca (2005-2013) sürekli bir artış g   stermesi nedeniyle, her iki harcamanın da araştırma dönemi yıllarında dikkate değer bir gelişme g   sterdiği g    lmektedir.

2009 yılında petrol fiyatlarında yaşanan önemli d ş ş e rağmen bu durum kamu harcamalarının hacmini etkilememiştir. Kamu harcamalarının yapısındaki bu dengesizlik, petrol rant ekonomilerinde maliye politikasının kalıcı bir özelliğidir. Ham petrol fiyatları y   seldiğinde, kamu harcamalarındaki enflasyonun

sınırlanamaması ve petrol fiyatlarındaki keskin düşüş sırasında enflasyonun düşürülememesi, manevra ve müdahaleye yer bırakmamaktadır. Bu durum kamu harcamalarında, genellikle yatırım projelerinin iptalini de içeren maliyetli ve düzensiz kesintilere yol açmaktadır.

Tablo 2.2: Petrol fiyatları, kamu harcamaları, cari ve yatırım harcamaları (2005-2021) dönemi (milyon dinar)

Yıllar	Petrol Fiyatı (ABD \$)	Kamu Harcamalar (1)	Cari Harcamalar (2)	1/2 Oranı	Yatırım Harcamaları (3)	1/3 Oranı
2005	50,6	35.981.468	28.431.168	79	7.550.000	21
2006	61,1	50.963.261	41.691.161	81.8	9.272.000	18.2
2007	69,1	51.727.468	39.062.163	75.5	12.665.305	24.5
2008	94.5	59.861.973	44.190.746	73.8	15.671.227	26.2
2009	61.1	69.165.523	54.148.081	78.3	15.017.442	21.7
2010	77.5	84.657.466	60.980.694	72	23.676.772	28
2011	107.5	96.662.767	66.596.473	68.9	30.066.292	31.1
2012	109.5	117.122.930	79.954.033	68.2	37.177.897	31.8
2013	105.9	138.424.608	83.316.006	60.2	55.108.602	39.8
2014	96.3	163.416.518	98.793.961	60.5	64.622.557	39.5
2015	49.5	119.462.429	78.248.392	65,5	41.214.037	34,5
2016	45	105.895.722	80.149.411	75,6	25.746.311	24,4
2017	42	100.671.160	75.217.142	74,7	25.454.018	25,3
2018	46	104.158.183	79.508.071	76,3	24.650.112	23,7
2019	56	133.107.616	100.059.110	75,1	33.048.506	24,9
2020	38	148.606.809	113.311.134	76,2	35.295.675	23,8
2021	45	150.050.918	122.675.870	81,7	27.375.048	18,3

Kaynak: Araştırmacı tarafından Irak Merkez Bankası, yıllık ekonomik rapor, İstatistik ve Araştırma Genel Müdürlüğü verilerine dayanarak hazırlanmıştır

Petrole bağımlı ülkeler genel olarak kamu kaynaklarını yönetmede düşük verimliliğe sahip, çok az fayda sağlayan savurgan harcama, gayri meşru çıkarların etkisi ve petrol dışı kaynaklardan kaynak geliştirmede tembellik ile tanımlanmaktadır. Petrol üreten ülkelerde kişi başına düşen kamu harcaması, genellikle aynı gelişme aşamasındaki petrol olmayan ülkelere göre çok daha yüksektir. Gelirlerdeki keskin düşüş karşısında harcama gözden geçirmesi gereklidir, ancak bu inceleme sadece kamu harcamalarının kısılmasıyla bitmemeli, aynı hedeflere ulaşma veya hacmi sürdürme olasılığını ortaya çıkarmaya çalışmak anlamında önce verimlilik değerlendirilmelidir. Harcamaların kısılması ise, belirli

fıkralar dışında, finansman kaynaklarının yetersizliğine göre, reform fırsatını kaçıran bir önlemdir.

Mevcut faaliyetlerin maliyetlerini düşürerek yeni faaliyetleri finanse etmek her zaman mümkündür ve idare bu ilgiden yoksun kaldığında, maliyetlere ulaşma ve başarısızlık oranı sürekli azalarak devlet iş makinesine daha fazla kaynak ödeyerek büyük bir kriz ertelenmiştir (Tohme, 2015).

Tablo 2.2'deki verilerine göre, cari harcamaların toplam kamu harcamaları içindeki yatırım harcamalarına oranında önemli bir artış görülmektedir. Ancak 2005-2015 döneminde yatırım harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı artış göstermektedir. Ardından, bazı mali politikalar nedeniyle yatırım harcamalarının oranı düşmeye başlamıştır. Petrol fiyatlarındaki düşüş, Maliye Bakanlığı'ndaki yetkili makamları bazı yatırım projelerini iptal etmeye veya ertelemeye ve kendilerine tahsis edilen tutarları cari harcamalara aktarmaya yöneltmiştir.

2011 yılında petrol fiyatlarında yaşanan önemli artışa rağmen 100\$ sınırını aşarak, yatırım harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki artışı nedeniyle cari harcamalarda petrol fiyatlarındaki artış oranıyla orantılı olmayan küçük bir artış yaşanmıştır (Birleşik Arap Ekonomik Raporu, 2016).

Tablo 2.2'deki veriler üzerinden çalışma dönemi boyunca kamu harcamalarının eğilimlerini incelediğimizde, cari harcamaların payının yatırım harcamalarının payını aştığını görüyoruz ve bu ödeneklerdeki abartıya işaret etmektedir. Petrol fiyatlarındaki artış sonucunda petrol gelirlerinde sağlanan artış, devletin başta ücret, maaş ve kamu hizmetleri olmak üzere yükümlülüklerini ve faaliyetlerini genişletmesine neden olmuş, bu da mal ve hizmet satın alma maliyetini artırmıştır. Gelirlerdeki bu artışın kamu harcamalarında önemli bir artışa izin verdiği bir dönemde, insan ve malzeme kaynaklarının altyapısını geliştiren ve yerli üretim tabanını çeşitlendirmeye katkıda bulunan ekonomik başarılar elde eden iddialı programları benimseyerek bu harcamaları yönlendirecek hiçbir kontrol olmamıştır.

Tablo 2.2'de gösterildiği gibi, kamu harcamalarının petrol ihracat gelirleri ile bağlantısı, Irak ekonomisinde kamu harcama politikasının karşı karşıya olduğu

temel sorunlardan biridir. Bu harcamanın yolu ise, 2015 yılında ham petrol fiyatlarındaki düşüşün vurguladığı eğilime benzer olmasının yanı sıra, petrol fiyatlarındaki dalgalanmaları izlediğini görülmektedir.

Petrol dışından gelir sağlamanın zorluğundaki kurumsal zayıflığın miras aldığı siyasi ve toplumsal sorunlar nedeniyle, kamu harcamalarını petrol kaynağıyla finanse etmenin kolay olduğu açıktır. Irak'ta mali karar üzerindeki baskı gruplarının sayısı ve içindeki yetkililerin uzlaşmaya dayalı oluşumları ne kadar fazlaysa, kamu harcamaları o kadar genişleyecek ve etkinliği azalacaktır. Bu siyasi ortamda ve rantie ekonomisinin bilinen özelliklerinde, petrolün yüksek fiyatı daha fazla harcamayı teşvik ederken, hükümet ham petrol fiyatları düştüğünde harcamaları uygun seviyelere indirmeye izin vermeyen büyük zorluklarla karşı karşıyadır.

Bu politikalar, Irak'taki kamu harcama politikasında açıkça ortaya konmuştur. Ham petrol fiyatlarındaki artış sonucunda petrol gelirlerinde yaşanan artışın, ekonominin iddialı harcama programları benimsemesine olanak sağladığı bir dönemde, insan ve malzeme altyapısı güçlendirilmiş ve büyük ekonomik kazanımlar ve atılımlar sağlanmıştır. Bununla birlikte, petrol rant kaynaklarının büyük akışı, devletin bu rantın gelirlerini, başta devlet istihdamı olmak üzere maaş, ücret ve sosyal yardımlarda artış olmak üzere çeşitli yönlerde dağıtmak için kanallar bulma konusunda genişlemesini mümkün kılmıştır. Kamu bütçesi, iş ve istihdamın ana üreticisi haline gelene kadar ve ülkedeki refah ve ekonomik büyüme dönemlerinde petrol kaynaklarının genişlemesiyle genişlemektedir. Geçtiğimiz yıllarda birbirini izleyen hükümetler, gerçek ihtiyaç veya mevcut veya potansiyel ekonomik yeteneklerle bağlantılı olmayan bir istihdam politikası uygulamıştır. İstatistikler, 2 milyonu aşan emekli sayısına ek olarak, devlet çalışanlarının sayısının yaklaşık 3 milyon çalışan olduğunu tahmin etmektedir.

Kamu bütçesindeki toplam maaş ve ödeneklerin yıllık yaklaşık (44) milyar dolar olması, genel bütçenin neredeyse sabit olan kısmını temsil etmekte olup, bu da işletme bütçesinin harcama tarafında sabit veya yıllık maaş taksitleriyle sınırlandırıldığını teyit etmekte, mevcut ve gelecekteki kamu harcamalarının düşük esnekliğini yansıtmaktadır.

Genel bütçeden kaynaklanan bu harcama kalıpları, altyapı için sabit sermaye oluşturulmasına yönelik ödenekler dışında, yatırım harcamaları tarafında genişleme olasılığını sınırlamıştır. Devlet tarafından yapılan yatırımların konut ve hükümet binalarının inşası ve diğer petrol dışı sektörlerin gelişimi gibi diğer yatırım eğilimleri söz konusu olduğunda, bu tür yatırım türlerinin başarısızlığı nedeniyle bu alanlardaki harcamalar mütevazı ve düzensiz bir hızda ilerlemektedir. Sonuç olarak, gelir kaynaklarını çeşitlendirmek için gerçek bir yetenek olmaksızın çeşitli ihtiyaçları karşılamak için petrol rantlarına güvenme devam etmektedir. Özetle, maliye politikasının petrol rantları çatısı altında işlemeye devam etmesi halinde, yatırım harcamaları operasyonel veya cari harcamaların hızını takip etmeyecek ve kamu harcamalarındaki yapısal dengesizliği yatırım harcamaları pahasına derinleştirme durumu devam edecektir.

2.3.3.3. Transfer harcamaları

Bu harcamalar, eski ulusal emeklilik sistemine yapılan kamu harcamalarını, faiz ödemelerini, sübvansiyonları, işsizlik ödeneklerini ve toplumun zayıf ve yoksul kesimlerine yönelik sosyal yardım yardımlarını içerdiğinden, hükümetin bu harcamalara karşılık herhangi bir geri dönüş almadan yaptığı harcamaları ifade eder. Devlet, bu tür harcamalar yaptığında karşılığında hiçbir şey elde etmez, ancak toplumdaki insanların, özellikle de yoksul kesimlerinin refahını artırır. Dolayısıyla bu tür harcamalar, gelirin adil bir şekilde dağıtılmasıyla sonuçlanır. Toplumdaki nakit geliri, bu nedenle aşağıdaki hedeflere göre bölünmesini tartışacağız:

Sosyal transfer harcamaları: Toplumun bazı üyelerinin ve gruplarının yaşam standartlarını yükselterek sosyal dengeyi sağlamayı amaçlayan harcamalardır. İşsizlik yardımları ve devletin engellilik, yaşlılık ve hastalık durumlarında sağladığı sosyal sigortalar ile sosyal yardımlar buna örnektir.

Ekonomik transfer harcamaları: Devletin ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla yaptığı harcamalardır. Devletin bazı üretim tesislerine sağladığı ve ülke ekonomisi açısından önemi nedeniyle üretime devam etmelerini sağlayacak asgari getiriyi garanti eden sübvansiyonlar buna örnek olarak gösterilebilir. Bunun bir örneği, fiyat istikrarını sağlamak ve tarımsal emtia üreticilerine belirli bir gelir düzeyi sağlamak amacıyla bazı işletmelere yönelik açık fiyat sübvansiyonları da dahil olmak üzere devletin sağladığı sübvansiyonlardır.

Mali transfer harcamaları: Kamu borçları ve kredilerin işlem faizini içeren harcamalardır.

2.4. Irak'ta Kamu Bütçesi Açığı ve Nedenleri

2.4.1. Irak'ta Kamu Bütçesinin Açığı

Devlet harcamaları ile gelirleri arasındaki farkın negatif olması bütçe açığı olarak adlandırılmaktadır (Ali, 2015). Irak ekonomisindeki kamu bütçelerinden elde edilen gelirler, ham petrol ihracatından, servet, kâr ve ücretler üzerindeki doğrudan vergiler ve lisans ücretleri, mülkiyet devri ve devlet hizmetlerinden, ayrıca katma değer vergileri gibi ithalat ve satışlar da dahil olmak üzere gelirin çeşitli şekillerde elden çıkarılmasından alınan dolaylı vergilerden gelmektedir. Bu nedenle, ekonomik faaliyet azaldıkça gelirler düşmektedir.

Açık genellikle transfer adı verilen kısa vadeli, bir yıl veya daha az süreli devlet iç borçlanma senetleri ihraç edilerek finanse edilmektedir. Orta ve uzun vadeli olanlar ise genellikle tahvil olarak adlandırılır. Transferler genellikle hazineye, tahviller ise devlete atfedilmektedir. Bunlar, sadece tanım olarak kabul edilmektedir.

Gelişmekte olan ülke hükümetlerinin neden dışarıdan borç aldıkları cevap aranması gereken önemli bir sorundur. Ne yazık ki halk arasında yayılan yanlış ve yanıltıcı bir cevap vardır ki o da mali açığı kapatmak için finansmanı sağlayacak yeterli iç kaynağın olmamasıdır. Gerçek şu ki, mali bütçenin bir şekli olsa da yurt dışından borçlanmak, cari hesap denilen dış ödemeler dengesi açığını finanse etmek içindir. Bunun ana kısmı ticaret dengesidir, çünkü bu ülkelerin mal ve hizmet ithalatları ihracatlarından daha fazladır ve dış yatırım veya büyük gelir transferleri gibi ticaret açığını kapatan otomatik telafi edici finansman yoktur ve aynı zamanda açığı kapatmak için yeterli döviz rezervlerine sahip değillerdir. Diğer bir deyişle, döviz cinsinden ödemeler gelirlerden fazladır. Dolayısıyla kamu bütçesi açığını değil, bu açığı finanse etmek için döviz cinsinden borçlanmak gerekmektedir. Irak petrol ihracatının ithalatı döviz cinsinden olmasına rağmen, ithalat hacminin yüksek olması ve Irak'ın birçok sanayide dışa bağımlılığı, sanayi ve yerli üretim seviyesinin düşmesinden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan bir ülkenin, kamu bütçe açığı ne kadar olursa olsun, dış ödemeler dengesi fazla veya dengedeysen dışarıdan

borçlanmazlar. Ayrıca, hükümetler dış dengede büyük bir açık bekleseler bile, bunu finanse edecek yeterli döviz rezervleri varsa yurt dışından borçlanmazlar.

Irak'taki mali açık her zaman ödemeler dengesi açığıyla ilişkilendirilmektedir. Üzücüdür ki, üst düzey yetkililer ve uzmanlar sorunu petrol ihracatından elde edilen gelirlerinin devlet harcamaları için yetersiz olarak nitelendirmekle yetinmektedir. Aksine, petrol satışlarının değerini maaşlarla karşılaştırmak, şaşırtıcı bir şekilde dış ticaret açığının ihmal edilmesiyle olağan hale gelmiştir. Oysa, Irak'ın hükümet ve özel mal, hizmet ithalatı ve diğer dış ödemelerini finanse etmek için neredeyse tek kaynağın petrol gelirleri olduğunu bilinmektedir. Kamu bütçesinin açığı Irak için yeni bir olay değildir, çünkü 1983'ün sonundan 2003'e kadar, ablukanın olduğu tüm yıllar boyunca, 2009'da ve 2014'ten günümüze kadar ortaya çıkmıştır.

Tüm bu yıllarda, kamu bütçe açığı, dış denge açığı ile ilişkilendirilmiştir. Irak'taki açığın iki katına çıktığı aşîkârdır, çünkü petrol ihracatı devlet bütçesine gelir sağlarken, aynı zamanda Irak'ın döviz yatırım gelirlerinin tamamına yakınına oluşturmaktadır.

Irak'taki kamu bütçesinin açığını, vergi indirimleri veya artışlarından değil, küresel piyasada petrol fiyatlarındaki düşüşün bir sonucu olduğunu belirtmekte fayda vardır. Petrol fiyatı istisnai seviyelere yükseldiğinde, bütçe fazlası için bunun tersi geçerlidir. Irak'ta kamu bütçesinin gelirleri, ülke ekonomisinden tamamen bağımsız bir değişken olup, toplam mal ve hizmet üretim kapasitesi, işgücü istihdamı, maliyetler ve fiyatları içermektedir. Fazla ve açık, petrol fiyatının yurtdışındaki hareketini takip eder ve hükümet harcamalarını azaltmanın veya artırmanın bir sonucu değildir. Irak'ta kamu bütçesinin dengesi, kamu maliyesinin istikrarlı olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, 2005-2008 yıllarında olduğu gibi, çarpan etkisi ile toplam talebi artıran ve ciddi enflasyonist baskılara neden olan yüksek devlet harcamalarını içerebilir. Irak'taki kamu bütçe açığı, genellikle düşük düzeydeki hükümet harcamalarıyla ilişkilendirilmektedir.

Kamu bütçe açığı dünyanın birçok ülkesinde hatta gelişmişlerinde bile normal ve yaygın bir durumdur. Açık, tahsis edilen fonlarda yoksulluk anlamına gelmez, daha ziyade hükümetin harcamayı planladığı miktarın o yılki gelirlerini

aşması anlamına gelmektedir. Ancak Irak, varili yaklaşık 108 dolardan sonra 50 doların altına inen petrol fiyatlarındaki önemli düşüş nedeniyle 2014-2015 dönemi dışında mali ödeneklerin aşılması sorunu ile karşılaşmamıştır (Al-Khater, 2015). Bu durum, Irak kamu bütçesinde büyük bir açığa ve mali tahsislerde bir sorunun ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu da Irak ekonomisinde durgunluğun oluşmasına yansımıştır. Bu düşüşten önceki yıllarda, Irak'ın genel bütçedeki tahsisatları uygulama kabiliyetinde yaşanan düşüş halen devam etmektedir. Yani, her yıl Irak genel bütçesi onaylanırken, kamu gelirleri üzerinden harcamalara ayrılan bütçenin artmasından dolayı açık verilmektedir. Ancak uygulamada ve genel bütçe uygulanırken bütçenin tam olarak uygulanamaması nedeniyle kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha az olduğu görülmektedir.

Açığın etkilerine göre devam etmesi, borç yükünü ağırlaştıran ve mali rezervleri tüketen iç ve dış kredilere başvurmayı zorunlu kılmaktadır. Bu olay, herhangi bir ekonomik reform programında önemli bir yer haline gelmiştir. Belirtmek gerekir ki, açığın mutlak rakamı kendi başına bir uyarı değil, GSYİH'ye oranının etkilerinin belirleyici temelidir. Olumlu ekonomik ve sosyal etkilerle ilişkilendirilebileceği gibi, engelliliğin olumsuz ekonomik ve sosyal etkilerle ilişkilendirilmesi de gerekli değildir. Burada açık, ekonomik krizlerle başa çıkmanın ve efektif talep düzeyini yükseltmenin bir aracı olarak ya da bir olgu olarak ayrımı yapılmalıdır.

Birçok iktisatçı mali açığı geçici açık, zayıflık açığı ve güç açığı olarak ayırmıştır. Geçici açık, kamu gelirlerinin zamanla kamu harcamalarıyla uyumsuz hale gelmesidir. Zayıflık açığı ise, devlet yönetiminin zayıflığından ve bir yandan gelir elde edememesinden, diğer yandan da rasyonel harcamalardan kaynaklanmaktadır. Güç açığı ise, belirli hedeflere ulaşmak için devletin diğer ülkelere ekonomik ve sosyal sübvansiyonlar şeklinde sağladığı yardımlardan kaynaklanmaktadır.

Kamu bütçesinde açık kavramını açıklayan birçok kavram bulunmaktadır. Bu kavramların bazıları, her mali yılda hükümetin projelere yaptığı harcamaların toplamı olduğunu ve harcamaların gelirlerden fazla olması nedeniyle aynı yıl kamu harcamalarından karşılanamayacağını belirtmektedir. Açığın kavramı, yapısal açık, yani kaynak akımları ile harcama akımları arasında var olan yapısal dengesizlik

sonucu kamu harcamalarını finanse edecek kamu gelirlerinin olmaması olarak açıklanabilmektedir. Bu da kamu harcamalarını finanse etmek için borçlanmaya yol açmakta ve bu da yapısal dengesizliğin yeniden artmasına neden olmaktadır.

Açık, Milli Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı gibi bazı kurum veya bakanlıklara veya ekonomik kalkınma projelerine yönelik devlet harcamalarının genişletilmesi veya kıtlık, salgın hastalık, sel gibi toplumun maruz kaldığı bazı krizler nedeniyle kamu harcamalarının kamu gelirlerinin hacmine kıyasla büyük olması durumudur. Bu harcamaların hacmi artarken, diğer taraftan gelirlerden yeterli ödenek ayrılmadığından devlet bu açığı kapatmak için nakit ihracı veya borçlanma dahil birçok kaynağa başvurmaktadır.

Uluslararası Para Fonu tarafından yayınlanan Devlet Mali İstatistikleri El Kitabı (Uluslararası Para Fonu, 2014), kamu bütçe açığının, kamu maliye politikasının hedeflerine ulaşmak için toplam harcamaları ve net borç vermeyi karşılamak için gelirler ve hibelerle birlikte gerekli olan devlet borçlanma hacmini temsil ettiğini belirtmiştir. Açık veya fazla, toplam gelirler ve hibeler, toplam harcamalar ve net borç verme arasındaki farkı temsil etmektedir. Yani devletin kamu bütçesindeki açık, devletin kamu harcamalarındaki artış ile kamu gelirlerindeki artış arasındaki uyumsuzluk nedeniyle büyümekte ve kötüleşmektedir.

Irak'ta kamu bütçesinin açığı 2003 yılından sonra artma eğilimine girmiştir. Bu harcamanın finansmanı büyük oranda ham petrol ihracından elde edilen gelirlere bağlı olup, ham petrol fiyatlarının bir yandan dalgalanması sonucu petrol gelirlerindeki istikrarsızlık nedeniyle genel olarak Irak ekonomisi için tehdit oluşturmaktadır. Bu durum, Irak hükümetini, en önemlisi borçlanma olmak üzere başka finansman yolları ve araçları aramaya sevk etmiş ve bu da Irak ekonomisini bu borcu ödeme yükü altına sokmuştur.

Petrol fiyatlarındaki kısa vadeli dalgalanmalar ve petrol gelirlerindeki potansiyel düşüş dikkate alınmadan, Irak'ta maliye politikası ve genel bütçe izlenerek, 2003 sonrası dış ekonomik konjonktürlerle paralellik gösteren harcama politikasının, küresel ham petrol fiyatlarındaki artış sonucu petrol gelirlerinin harcanması yönünde tekrarlanan baskılar sonucunda nasıl davranacağını belirlemek

mümkündür. 2014-2016 yılları arasında petrol fiyatlarının ciddi düşüşler yaşadığı ve bunun da petrol gelirlerini açıkça etkilediği bir dönemde yaşanan budur. Petrol fiyatlarındaki gerileme, harcamaların büyük ölçüde askeri harcamalarla sınırlı kalması, ordunun terör örgütleriyle mücadele için silah ve teçhizatla donatılması ve kamu sektörü çalışanları maaş ödenmesi sonucunda kamu harcamalarının kısılmasına ve Irak'ta kemer sıkma ilanına yansımıştır.

Gelirlere bakıldığında ise, araştırma döneminde küresel petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak petrol gelirlerinde yaşanan artışa bağlı olarak kamu gelirlerinin gelişimini not etmek mümkündür. Petrol fiyatı 2005'te 50.6 ABD dolarından 2006'da 61.1 ABD dolarına, 2008'de varil başına 94.5 dolara yükselmiştir. Daha sonra 2009 yılında yaşanan mali kriz sonucunda petrolün varil fiyatı 61.1 ABD dolarına düştüğü için kamu gelirleri azalmıştır.

Gelirlere bakıldığında ise, araştırma döneminde küresel petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle petrol gelirlerinde yaşanan artışa bağlı olarak kamu gelirlerinin gelişimini not etmek mümkündür. Petrol fiyatı 2005'te 50.6 ABD dolarından 2006'da 61.1 ABD dolarına, 2008'de varil başına 94.5 dolara yükselmiştir. Daha sonra 2009 yılında yaşanan mali kriz sonucunda petrolün varil fiyatı 61.1 ABD dolarına düştüğü için kamu gelirleri azalmıştır. Ancak, krediler ve bunlardan tahakkuk eden faiz nedeniyle ekonomik etkiler devam etmiştir.

2019 yılında petrol varil fiyatının 56 dolara ulaşmasıyla birlikte petrol fiyatları yeniden yükseldi ancak 2020 yılında petrol fiyatlarının tekrar düşmesi ve varil fiyatının 38 dolara ulaşması nedeniyle bu yükseliş devam etmemiştir. 2019 yılında petrol varil fiyatının 56 dolara ulaşmasıyla birlikte petrol fiyatları yeniden yükselmiş ancak 2020 yılında petrol fiyatlarının tekrar düşmesi ve varil fiyatının 38 dolara ulaşması nedeniyle bu yükseliş devam etmemiştir. Bu durum, komşu ülkelere kıyasla Irak'taki enfeksiyon oranının yüksek olması nedeniyle özellikle Irak ekonomisinin durgunluğunda rol oynayan COVID 19 salgınına ek olarak petrol gelirlerindeki düşüşün neden olduğu büyük bir mali krize yol açmıştır. Gelir açığını kapatmaya yönelik bir adım olarak, bir ABD dolarının, 1480 Irak dinarına çıkarılması, Irak Maliye Bakanlığı'nın kamu sektöründeki çalışanların maaşlarını ödeyememesine yol açmış ve bu durum Maliye Bakanlığı'nın Irak dinarının ABD doları karşısındaki değerini 1200 dinara düşürme kararı almasına neden olmuştur.

Bunun nedeni, küresel piyasalara kaynak için ham petrolün değeri üzerinden gelirlerin en büyük yüzdesinin ABD doları cinsinden olması ve iç harcamaların Irak dinarı olarak ödenmesidir. Dolayısıyla Irak para biriminin değer kaybetmesi, genel bütçedeki açığın boyutunu azaltabilecek bir miktar fazlalık sağlayacaktır. 2021 yılında küresel petrol fiyatlarında bir miktar artış yaşansa da bu artışın kamu harcamalarını karşılamaması Irak'ı iç borçlanmaya yöneltmiştir.

Özetle, kamu bütçe açığının her geçen yıl daha da artması ve siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan fahiş maliyetlerle sürekli bir yapısal açığa dönüşmesi, mali, parasal ve kalkınma istikrarını tehdit etmekte ve sorun ağırlaşp karmaşıklaşmadan önce ele alınmasını ve tedavi edilmesini gerektirmektedir.

Kamu bütçedeki küçük bir açık ise, ekonominin tam olarak kullanma aşamasına gelmemesi ile birlikte, dizginlerin kaçmaması ve yapısal bir açığa dönüşmemesi koşuluyla ekonomik koşulları düzeltebilir ve ekonomik kalkınma çabalarını destekleyebilmektedir.

2.4.2. Irak'ta Kamu Bütçesi Açığının Nedenleri

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu bütçesindeki yapısal dengesizliğin arkasında ekonomik, sosyal ve güvenlik nedenleri yatmaktadır. Devletin toplumun ekonomik faaliyetindeki rolü ne kadar fazlaysa bu durum devletin genel bütçe açığının artması, enflasyonun yükselmesi, dış borçluluğun artması gibi birçok farklı ekonomik sorunun ortaya çıkmasına da o kadar yol açmaktadır. Bunun tersi, devletin toplumun ekonomik faaliyetindeki rolü ne zaman azalırsa ve güvenlik ile savunma gibi geleneksel işlevler sınırlanırsa, bu sorunların tedavisine o kadar çok yol açar anlamında doğrudur (Al-Bayati, 2008).

Irak'ın kamu bütçesindeki mali açığın arkasında bulunan nedenler şu şekilde özetlenebilir:

1-Kamu Harcamalarındaki Artış

Kamu harcamalarının yapısındaki dengesizlik ve işletme (cari) harcama hacmindeki artış, Irak'ta genel bütçe açığının ana nedenleri arasında yer almaktadır. 2005-2021 dönemi için %18.2-39.8 arasında değişen yatırım harcamaları söz konusu dönemde gerçekleşmiştir. Faaliyet giderlerindeki artışın nedenleri, faaliyet

giderlerinin yüzde olarak dağıtıldığı işletme giderlerinin yapısı aşağıdaki gibi netleştirilerek açıklanabilir (Irak Merkez Bankası, 2018):

A-Maaşlar, Ücretler ve Ödenekler: Genel bütçe toplam giderlerinin %38-40'ı arasında değiştiği için işletme giderleri içinde en yüksek yüzdeye sahiptir. Ayrıca, Temsilciler Meclisi ve üç cumhurbaşkanlığı üyelerine ödenen yüksek maaş ve ödenekler, dünyanın birçok ülkesinde harcananı aşmaktadır. Üç cumhurbaşkanlığına yapılan bu büyük cari harcamalar, kısa ve uzun vadede Irak ekonomisi ve kamu bütçeleri üzerinde mali bir yük oluşturduğundan, yerel ekonominin ulusal zenginliğinde bir artışı temsil etmektedir.

B- Mal ve Hizmetler: Toplam kamu harcamaların %17-19'u arasında değişmekte olup, şunları içerir: Mal ve hizmet arzı harcamaları ve varlıkların bakımı.

C- Diğer Harcamalar: Toplam genel giderlerin %10 -11'i arasında değişmekte olup, şunları içerir: Acil durum rezervi, borç ödeme tutarları ve çeşitli tazminatlar.

D- Emekli Maaşları: Toplam kamu harcamaları içindeki yüzdesi %9-10 arasında değişmekte olup, yüksek olmasının nedeni Temsilciler Meclisi üyelerine verilen aylıklardır. Oysa sadece 4 yıllık her seçim döneminde milletvekili eski maaşının %80'i oranında emekli maaşı almaktadır.

E- Sosyal Yardımlar: Toplam kamu harcamaları içindeki oranı %7-10 arasında değişmekte olup, karne (vatandaşlara her ay dağıtılan gıda maddeleri), sosyal koruma ağı, yardım giderleri, yerinden edilenlere yardım ve askeri ödenekler için tahsisatları içermektedir.

F- Hibeler: Toplam kamu harcamalarının % 4 – 5'i arasında değişmekte olup, şunları içerir: Arap ve uluslararası dış taahhütlerin tahsisleri, hizmete sağlanan hibeler, kültür, medya kurumları ve insani yardım dernekleri.

G-Sübvansiyonlar: Toplam kamu harcamalarının %2- 6'sı arasında değişmekte olup, şunları içerir: elektrik enerjisi üretimi için kamu şirketlerine, tarım sektörü şirketlerine ve diğer kamu sektörü şirketlerine sübvansiyon tahsisleri.

H-Finansal Olmayan Varlıklar: Toplam kamu harcamalarının % 2-6'sı arasında değişmekte olup, şunları içerir: bir bakanlığın veya birimin işleyişi için gerekli olağan sermaye varlıklarının satın alınma giderleri ve bunun sonucunda otomobil, ofis ve diğerleri gibi lüks devlet binalarına yapılan devlet harcamalarındaki artış.

I-Faiz: Toplam kamu harcamalarının yüzdesi % 1 – 3 arasında değişmekte olup, şunları içerir: tahakkuk eden kamu borcu faizi, havale faizi, tahvil ve dış borçlar.

2-Kamu Gelir Finansmanı Kaynaklarının Yetersizliği

Irak'taki kamu gelirleri, finansman eksikliği ile karakterize edilir ve bunun birçok nedeni vardır: Irak'ta kamu bütçesi için gelir kaynaklarının çeşitlendirilememesi. Büyük ölçüde ham petrole dayalıdır ve 2011 yılında %99.1'e ulaşırken bu oran 2016 yılında %69.7'ye gerilemiştir. Diğer sektörlerin katkı oranı (%30.3) düşüktür ve ham petrolün genel bütçeye katkı oranı, petrol fiyatlarındaki önemli düşüş nedeniyle 2020 yılında %58.2'ye gerilemiştir.

Bu nedenle, genel bütçenin hazırlanması, müzakeresi ve onaylanması süreci, Irak'ın ham petrol ihracatının küresel pazardaki petrol fiyatlarına göre her yükselişinde veya düşüşünde elde edilen gelirin bir fonksiyonu olmadıkça kabul edilemez. Petrol fiyatlarındaki düşüş, devletin kamu gelir kaynaklarında çeşitlendirme yapılmaması sonucunda genel bütçede büyük bir açığa yol açmakta ve bu durumun devam etmesi genel bütçe açığının devam etmesi anlamına gelmektedir.

Kamu gelirlerinin finanse edilememesinin bir diğer nedeni de kamu gelirlerinin oluşumunda vergi ve harç oranlarının düşük olmasıdır. Altan alta limitler olması, kamu harcamalarının finansmanında önemli kaynaklar arasında yer alan bu kaynakların ihmal edildiğini gösteren büyük bir paradokstur.

3-İdari ve Mali Yolsuzluk

Irak'ta idari ve mali yolsuzluk, 2003'ten sonra iki dalga halinde kötüleştirmiştir. Birincisi, 2003'ten hemen sonra Geçici Koalisyon Yönetimi'nin ülke yönetimini

devralmasıyla başlamıştır. Bu yolsuzluk, Geçici Yönetim Konseyi ve ona bağlı bakanlıklar döneminde, Geçici Koalisyon Otoritesi'nin genel bütçe harcamalarını kanıtlayacak yeterli orijinal kayıtları tutmaması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Geçici Koalisyon Otoritesinin denetçisi, 2003-2004 dönemindeki on harcama örneğini inceledikten sonra, değeri 120-900 milyon dolar arasında değişen on harcamanın hiçbirinin, bütçe harcama planlarının kayıtlarını içermediğini tespit etmiştir. Bu harcamalardan Geçici Koalisyon Yönetimi tarafından ödeneksiz olarak hazırlanırken, bu harcamalardan 616 milyon \$ tutarındaki ikisi harcama belgesiz olarak hazırlanmıştır.

İkinci yolsuzluk dalgası ise, Geçici Koalisyon Yönetimi'nin ayrılıp, yetkinin Irak Geçici Hükümeti'ne geçmesiyle başlamış olup, bu dalga, kamu parası miktarı bakımından idari ve mali yolsuzluklar açısından en tehlikeli olanıdır. Ayrıca yolsuzluk, kotalar, kayırmacılık ve rüşvet sonucunda vasıfsız kişilerin önemli devlet görevlerine alınması nedeniyle ulusal yetkinliklerin ve uzmanlığın göç etmesine yol açmıştır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2005 yılında yayınlanan raporlarından birine göre, farklı seviyelerdeki bir dizi yetkili, işgalcilerin milyarlarca dolarlık Irak fonunu çarçur etmesiyle tamamlamak için devletin ve servetinin sistemli bir şekilde yağmalanmasını uygulamaktadır. Yolsuzluk, Irak'taki en büyük ekonomik sektör olan petrol sektörünü vurmuştur ve yol açtığı toplam zararın 2005 yılında yaklaşık 18 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir.

Yolsuzluğun 2007 bütçesi üzerindeki etkisi de görülebilmektedir. Bütçe açığı uygulamadan önce yaklaşık 6 milyar dolara ulaşmış, güvenlik ve istikrarın yitirilmesi, idari ve mali yolsuzluklar nedeniyle bunun sadece %10'u uygulanabilmiştir.

2008 yılında genel bütçenin büyüklüğü 48 milyar dolara ulaşmış, genel bütçedeki artış 2013 yılına kadar devam ederek 173 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak bu para miktarına rağmen, işsizliğin azaltılması veya Irak toplumu için fayda sağlayan alanlarda yatırım yapılması ve ekonomik sektörlerin iyileştirilmesi gibi hizmetler alanında veya diğer alanlarda olumlu göstergeler yoktur. Dolayısıyla idari ve mali yolsuzluğun devletin genel bütçesi üzerinde önemli yansımaları vardır. Yolsuzluğun varlığı ile fonlar tahsis edilmesi gerekenden başkasına gidecek ve israfa maruz kalacak ve genel bütçe açığı artacaktır. Böylece bütçe, performansının

planlanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi için başarılı bir araç olamayacak, etkinliğini ve amacını yitirecektir.

4- Askeri Harcamaların Artırılması

2003 yılındaki rejim değişikliği, ordu ve güvenlik kurumlarının tasfiyesi ile Irak'ın içinde bulunduğu koşullar göz önüne alındığında, bir savunma güvenlik sisteminin kurulması gerekli hale gelmiş ve yabancı güçlerin Irak'tan çıkışından sonra önemi daha da artmıştır. Bu koşullar, askeri harcamaların hacminin mutlak değer olarak veya toplam kamu harcamalarının yüzdesi olarak arttığı ve bunun kamu bütçe açığının değerine etki ettiği bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Irak'ta silahlı milislerin ortaya çıkmasından kaynaklanan iç sorunların yanı sıra terör örgütü IŞİD'in Irak'ın bazı bölgeleri üzerindeki kontrolü ele geçirmesi, Irak hükümetini askeri harcamaları artırmaya sevk etmiş olup, bu da kamu bütçesindeki mali açığın boyutunu artırmıştır.

3. IRAK'TA PETROL FİYATLARI KAMU BÜTÇESİ İLİŞKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Bu bölümde öncelikle ilgili literatüre değinilecek, daha sonra model ve veri seti tanıtılacak, son olarak ise yöntem ve analiz sonuçlarına yer verilecektir.

3.1. Literatür Özeti

Petrol fiyatlarındaki değişikliklerin genel bütçe veya diğer ekonomik unsurlar üzerindeki etkisi konusunda literatürde birçok çalışma vardır:

Aktuğ & Dağ & Star (2019), Irak'ta 1995-2017 dönemi için petrol fiyatları ve petrol üretim değerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmada istatistiksel Pearson korelasyon katsayısı (kişi korelasyonu) esas almıştır. Çalışma, petrol fiyatı ile gayri safi yurtiçi hasıla, petrol üretiminin değeri ve Irak ekonomisinin gayri safi yurtiçi hasılası arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Fezzani & Nartova (2011), petrol fiyatı oynaklığının Irak'ın ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini en küçük kareler yöntemiyle analiz ederek, petrol fiyatlarının Irak'ın ekonomik büyümesi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur.

Rahma, Perera & Tan (2016), Sudan'da petrol fiyatlarındaki şokların genel bütçedeki üzerindeki etkisini, (2000-2011) dönemine ait üç aylık veriler kullanılarak VAR modeliyle göstermeyi amaçlamıştır. Sonuçlara göre petrol fiyatlarındaki düşüş hem kamu harcamalarını hem de kamu gelirlerini olumsuz etkilemektedir.

Farzanegant & Markward (2009), petrol fiyatındaki dalgalanmalarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini, İran için VAR modeli ile analiz etmiştir. Sonuçlara göre petrol fiyatlarındaki değişimler ile sanayi üretimi büyümesi ve kamu harcamaları arasında güçlü bir pozitif ilişki bulunmaktadır. Ayrıca petrol fiyatları, reel döviz kurunun değerlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Shamon (2015), Suudi Arabistan Krallığı'nda genel bütçede petrol fiyatlarındaki düşüşü analiz etmeyi amaçlayan çalışmada eşbütünleşme yaklaşımı

ve hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Petrol fiyatlarında ve genel bütçe dengesinin azalması, Petrol fiyatlarında kısa vadede oranında bir azalma, genel bütçe dengesinde kötüleşmesine yol açmaktadır. Çalışma, Suudi Arabistan Krallığı'nda gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve vergi sisteminde reform yapılması ihtiyacını ortaya koymuştur.

Siham (2019), Cezayir'de (1980-2017) dönemdeki ham petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların genel bütçe üzerindeki etkisini VAR modeliyle analiz etmiş ve petrol fiyatları ile kamu gelirleri arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Al-Dulaimi ve Al-Dulaimi (2018), Suudi Arabistan Krallığı'nda (1990-2015) petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların genel bütçe üzerindeki etkisini ARDL yöntemiyle analiz etmiş ve ham petrol fiyatları ile kamu bütçe dengesi arasında doğrudan ve anlamlı ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Hazal (2018), 2005 - 2015 dönemi için Irak'ta petrol gelirlerindeki dalgalanmaların kamu borcunun sürdürülebilirliği üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Sonuçlar, Irak ekonomisi için kamu gelirlerinin yetersiz olduğunu göstermekte ve rantiyecilik sorunundan kurtulmak için, petrol dışı gelirlerin artırılması gerektiğini göstermektedir.

3.2. Model ve Veri Seti

Petrol fiyatlarının, Irak bütçesi üzerindeki etkilerini 1990-2022 döneminde analiz edebilmek için aşağıdaki ekonometrik model kullanılacaktır. Ekonomik büyüme, hem kamu gelirlerini hem de kamu harcamalarını dolayısıyla da kamu bütçesini etkileyen oldukça önemli bir faktördür. Bu nedenle kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla verileri modele kontrol değişkeni olarak eklenmiştir.

$$BTC_t = \beta_0 + \beta_1 PETROL_t + \beta_2 GSYIH_t + u_t \quad (3.1)$$

Yukarıdaki denklemde BTC, Irak genel bütçesini; PETROL, petrol fiyatlarını; GSYİH, kişi başı gayri safi yurtiçi hasılayı temsil etmektedir. β_i , ilgili katsayıları; u ise hata terimini göstermektedir. Çalışmada kullanılan tüm veriler ABD doları cinsinden olup, logaritmik dönüşümleri yapılmıştır. Irak genel bütçesi ve petrol fiyatları verileri Irak İstatistik Kurumundan (Central Organization for

Statistics and Information Technology -CSOIT), kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla verileri ise Dünya Bankası Kalkınma Göstergelerinden alınmıştır.

3.2.1.Yöntem

Analizde öncelikle serilerin durağan olup olmadıklarını sınamak için birim kök testleri yapılacaktır. Daha sonra seriler arasında bir eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı araştırılacaktır. Seriler arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı analiz edildikten sonra uzun dönemli katsayılar tahmin edilecektir.

3.2.2.Birim Kök Testi

Çalışmada öncelikle serilerin birim kök içerip içermediğini tespit etmek için Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri yapılacaktır.

3.2.2.1.Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi

ADF birim kök testi, bir zaman serisi verisinin birim köke sahip (durağan) olup olmadığını belirlemek için kullanılan bir testtir. ADF birim kök testinde aşağıdaki otoregresif model kullanılır:

$$\Delta y_t = \alpha + \beta_t + \gamma y_{t-1} + \delta_1 \Delta y_{t-1} + \dots + \delta_{\rho-1} \Delta y_{t-\rho+1} + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

Burada y_t , zaman serisi verilerini; α , sabit parametreyi; β , zaman trendi katsayısını; ρ , otoregresif sürecin gecikme sayısını ve ε , hata terimini göstermektedir. Bu testin boş hipotezi serilerin birim kök içerdiği (serinin durağan olmadığı), alternatif hipotez ise serilerin birim kök içermediği (serinin durağan olduğu) şeklindedir.

3.2.2.2. Phillips - Perron Birim Kök Testi

Dickey-Fuller birim kök testinin bir uzantısı olan Phillips-Perron (PP) testi, bir zaman serisi verilerinde birim kökün varlığını incelemek için kullanılan başka bir istatistiksel testtir. PP birim kök testleri, ADF testlerinden temel olarak otokolerasyon ve değişen varyans sorununun nasıl giderildiği konusunda farklılık gösterir. Özellikle, ADF testlerinin test regresyonundaki hataların ARMA yapısına yaklaşmak için parametrik bir otoregresyon kullandığı durumlarda, PP testleri test regresyonundaki herhangi bir seri korelasyonu göz ardı eder. PP testi, serilerde

otokolerasyon ve değişen varyans sorunları olması durumunda yaygın olarak kullanılan bir testtir. PP testinde aşağıdaki model kullanılır:

$$\Delta y_t = (\rho - 1)y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

PP birim kök testinin de boş hipotezleri ADF testindeki gibidir. Test istatistiği, regresyon tahmininin kalıntılarına dayalı olarak hesaplanır.

3.2.3. Johansen Eşbütünleşme Testi

Johansen (1988) tarafından geliştirilen Johansen eşbütünleşme testi, çoklu zaman serisi değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkilerinin olup olmadığını belirlemek için kullanılır. Eşbütünleşme, durağan olmayan değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisini ifade etmektedir.

Vektör otoregresif (VAR) modellerinde dayanan Johansen eşbütünleşme testinde, eşbütünleşik vektörlerinin sayısı (eşbütünleşme derecesi) tahmin edilir. Bu testte incelenmekte olan değişkenlerin bir VAR modelinin tahmin edilmesini ve ardından iz istatistiğinin (trace statistics) ve maksimum özdeğer (maximum eigen value) istatistiğinin hesaplanmasını içerir. Bu test istatistikleri, eş bütünleşik vektörlerin sayısını belirlemek için kritik değerlerle karşılaştırmak için kullanılır. İz istatistiği, r eşbütünleşik vektörlerinin sıfır hipotezini, r+1 eşbütünleşme vektörlerinin alternatif hipotezine karşı test eder. İz istatistiği kritik değeri aşarsa, eşbütünleşmenin varlığını gösteren sıfır hipotezi reddedilir.

3.3. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, iki zaman serisi değişkeni arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için kullanılır. Bu test, X değişkeni Y değişkeninin "Granger nedeni" ise, X'in geçmiş değerlerinin, Y'nin gelecekteki değerlerini tahmin etmede, Y'nin geçmiş değerleri tarafından zaten açıklananın ötesinde önemli bilgiler içermesi gerektiği fikrine dayanmaktadır.

Granger nedensellik testi, test edilen iki değişken için otoregresif modellerin (tipik olarak VAR modelleri) tahmin edilmesini içerir. Modeller, her iki değişkenin gecikmeli değerleri ile tahmin edilir ve X'in gecikmeli değerlerinin Y'yi tahmin etmedeki önemini belirlemek için F istatistiği hesaplanır.

3.4. Eşbütünleşik Regresyon Tahmincileri

Analizin son aşamasında uzun dönemli katsayıları tahmin edebilmek için Tamamen Değiştirilmiş Sıradan En Küçük Kareler (FMOLS) ve Dinamik Sıradan En Küçük Kareler (DOLS) yöntemleri kullanılacaktır.

3.4.1. Tamamen Değiştirilmiş Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi

Eş bütünleşme analizinde, geleneksel En Küçük Kareler (OLS) tahmini, içsellik ve sahte regresyon problemlerinin varlığı nedeniyle yanlış ve tutarsız sonuçlar verebilir. FMOLS, eşbütünleşme ilişkisinden gelen bilgileri tahmin sürecine dahil ederek bu sorunların üstesinden gelir. FMOLS yöntemi, eşbütünleşik değişkenlerin varlığında potansiyel içsellik ve otokolerasyon sorunlarını ele almak için kullanılan bir ekonometrik tahmin yöntemidir. Eş bütünleşme regresyonlarını tahmin etmek için geliştirilmiştir.

3.4.2. Dinamik Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi

Dinamik Sıradan En Küçük Kareler (DOLS), içsellik ve seri korelasyon sorunlarını ele almak için kullanılan bir tahmin yöntemidir. Eşbütünleşik veya durağan olmayan değişkenlere sahip modelleri tahmin etmek için geliştirilmiştir. DOLS, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin modele açıklayıcı değişken olarak dahil edilmesine izin veren geleneksel Sıradan En Küçük Kareler (OLS) yönteminin bir uzantısıdır. Bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele dahil edilerek, model dinamik hale getirilir ve içsellik sorunlarının ele alınmasına yardımcı olur.

3.5. Analiz Sonuçları

Çalışmada öncelikle ADF ve PP birim kök testleri yapılmıştır. Sonuçlara göre PETROL değişkeni her iki testin sabitli ve sabitli trendli modellerinde seviyesinde durağan değildir. Ancak serinin farkı alındıktan sonra her testin sabitli ve sabitli trendli modellerinde boş hipotezler ret edilmiştir. Yani seriler farkı alındıktan sonra durağan hale gelmiştir. GSYİH değişkeni seviyesinde iken her iki testinde sabitli modelinde durağan değildir. Ancak sabitli ve trendli modellerde boş hipotezler %1 anlamlılık düzeyinde ret edilmiştir yani seriler seviyesinde iken her iki testin sabitli ve trendli modellerinde durağandır.

Tablo 3.1: Birim Kök Testi Sonuçları

	ADF		KPSS	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
<i>PETROL</i>	-0.887 (0.792)	-1.929 (0.640)	-1.239 (0.657)	-2.196 (0.492)
Δ <i>PETROL</i>	-4.308*** (0.000)	-4.206*** (0.004)	-3.845*** (0.003)	-3.749** (0.019)
<i>GSYİH</i>	-1.878 (0.343)	-4.371*** (0.002)	-1.864 (0.349)	-4.649*** (0.000)
Δ <i>GSYİH</i>	-10.352*** (0.000)	-	10.383*** (0.000)	-
<i>BTC</i>	-2.452 (0.128)	-0.650 (0.976)	-2.487 (0.119)	-0.569 (0.981)
Δ <i>BTC</i>	-4.529*** (0.000)	-5.357*** (0.000)	-4.547*** (0.000)	-5.366*** (0.000)

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Olasılık değerleri, parantez içinde gösterilmiştir.

Sabitli modellerde serinin birinci farkı alındıktan sonra her iki testte de boş hipotezler %1 anlamlılık düzeyinde ret edilmiş, seriler durağan hale gelmiştir. BTC değişkeni, her iki testin sabitli ve sabitli trendli modellerinde seviyesinde durağan değildir. Ancak serinin farkı alındıktan sonra her iki testin sabitli ve sabitli trendli modellerinde boş hipotezler %1 anlamlılık düzeyinde ret edilmiş, yani seriler durağan hale gelmiştir.

Tablo 3.2: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)
H_0 : Eşbütünleşme yoktur	42.1588	29.68
H_0 : En fazla 1 Eşbütünleşik vektör vardır	13.7810	15.41
H_0 : En fazla 2 Eşbütünleşik vektör vardır	3.3308	3.76

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tüm serilerin farkları alındıktan sonra durağan hale geldikleri tespit edildikten sonra, Johansen Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçları, eşbütünleşme yoktur (rank=0) boş hipotezinin ret edildiğini, en fazla 1 eşbütünleşik vektör vardır şeklindeki boş hipotezin ise ret edilemediğini

göstermektedir. Bu sonuçlar eşbütünleşik vektör sayısının 1 olduğunu yani ilgili değişkenler arasında 1 adet eşbütünleşme ilişkisi olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 3.3: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	Chi2	Prob	Nedensellik
H ₀ : PETROL, BTC'nin Granger nedeni değildir	7.297**	0.026	PETROL=>BTC
H ₀ : PETROL, GSYİH'nin Granger nedeni değildir	1.446	0.485	PETROL≠>GSYİH
H ₀ : BTC, GSYİH'nin Granger nedeni değildir	8.561**	0.014	BTC=>GSYİH
H ₀ : BTC, PETROL'in Granger nedeni değildir	1.307	0.520	BTC≠>PETROL
H ₀ : GSYİH, PETROL'in Granger nedeni değildir	0.899	0.638	GSYİH≠>PETROL
H ₀ : GSYİH, BTC'nin Granger nedeni değildir	10.54***	0.005	GSYİH=>BTC

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespitinden sonra, Granger Nedensellik Testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Granger Nedensellik Testi sonuçları, PETROL ile BTC arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Yani petrol fiyatlarındaki değişiklikler, bütçe dengesini etkilemektedir. BTC ile GSYİH arasında ise iki yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yani ekonomik büyüme, bütçe dengesini; bütçe dengesi de ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

Tablo 3.4: FMOLS ve DOLS Sonuçları

	FMOLS			DOLS		
	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık değeri	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık değeri
PETROL	2.961***	5.807	0.000	3.008***	4.750	0.000
GSYİH	4.360***	4.507	0.000	4.071***	2.905	0.008

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Son olarak FMOLS ve DOLS yöntemleriyle uzun dönemli katsayılar tahmin edilmiştir. FMOL ve DOLS yöntemleriyle elde edilen katsayılar istatistiksel olarak anlamlı ve birbirine oldukça yakın bulunmuştur.

Sonuçlar petrol fiyatlarındaki %1'lik artış, bütçe dengesini FMOLS yöntemine göre %2.96, DOLS yöntemime göre ise %3 arttırmaktadır. Bu sonuç, petrol fiyatlarının Irak bütçesi açısından önemini ortaya koymaktadır. Ekonomik büyümede %1'lik bir artış ise bütçe dengesini FMOLS yöntemine göre %4.36, DOLS yöntemime göre ise %4.07 arttırmaktadır.

SONUÇ

Irak, önemli bir petrol ihracatçısı ülkedir. Dolayısıyla petrolden elde edilen gelirler, Irak ekonomisi için oldukça kritik bir gelir kaynağıdır. Bu çalışmada petrol gelirlerinin, Irak bütçesi üzerindeki etkileri 1990-2022 dönemi için analiz edilmiş, analizlerde kişi başı GSYİH kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Sonuçlara göre tüm seriler, farkları alındıktan sonra durağan hale gelmekte ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Nedensellik analizi sonuçları petrol fiyatları ile Irak Bütçesi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Yani petrol fiyatlarındaki değişiklikler, bütçe dengesini etkilemektedir. Ayrıca bütçe dengesi ile GSYİH arasında ise iki yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yani ekonomik büyüme, bütçe dengesini; bütçe dengesi de ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Son olarak FMOLS ve DOLS yöntemleriyle uzun dönemli katsayılar tahmin edilmiştir. Sonuçlar petrol fiyatlarındaki %1'lik artışın, bütçe dengesini FMOLS yöntemine göre %2.96, DOLS yöntemine göre ise %3 arttırmaktadır. Bu sonuç, petrol fiyatlarının Irak bütçesi açısından önemini ortaya koymaktadır. Ekonomik büyümede %1'lik bir artış ise bütçe dengesini FMOLS yöntemine göre %4.36, DOLS yöntemine göre ise %4.07 arttırmaktadır.

2022 yılında kamu gelirleri içerisinde petrolden elde edilen gelirlerin payı yaklaşık %89 civarındadır. Kamu gelirlerinin çok büyük bir kısmının petrolden elde edilmesi önemli riskler barındırmaktadır. Petrol fiyatlarındaki artışlar, Irak'ın kamu gelirlerini artmasına neden olmakta ve dolayısıyla da kamu harcamaları için önemli bir finansman kaynağı oluşturmaktadır. Ayrıca, petrol fiyatlarındaki artışlar, Irak'ın ihracat değerini de artmasına neden olarak dış ticaret hesabına olumlu katkılar sağlamaktadır. Ancak petrol fiyatlarındaki artış, gelir düzeyinin artmasına paralel olarak enflasyon oranını arttırması potansiyeli de taşımaktadır.

Petrol fiyatlarında bir düşüş ise Irak'ın petrolden elde ettiği gelirlerin önemli ölçüde azalmasına dolayısıyla da Irak bütçe açığının artmasına neden olmaktadır. Bütçe açığını artması ise gelişmekte olan ülkeler için kalkınma yolunda önemli bir politika aracı olan kamu harcamalarının etkin bir şekilde kullanılamamasına yol açmaktadır. Diğer taraftan ihracat değerini düşürerek, gelişmekte olan ülkelerin

kalkınabilmesi için oldukça önemli bir role sahip olan döviz gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır.

İklim Krizi sorununa çözüm için çevre dostu alternatif enerji kaynaklarına yönelik küresel düzeyde artan ilgi ve petrol fiyatlarındaki oynaklık dikkate alındığında, Irak ekonomisinin petrol gelirlerine olan bu aşırı düzeyde bağımlılığı oldukça önemli riskler barındırmaktadır. Bu nedenle Irak'ın ekonomik yapısında gerekli dönüşümleri gerçekleştirerek, hem ihraç ettiği mal ve hizmetleri hem de bütçe gelir kaynaklarını çeşitlendirerek petrolden elde edilen gelirlere olan bu yüksek bağımlılığı azaltmak zorundadır.

Irak'ın birçok ekonomik kaynağı (doğal, beşeri ve mali) vardır. Bu kaynaklar, gayri safi milli hasılanın bileşenlerini çeşitlendiren petrol dışı gelir kaynaklarının etkinleştirilmesine katkıda bulunabilecekleri verimli bir şekilde kullanıldıklarından, petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların oluşturacağı riskler azalacaktır. Ayrıca, Irak kamu bütçesini daha güvenli, istikrarlı ve kamu bütçesindeki tek taraflı kaynakların egemenliğinden bağımsız kılacak araçların bulunmasına katkıda bulunma rolü de olabilecektir.

Irak'ta tarım ve imalat sanayi başta olmak üzere diğer sektörlerin öneminin azalması, ülke ekonomisinin sektörleri arasındaki büyüme ilişkilerinin, karşılıklı bağlantıların bozulmasına ve dolayısıyla ihtiyaç ve gereksinimlerinin çoğunun ithalata bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu da döviz rezervlerinin tükenmesine, çarpan ve hızlandıran mekanizmalarının bozulmasına yol açmıştır.

Analiz sonuçları dikkate alarak, dünya petrol fiyatlarındaki değişimin Irak'taki kamu bütçesi ve genel olarak Irak ekonomisi üzerindeki etkisini azaltmak, Irak ekonomisinin gerçekliğini teşvik etmek ve en yüksek gelişme düzeyine ulaşmak için şu politikalar önerilebilir.

Irak'taki temel yapıların zayıflığı, ekonomik kalkınma sürecindeki önemli engellerden ve hükümetin Irak ekonomisini tek başına ilerletemeyecek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle özel sektörü dahil etmek ve ona tam destek sağlamak ve üretken şirketlerin çoğunu özelleştirmek gerekmektedir.

Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri gibi üretken sektörleri desteklemek için, devlet yatırım harcamalarının büyük bir kısmını aktarmanın yanı sıra, dönüşüme uğrayan endüstrileri desteklemek ve üretim tabanını çeşitlendirmek için başarılı ekonomi politikaları belirlenmelidir.

Petrol gelirlerinin ve petrol dışı gelirlerin bir kısmını finansal açığı telafi edecek şekilde biriktirerek ve acil durum rezervi olarak finansal kaynak ve gelecek nesiller için teminat görevi gören finansal politika ile ilgili bir fon oluşturulmalıdır.

Gelir kaynaklarını çeşitlendirmek, ulusal sanayiye, tarımı, ticareti, turizmi, madenciligi, petrol üretimini harekete geçirmek ve geliştirmek, ham petrol olarak ihraç etmek yerine yerel ihtiyacı karşılayacak ürünlere dönüştürmek ve fazlası ihraç etmek gerekmektedir.

Mevcut ve gelecek nesillere hizmet etmeyi amaçlayan net ekonomik planlar içeren ve uzun vadeli yatırımlar için bir temel oluşturan bir program aracılığıyla finansal politikayı yatırım harcamalarını artırmaya, teknolojik ve yenilikçi kurumlar kurmaya

-Irak'ta kamu bütçesinin hazırlanmasından sorumlu olanlar, kamu bütçesini hazırlarken kamu harcamalarını fazla tahmin etmekten kaçınmalı ve yatırım bütçesini kamu bütçesinin bir parçası olarak hazırlarken petrol fiyatlarındaki dalgalanma riskini göz önünde bulundurmalıdır.

Enerji talebi sürekli arttığından, bu artışa ayak uydurmak için petrol çıkarma ve ihraç etme tavanının yükseltilmesi ve artan talep nedeniyle petrol fiyatlarında meydana gelebilecek artışın planlanması açısından gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Küresel fiyatlardaki düşüşün ardından petrol ihracından elde edilen mali kaynakların sınırlı olması ve ekonomik sektörlerin geri kalanında kaynak bulunmaması nedeniyle, Irak hükümeti, harçların ve gümrük tarifelerinin uygulanmasını takip ederek ve sınır geçişlerini ve kaynaklarını izlemek için komiteler oluşturarak kaynaklarını en üst düzeye çıkarmak için çalışmalıdır.

Irak'ta sürdürülebilir kalkınma için net bir strateji belirlemeye çalışmalıdır. Irak ekonomisini sadece petrol kaynaklarına dayalı olması nedeniyle karakterize

eden tek taraflı ekonomiden kurtulmak ve ekonomik yapıyı çeşitlendirmek için diğer üretken sektörlerin rolünü harekete geçirmek için bir strateji geliştirmek acil bir gereklilik haline gelmiştir. Bu, diğer üretken sektörlerin gayri safi yurtiçi hasılaya katkısını değiştirerek yapılır, çünkü petrol gelirlerine sürekli bağımlılık, bütçenin sürekli bir dengesizlikten zarar görmesine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdel-Ridha, N. J. (2011). *Petrol Ekonomisi* (Cilt 1). Lübnan: Arap Mirası Yayınevi.
- Abdülhamid, A. (2010). *Kamu Maliyesi Ekonomisi* (Cilt 1). Mısır: Birleşik Arap Basım Yayın.
- Abdülmuttalib, A. (2003). *Ulusal Ekonomi Düzeyinde Ekonomi Politikaları* (Cilt 1). Mısır: Arap Nil Grubu Basım Yayın.
- Abrihi, A. A. (2016). Küresel Petrol Piyasası Analizi. *Irak Merkez Bankası*.
- Aktuğ, S. S. & Dağ, M. & Star, H. R. (2019). The Impact of Oil Price on Economic Growth: An Investigation On Iraqi Economy. *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 2(6), 273-285.
- Al-Anbari, M. A. (2016). Yatırım bütçesinin petrol fiyatlarındaki değişimlere uyarlanması (Irak'ta uygulamalı bir çalışma) (Yüksek lisans tezi). Amman, Ürdün: Orta Doğu Üniversitesi, İşletme Fakültesi.
- Al-Bakri, S. A. (2011). *Devlet Bütçe Açığını Ele Almaya Yönelik Yaklaşımların Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bağdat: Al-Mustansiriya Üniversitesi.
- Al-Bayati, F. R. (2008). *Arap Dünyasında Politik Ekonomik Gelişme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Danimarka: Arap Açık Akademisi.
- Al-Douri, M. A. (1983). Petrol Ekonomisi Üzerine Dersler. *Üniversite Yayın Ofisi*, 194 - 195.
- Al-Hajaya, S. S. (2018). 2000-2014 Dönemi İçin Bazı Arap Ülkelerinde Kamu Harcamalarının Belirleyicileri. 96-97.
- Ali, T. (2015). Bütçe Açığı ve Teori ile Pratik Arasındaki Etkileri. *Journal of New Economy*.
- Aliwi, N. A. (2009). Irak Devleti'nin 2003-2007 Genel Bütçe Yapısının İncelenmesi ve Analizi. 13, Küfe: Al-Ghari İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 201-216.
- Al-Janabi, N. M., & Hussein, K. S. (2010). Ham Petrol Fiyatları İle Dolar Kuru Arasındaki İlişki Eş Bütünleşmeyi Kullanma. *İktisadi, İdari ve Mali Çalışmalar için Yönetim ve Ekonomi Fakültesi Dergisi*, 1-34.
- Al-Janabi, T. (2007). *Kamu Maliyesi Bilimi Ve Mali Mevzuat* (Cilt 1). Mısır: Alatek Yayınları.
- Al-Khater, K. R. (2015). Petrol Fiyatlarının Çöküşünün Zorlukları Ve GCC Ülkelerinde Politika Tepkileri. *Düşen Petrol Fiyatlarının İhracatçı Ülkeler Üzerindeki Yansımaları Üzerine Bir Sempozyum*. Doha: Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi.

- Al-Khatib, K. S. (2003). *Kamu Maliyesinin Temelleri* (Cilt 1). Ürdün: Wael Yayınevi.
- Al-Khatib, K. S., & Shamieh, A. Z. (2022). *Kamu Maliyesinin Temelleri* (Cilt 2). Ürdün: Basım, için Dar Wael Yayım ve Dağıtım.
- Al-Kinani, K. K. (2007). *Özelleştirme Irak'ta Uygulama Kavramı ve Olanakları*. Bağdat: Bağdat Üniversitesi.
- Allavi, S. M. (2019). Irak Genel Bütçesinin Hazırlanmasında Düşük Dünya Petrol Fiyatları ve Etkileri. *Dinar Dergisi*, 28-42
- Al-Obeidi, S. A., & Mahmoud, A. Y. (2019) Irak'ta (2004-2016) Vergi ve kamu Gelirlerindeki Reform Yapma Önemi. *Anbar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 160-186.
- Al-Qaisi, K. (2005). Petrol Hakkında Gerçekler. Amman: Arap Düşünce Forumu.
- Al-Sayegh, H. R. (1971). *Devlet Muhasebesi*. Bağdat: Irak Eğitim Bakanlığı.
- Anderson, G. (1945). Mali Federalizm. Kanada: Federal Birlikler Forumu.
- Andrews, A. W. (2006). *Çağdaş Ekonomik Dönüşümler Işığında Kamu Mali Ekonomisi* (Cilt 1). İskenderiye, Mısır: Üniversite Düşünce Evi.
- Bassam, S. H. (2012). Irak'ta Petrol Sektöründe Reform Yapmak İçin Stratejik Zorunluluklar. *İkinci Bilimsel Konferansın. 1*, S. 13-16. Bağdat: Yönetim ve Ekonomi Fakültesi, Bağdat Üniversitesi.
- Bassam, S. H. (2012). Irak'ta Petrol Sektöründe Reform Yapmak İçin Stratejik Zorunluluklar. *İkinci Bilimsel Konferansın. 1*, S. 13-16. Bağdat: Yönetim Ve Ekonomi Fakültesi, Bağdat Üniversitesi.
- Birleşik Arap Ekonomik Raporu. (2016). Arap Devletleri Ligi ve Diğerleri, Arap Para Fonu.
- Caferi, H. (1968). *Kamu Maliyesinin İlkeleri ve Mali Mevzuat* (Cilt 3). Irak: Salman Al-Azami Yayınevi.
- Derviş, K. M. (2004). *Irak Özelinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Parasal ve Finansal Değişkenlerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Irak: Al-Mustansiriya Üniversitesi.
- Dickey, D. A, & W. A. Fuller. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With Unit Root, *Econometrica* 49, 1057–1072.
- El-Douri, M. A. (2003). *Petrol Ekonomisinin İlkeleri* (Cilt 2). Zawiya: Kültür Yayınevi.
- El-Hafız, M. (2009). *Ekonomi ve Siyasette Bugün ve Yarın* (Cilt 1). Irak: Al-Jamal Yayınları.
- El-Khouly, S. F. (1992). *Petrol Ekonomisi* (Cilt 1). Cidde, Suudi Arabistan: Hafız Yayın Ve Dağıtım Evi.

- El-Khouly, S. F. (1992). *Petrol Ekonomisi, İkinci Baskı* (Cilt 2). Jida, Suudi Arabistan Hafız Yayınevi.
- El-Sammak, M. E. (1987). *Petrol Ekonomisi Ve Petrol Politikası, Temelleri Ve Uygulamaları* (Cilt 1). Irak: Dar Al-Kutub Yayınevi.
- Elvan, M. Y. (1982). *Arap Ülkelerinde Petrol Çıkarımı İçin Yasal Sistem, Uluslararası Ekonomik Sözleşmelerde Bir Çalışma*. Kuveyt: Kuveyt Üniversitesi Yayınları.
- Fawzy, A. M. (1972). *Devlet Muhasebesi ve Denetimi*. Katar Devlet Yayınları.
- Fezzani, B.; Nartova, D. Oil Prices Fluctuation Impact On Iraq's Economy. *Eur. J. Soc. Sci.* 2011, 26, 626–633.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37, 424-438.
- Hasan, K. A. (2016). Irak'ta Vergi Sisteminin Özelleştirilmesi ve Reform. *Tipik Yayınevi*
- Hiti, A. H. (1994). *Petrol Ekonomisine Giriş* (Cilt 1). Irak: Kitap Evi Basım ve Yayın.
- Hiti, A. H. (2000). *Petrol Ekonomisi* (Cilt 1). Irak: Kitap Evi Basım ve Yayın.
- Inacio, L. I., & Silva, L. D. (2010). *Sosyal Ve Ekonomik Kalkınmada Kamu Yatırımının Rolü* (Cilt 1). New York: Birleşmiş Milletler.
- Irak Anayasası, Federal Mali Yönetim Kanunu. (2019).
- Irak Merkez Bankası. (2018). 4. Parasal Ve Mali Çalışmalar Dergisi. Bağdat.
- Irak Merkez Bankası. (2020). Aljazeera: <https://www.aljazeera.net/Ebusiness/2020/12/20/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%B0%D8%A7%D8%AE%D9%81%D8%B6%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%86%D9%83%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D9%83%D8%B2%D9%8A-%D9%82%D9%8A%D9%85%D8%A9>. Adresinden Alındı
- Jalil, M. A. (2001). *1970-1998 Dönemi İçin Uluslararası Piyasada Ham Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Analitik Olarak İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Irak: Al-Mustansiriya Üniversitesi.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis Of Cointegration Vectors. *Journal Of Economic Dynamics And Control*, 12, 231–254.
- Kitan, H. A. (2018). Irak Ekonomisinde 2003-2015 Dönemi İçin Uluslararası Piyasada Ham Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Gelirler Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi ve Analiz Edilmesi. *Kut Üniversitesi Koleji Dergisi*, 2, 1-163.
- Maruf, H. (2005). *Makroekonomik Analiz* (Cilt 1). Amman, Ürdün: Dar Safaa Yayıncılık Ve Dağıtım.

- Mecid, M. A. (2017). Petrol Fiyatı Eğilimlerinin ve Bunu Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 247-250.
- Muhammed, A. H. (2007). *Genel Bütçe Eğilimleri (2003'ten Sonra Irak'a Özel Referansla)*. Al-Mustansiriya Üniversitesi. Bağdat: Arap Dünyası Araştırmaları Merkezi.
- Muhammed, S. Q. (2011). *Irak'ın Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçiş İçin Sağlanması Gereken Mekanizmalar*. Bağdat: İstatistik ve Araştırma Genel Müdürlüğü, Irak Merkez Bankası.
- Nayef, A. J. (1967). *Kamu Maliyesi Ekonomisi ve Maliye Politikası*. Irak: Al-Mustansiriya Üniversitesi Yayınları.
- OAPEC (2009) The Secretary General's 36th Annual Report. Organization Of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC), Kuwait
- Phillips, P. C. B., & P. Perron. (1988). "Testing For A Unit Root In Time Series Regression," *Biometrika* 75, 335-346.
- Rahma, E., Perera, N., & Tan, K. (2016). Impact Of Oil Price Shocks On Sudan's Government Budget. *International Journal Of Energy Economics And Policy*, 6(2), 243-248.
- Rasan, S. A. (1999). *Petrol Ekonomisi* (Cilt 1). Libya: Ulusal Kitap Evi.
- Salih, M. A. (2018). Dünya Petrol Fiyatlarındaki Düşüş ve Bunun 2003 Sonrası Irak Ekonomisine Etkisi. *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.
- Salloum, H. A. (2001). *Devlet Muhasebesinin Teorik ve Pratik Varlıkları* (Cilt 1). Irak: Dar Al-Kutub Basım ve Yayın.
- Shamon, A. (2015). The Impact of Oil Price Swings on The Public Budget in Saudi Arabia: An Empirical Study by Using the Johansen Co-Integration and Error Correction Model For The Period (1981). *International Journal*, 7, 7-23.
- Suissi, F. (2005). *Kamu Maliyesi (Bütçe - Vergiler)* (Cilt 1). Lübnan: Modern Kitap Vakfı.
- Süleyman, C. (2008). *Devlet Bütçesi Katılımcı, Şeffaf Ve Hesap Verebilirdir* (Cilt 1). Irak: Dar İbn Al-Atheer Baskı ve Yayıncılık.
- Taqa, M., & Al-Azzavi, H. (2010). *Kamu Maliyesi Ekonomisi* (Cilt 1). Ürdün: Dar Al Maysara Yayıncılık ve Dağıtım.
- Tarık, H. (2015). *Kamu Maliyesi* (Cilt 1). Ürdün: Dar Al-Safa Dağıtım ve Yayın.
- Tohme, H. H. (2015). *Irak Ekonomisi ve Petrol Hakimiyetinin Riskleri, Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Kerbela Üniversitesi. Kerbela: Stratejik Araştırmalar Merkezi .

- IMF (2023). IMF Country Report No. 23/75, 01.06.2023 tarihinde <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/02/03/Iraq-2022-Article-IV-Consultation-Press-Release-and-Staff-Report-529146> adresinden alındı.
- Wali, S. A., & Kazem, E. A. (2020). Döviz Kuru Dalgalanmalarının Irak'ın Genel Bütçesine Etkisi. *Hammurabi Araştırma Dergisi*, 108 - 132.
- Yaser, S. (2013). *Rentier Sistemi Ve Demokrasi İnşa Etmek: İmkansız İkilik Irak Davası*. Bağdat: Friedrich Ebert-Stiftung Ürdün ve Irak Ofisi.
- Ziyada, R. H. (2011). Irak'ta Gaz Yakma ve Ruhsatlandırma Turları Arasında Doğal Gaz. *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 17, S. 203_207.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Ahmed ALmathno

Bildiği Yabancı Diller : Türkçe

Aldığı Sertifikalar :

Uzmanlık Alanı :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Ekonomik	Anbar Üniversitesi	2008
Y. Lisans			

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Denetçi	Sünni Vakıf Ofisi	2011-

Eserler :

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

B1. Almathno, Ahmed Hashim Ahmed & Bektaş, Volkan. (2023). Petrol Fiyatlarının Irak Bütçesine Etkileri, Munzur 5th International Conference on Social Sciences